

30 kop.

Huuto
78 178

*Iris
Huuto*
Armastus
ja kartus



„LOOMINGU“ RAAMATUKOGU NR. 1-3 1963



"LOOMINGU" RAAMATUKOGU
NR. 1-3 (269-271) 1963

IRIS UURTO

Armastus ja kartus

SOOME KEELEST TÖLKINUD
H. LEPIK

AJALEHTEDE-AJAKIRJADE KIRJASTUS
TALLINN

IRIS UURTO

(kodanikunimega Lyyli Ester Mielonen) on sündinud 28. jaanuaril 1905. a. põllumehe perekonnas Ida-Savos Kerimäel. Õppis mõnda aega Helsingi ülikoolis. Kirjutamist alustas 1930. a. Oli seotud progressiivse «Kiila» rühmitusega.

Uurtolt on ilmunud novelle, romaane, luuletusi, näidendeid. Oma proosateostes süveneb kirjanik vaatlema psühholoogiliselt keerukaid iseloomu, sotsiaalseid ja eetilisi probleeme. Kuulsuse tõi autorile romaan «Keha igatsus» (1930), mille puhul vanameelne ja progressiivne kriitika kunsti ja moraali vahekorra küsimustes teravalt kokku põrkas (nagu hiljem teistegi teoste puhul). Pärast viieaastast vaikimist järgnesid kiires tempos romaanid «Küpsimine» (1935), «Armastus ja kartus» (1936) ning pikem novell «Teemantseaduste all» (1938). Uurto üheks pealeoseks «Armastuse ja kartuse» kõrval peetakse 1942. a. ilmunud romaani «Keha tarkus». Kirjaniku viimased seni avaldatud teosed on satiiriline romaan «Joonas ei hoolinud» (1950), «Kapteni naised» (1952) ja rootsi keeles kirjutatud «Põlev saar» (1957).

Sarjas «Suuri soome sõnameistreid» ilmusid 1957. a. (hiljem veel korduustrükkidena) Iris Uurto «Valitud teosed» ühes köites, milles autor on ümbertöötatult avaldanud oma romaanid «Armastus ja kartus» ja «Keha tarkus». See väljaanne on ka käesoleva tõlke aluseks.

H. L.

1

Niilo Vasalli ärkas alles keskpäeva paiku, keeras end küljeli, ja selja pealt lõhkikärisenud pidžaama vajus irvi ning paljastas tema tugevad õlad.

Silmalaugude vahelt nägi ta vastasseinale langevat päikesepaistet ja toas oli tunda selle helget soojust. Ilus ilm, mõtles ta ja heitis pilgu akna poole; seal joonistusid kõrendlikud kuuseladvad sinise laotuse taustale.

Ta sulges veel silmad, kuid und ei tulnud enam, ta lesis vaid niisama, tundes mõnu eredast päikesepaistest, ja hakkas ärkvel olles und nägema. Nad olid kuskil, olid kahekesi, istusid vastakuti, ja ta oleks justkui kõnelnud oma mõtetest, nii nagu ta tihti oli tahtnud tõelisuses teha. Ja selles kujutluspildiski oli ta just niisugune, nagu ta oli. Ta kõneles:

Sina tähendad mulle rohkem, kui ma seda iseendalegi suudan selgeks teha. Õigupoolest ma ei tunne sind nii põhjalikult, ainult mõnest sinu juhuslikult pillatud sõnast olen aimu saanud su olemusest, aga südames on mul sinust palju täielikum pilt... või siis oli see pilt juba kaua olemas, enne kui sind nägingi, see on — unelm, millele püüan lisada jooni sinust. Mitte kellegi puhul pole ma uskunud selle unistuse täidaminekut, või instinktiivselt vahest siiski, sest kui ei leia teises midagi, siis on ikka valu: jälle tuli naises pettuda. Ka sinu puhul kardan mõnikord, et võib-olla pettun veel sinuski, siis oleks ehk parem, kui ma poleks sind üldse tundnud.

Oled siiski erisugune, sageli olen sinu puhul hämmastuses, kuid samas kiindun veel rohkem. Sinul on vahel selline ilme ja hääl... mõtlen seetõttu, et sa võid olla mõnikord õige halastamatu, lausa julm. Võid olla julm, nii nagu laps on julm. Mina seda ei või: kui oled nii vana ega ole veel jõudnud midagi korda saata, siis oled jõudnud näha, kui palju inimesed üksteisele tahtmatult kurja teevad. Seepärast talun ma õige sageli inimesi, kelle olemus paneb mind samal ajal kannatama. Ma ei suuda olla järsk nagu sina. Sinus on midagi noort

ja puhast, võid alles olla nii spontaanne, ütled midagi sel kombel, nagu poleks sul kellegi puhul mingisuguseid salamõtteid. Mulle tundub, et sa ei tea, kui hukatuslik on eba-kindlus ja hingelise rahu kadumine... seesmine vabiseimine...

Ta lõi silmad lahti, nägi tuttavat tapeeti ja tähendas endamisi: küll aga kipuvad mu mõtted tema poole! Täna õhtul kindlasti lähengi sinna. Ja tema huulile kerkis til-luke naeruvine, kui ta veel nagu ütles tollele naisele, kellega oli äsja vestelnud: sinust on saanud juba puhkepaik minu ekslevatele mõtetele.

Kui läheksin õige jalutama, merd vaatama, tuli tal mõte. Varsti see on lahti, särab ja sätendab, tuul ajab viimased jääpangad minema.

Tundes eneses haruldast erksust ja reipust, sirutas ta end, ja samas tõukasid tema jalad eemale tooli, mis oli diivanile jätkuks — nimelt oli diivan tema jaoks liiga lühike ja proua Vasalli pani voodit tehes sellele alati tooli pikenduseks otsa ja toolile veel padja, et poja jalad ei oleks palja puu peal. Tool nihkus kolinal eemale, see otsekui manitses teda nüüd tõega üles tõusma, ja ta ajas end istukile. Voodi ääres ootasid teda naisekätega tikitud tuhvliid, aga praegu ei pistnud ta neid jalga, vaid kõndis paljajalu põrandal, pani end riidesse ja otsustas: lähen paati vaatama.

Kuid ka, praegu, üliheas tujus, vilksatas tal mõttes: kas mulle pudeneb raha tolle viimase artikli eest? Muidu hakkab aineiline külg muret tegema.

Proua Vasalli istus köögis ja uuris vana ajalehte.

«Kuhu nüüd?»

«Lähen jalutama.»

«Oota'nd, ma panen kohvi üles.»

Poeg läks esikusse, mõeldes ise: mis mul kohvist, ja hakkas mantlit selga ajama. Kui ta võõd pandlast läbi tõmbas, tuli proua Vasalli talle uksele järele, seisis seal, väike ning nääpsuke, ja küsis:

«Kus sa eile öösel olid?»

Ta ei teinud küsimusest väljagi, sättis vaid kübarat pähe, valvakas nagu maa poole, oli vait ning tahtis minema hakata.

«Teen sulle kohvi valmis, kui sa varsti tuled,» ütles proua Vasalli.

Poeg vaatas emale korraks otsa ja läks minema — ta

oli nii harjunud, et ema muudkui räägib ja pole tarviski vastata. Ja proua Vasalli omakorda oli harjunud sellega, et poja vaikimine pole solvav, ta on juba kord niisugune, hea poeg, peab neid üleval, ei kiru iialgi, ei jäta oma kehva kodu maha... tuleb vaid puhtuse eest hoolt kanda, paluda sööma ja jooma, et elamist hoopis ära ei unustaks.

Trepist alla minnes vastas Niilo Vasalli mõttes siiski emale. Meid ühendab kohv. Tõepoolest, kui suur tähendus on kohvil meie perekonna kooshoidjana! Kohvi kohta käivad iga päev need harvad sõnad, mis meie vahel lausutakse. Kohvi saamine ja joomine on sidemeks. Vaimselt oleme täiesti võõrad, sidemeks on ainult kohv, söök, katus pea kohal, voodi... Nende eest ma olen, müünudki oma elisünniõiguse. Eisisünniõiguse kellekski saada.

Virgutav soov näha merd oli juba kadunud, selle oli pühkinud minema küsimus: kus sa eile öösel olid? Oletavad, et ta oli olnud ärkvel, teinud midagi, ringi hulkunud... Ta oli tulnud koju alles hommikul, kella viie paiku, oli end algul teises kohas magama unustanud. See oli tema salajane paik, millest ta polnud kodus sõnagi lausunud. Ta võis sinna minna millal tahes; kui ta oli vahel purjutamas ja lahkus vastu hommikut restoranist, võis ta veel ühele eesriidega kaetud aknale koputada, ja seesolija ei maganud kunagi nii raskelt, et poleks kohe üles ärkanud ja rutanud aknast ulatama võtit, millega ta sai väravast ja lukustatud udest sisse nagu maja tõeline elanik... Ta pääses alati voodisse, lepliku olendi kõrvale, ka siis, kui ta oli viina võtnud, vaikiv, äge ja helluseta. Võinuks kas või südaöksi üles äratada ja kohe jälle koju magama minna, jättes teise inimese oma ebasõbraliku kiirustamise pärast nukrana ärkvele... ikka kutsuti teda uuesti. Harva laskis ta unel endast seal võitu saada, isesugune mure ajas teda varakult minema, et tema elu viis jääks kodurahva silmis laitmatuks.

Nüüd kõndis ta mööda kitsast alleed, parimas meheas mees, ja pani ise tähele, kuidas teda vaevas küsimus: kus sa eile öösel olid? Mitte niivõrd sellepärast, et seda üldse oli küsitud — tal ei pruukinud ju vastata —, vaid teisel põhjusel: just tänasel heledal hommikul oli ta oma mõttekujutuses kõnelnud ühe naisega, kuigi ta alles möödunud ööl oli tulnud teise kõrvalt. Üks mõttes, teine kaisus, mõlemad pidevalt samal ajal ja siiski täiesti omaette.

«Seesama kaksipidistus. See tuleb esile ka mu kirjutis-

tes, ja ma arvan, et see kahandab nende mõju. Ainult ime-lik, et keegi pole osanud mu tähelepanu sellele juhtida: et see pool minu mõtetest on ühe mehe sulest, too jälle sel-gel kujul teise sulest. Minul jääb vaid üle silmas pidada, et need kaks eri laadi minu artiklites paremini ühte sulak-sid, nii et ei oleks järsupiirilisi üleminekuid... Uhekül-g-sus oleks igatahes vaimses töös omal kombel jõud, tervik-lik ja veenev, olgugi et kitsas.

Mis saaks juhul, kui minu suhtumine naisesse muutuks, kui ma võiksin läheneda sellisele, kes vaimselt minule vastab, kas saaksin siis ka oma artiklites tollest kahestu-misest lahti?»

Jõudnud allee lõpule, pöördus ta maa poole, jättes selja-taha viimased vanad majad, ja kõndis aeglaselt mööda laia siledat teed. See oli varemalt pandud kaares ümber merelõuka minema, kuid nüüd oli laht peaaegu umbe kas-vanud, seal laius kuiv kollendav kõrkjaväli.

Tundus, nagu oleksid inimesed alles nüüd, sellel püha-päeval, kevade kättejõudmist märganud ja linnast välja tulnud — lai tee kihas jalutajatest. Kui palju on inimesi maailmas! Kui tühine mina küll olen, too vool ei hõreneks minu otsasaamisel mitte põrmugi. Eks öeldagi, et meid on liiga tihedalt, sõda oleks hea asi rahva harvendamiseks. Kahtlemata, neil on õigus, kuid võiks ju leiutada teisigi harvendusabinõusid... Kui mina kuulun harvendatavate hulka, valiksin ma endale parema meelega mürgiannuse kui lahingus langemise. Mina põgeneksin sealt, kus käib võitlus...

Kui ta nõnda jalutas ja neid mõtteid vormis, püsis ta näol naeruvine, peenelt kahtlev, ülalt alla vaatav, just nagu avaldaks ta parajasti neid mõtteid kellelegi ja nagu peaks too nägema ka sinna juurde kuuluvat ilmet. Samas märkas ta seda ise ja sellest tekkis halb tunne, et kuskil restoranisetskonnas ütleb ta kunagi need sõnad, sama ilmega... kuid ebamugav oli niimoodi üksipäini kõndides leida, et ta näitleb enesegi ees.

Ta hakkas veidi kiiremini minema ja silmitses vastu-tulijaid. Nende hulgast astus varsti esile üks tuttav mees, ja ta pöördus tollega linna poole tagasi. Niilo Vasalli oli varemalt olnud kiviraiuja. See oli olnud parim aeg tema elus, õhtuti oli ta õppinud, mõlgutanud mõtteid üksnes õppimisest ja leidnud eesmärgis ka meelelahutust, ja sel ajal oli too mees olnud tema töökaaslane.

«Sina oled nüüd siis härra,» tähendas endine töökaas-lane.

Niilo Vasalli mühatas põlglikult.

«Minul on ainult halba rääkida, seda võid arvata,» ütles teine, ja nii tasakaalukalt, peaaegu ükskõikselt, nagu oleks ta selle halvaga juba leppinud. «Iga töölise elu on ühesugune. Eilseni oli mul tööd, nüüd ei ole. Ei tea, kas saan. Minu käsi käib aina halvemini. Naine on haige, ta peaks haiglasse minema. Ei tea, kas ta paraneb. Meil juh-tus veel niisugune õnnetus, et tuli peenikest peret, laps viidi kodunt minema, et nakkust ei saaks. Kui käin teda vaatamas, ei tea ta isast midagi, ei tunne äragi.»

Niilo Vasallile meenus, kuidas too seltsimees tööl kesk-hommiku ajal rääkis ühtelugu naistest ja õrritas teda, kes tegeles ainult raamatutega. Ah siis niisugune õnnetus juhtus, mõtles ta ja küsis:

«Oled sa oma naisega rahul?»

Teine vastas endise rahuga:

«Olen. Mõistad, mina olen ta võtnud ja ma pean temaga nii kaua rahul olema, kui ta elab. Ma ei taha kellegi vastu halb olla.»

Või peab rahul olema, mõtles Niilo Vasalli pisut üle-olevalt. Enne põlgasid mind minu vabaduse pärast, endal ei saanud sul naistest isu otsa. Nüüd tead, mis tähendab vankrit vedada.

Nad jalutasid linna poole, rääkides elatustasemest, töö-puudusest ja enesearmastusest. Ühe kohviku ees läksid nad lahku. Niilo Vasalli tahtis minna kohvikusse hom-mikusi ajalehti lugema.

Ta läks läbi saali, möödus valgete linadega kaetud tüh-jadest laudadest, võttis kaugemas taganurgas istet ja hakkas hommikulehti sirvima. Ettekandja tõi talle kohvi ja valas tassi, teadmata, et külastaja oleks meelsamini enne ühe romaani retsensiooni lõpuni lugenud. Nüüd kum-mardus ta tassi kohale ja seadis ajalehe nõnda, et võis seda samal ajal lugeda. Ta tahtis võtta suhkrut, tõstis pead ja nägi ligema laua ääres korraka naist, ning ta peaaegu võpatas, sest nüüdsama polnud seal lauas kedagi. Ta oli just äsja sealt mööda läinud ja see oli olnud tühi: naine oli pidanud tulema tema kannul.

Naine vaatas otse tema poole, ta tegi naisele kummar-duse, pani suhkrut tassi, segas seda närviliselt teise käega, kallutas end sama kätt asuva ajalehe poole ja uuris artik-

lit. Ta tundis, et peaks tolle naise oma lauda kutsuma, kuid teeskles kangekaelselt lugemist. Kui ebameeldiv, et keegi jälgib su samme tänaval, ei hõika sind nimepidi, ei anna märku oma lähedalolekust, tuleb siis järele ja istub kõrvallauda, just nagu juhuslikult.

Ta silmitses ajalehte, kuid aimas endale suunatud rõõmsat, otsekui hämmastunud naeratust. Ta tundis seda nii selgesti, et pidi näo tõstma ja pilgu sinnapoole heitma: sealt säras vastu naeratus, ja samas naine tõusis ja tuli tema lauda, ütles, et on tulnud siia raadiot kuulama, ja imestas siis:

«Sina kah juhtusid siin olema.»

Niilo Vasalli teadis: kui sa poleks mind tänaval näinud, poleks sa ilma peal siia tulnud. Ei maksaks kannul käia... See on näotu.

Naine naeratas ikka veel ja piidles teda järelejätmatult, otsekui näeks mehe ennistist mõtet, kuid naeratus ei muutunud, ja see just nagu mässis mehe mähkmetesse, tegi kuulekaks ning murdis vaikselt vastupanu. Ta ei sõandanud selle naeratuse peale etteheiteid teha, ta häbenes midagi, hakkas oma kohvitassi vahtima ja sõnas, pilk maas:

«Jah, kavatsesin randa minna, aga tulin hoopis siia lehte lugema.»

Samal momendil, kui ta oli jõudnud seda öelda, tundis ta iseenda vastu mingit tülga: et mina ka seda mängu kaasa teen... Tema teeskleb, et pole mind jälginud, ja mina teesklen, et ma usun teda...

Ule mehe näo libises vari. Naine märkas seda, naeratus ei kadunud, ta nihkus ainult veel lähemale ja pani oma käe mehe käsivarrele. Mudis seda otsekui selleks, et verd käima panna, paitas käsivart, pühkis pintsaku rinnaesiselt ära mingi valge niidiotsa... ja hakkas kärvesti vadistama, lausa nagu selleks, et vaid häält oleks kuulda. Ning imelikult ruttu unustas ta, et oli vähe ajast eest nagu hämmastunud sellest kohtumisest, nüüd küsis ta juba, kellega mees oli tänaval jalutanud.

Tänavakostüümi jakk oli eest lahti tehtud, paistis uus siidpluus. Selle üle ta ongi praegu nii õnnelik, mõtles mees. Pluusil oli ees mingi suur rosetikujuline moodustis, neitsilikult punetav siid langes pehmelt, riide sillerdades rinnaesise völgidele ja kroogetele nagu mingi hiigla-

suur lill, mida külgedelt piirasid kattedelehtedena tumedama ja mahakeeratud käänised.

Naisel olid korrapärased näojooned, palju peenikesi, ainult ligidalt nähtavaid kortse, mis andsid tunnistust ülikõpsusest, olid korralikud ülemised hambad, mis naeratuse puhul ikka just parajal määral paljastusid... ja ta naeratas alati Niilo Vasallile, alati, kui too teda ei solvanud või ei hirmutanud. See oli säärane veidi vanema naise naeratus: mitte aval, mitte särav, vaid kuidagi ettekavatsetud ja pidev. Pruunid juuksed keerduvad iseendast tihe dateks väikesteks kiharateks ja üle sileda lauba langes väikeselt kübaralt loor, mis ulatus koguni üle silmade, ja selle tagant vaatles ta meest truult ja lakkamatult.

Seal ta nüüd istus ja vaatas õhukese loori tagant, lõug rinnal kurduva siidõie kohal, ja kõrvade külge olid tal väikeste klõpatsitega kinnitatud kunstlikud pärlid, need tilpnesid seal ja juhtisid tähelepanu õhukesele valendavale kõrvalestale ja sihvakale kaelale.

Ta soovitas mehel lehte edasi lugeda, aga kui too luges, rääkis ta ikkagi kogu aeg, esitas tarbetuid küsimusi, millele ta vastust ei oodanudki, ei nõudnud, et teine peaks silmad ajalehelt üles tõstma või tema juttu kuulama; meest aga häiris pisut, et lugemine rahutuks kujunes. Naine otsekui ketras heameelest ja pani vahetevahel käe mehe käisele — mitte selleks, et ennast meelde tuletada, vaid et ise puudutada. Valmisolevalt: kui võtaksid, kui vaid tahaksid, olen end võimalikult hästi ehtinud; mul on pärlid ja siidist õied, vaata, millised hambad, ja kas näed, kuidas ma naeratan? Ma ei ole olemas ainult üksi öösel, vaid ka päeval. Kui sa vaid tahaksid... küllap sa tahad, kuna näed mind iga päev, küllap sa mäletad...

Nad lahkusid kohvikust ja kõndisid kõrvuti tänaval. Niilo Vasalli otsustas koju minna ja tema kaaslane küsis, kas ta tuleb õhtul välja.

«Ma ei tea,» vastas ta.

Naine lakkas naeratamast ja seisis viivitades; mees nägi tema silmis hirmu: ega sa ju ei jäta mind maha, ega sa ju ei jää liiga pikka aega minu juurde tulemata, ega sa ju kindlasti...

«Küll me kohtume,» ütles mees seepeale nagu sunnitud.

Nad lahkusid ja mees pöördus süngena oma kodutänavasse.

Jäänud üksinda edasi minema, alles nüüd... need mõt-

ted ja meeletult, mida ta ei saanud avaldada nende silmade ees, mis keerlesid põhjapinnal, ainult et see naeratus mähkis nad liikumatuks, jah, tagantjärele kerkisid nad seda tugevamini esile: põlgus, tunne, et ka tema ise on pelgur, soov põgeneda, eemale tõrjuda...

Mees värises sisemiselt: ta valitseb täiel määral minu üle, siis kui ta on minu juures. Ja ta aimab seda, püüab iga päev nähtavale ilmuda. Ta kardab mulle üksildast silmapilku jätta, kardab mind oma naeratuse mõju alt veidigi kaugemale lasta. Kas ta peaks teadma minu soovi end lahti kiskuda, minu vastumeelsust, ainult et ei taha sellele tähelepanu pöörata, ja teeb jultunult näo, nagu ei teaks? Või on ta nii rumal, et ikka veel pole aru saanud?

Too naine oli just see, kelle juures ta oli olnud eile öösel ja seal end magama unustanud. Paar aastat oli ta seal käinud — «rahuldavas endas elutsevat looma». Piinarikkalt analüüsis ta seda vahekorda, lausa väsimiseni. Mul pole tema vastu õrnu tundeid, ta pole huvitav, tal pole millestki aimu peale iseenda, ta ei ole midagi lugenud, me ei sobi kokku, mul ei ole temaga millestki rääkida... Tal on pehmed käed, ei saa nuriseda, naudivahendina on ta vististi niisama hea kui teisedki. Kuid ta ei taha mingil tingimusel aru saada, et see on ka kõik, pole nõus märkama, et ma ei soovi teda päeval näha. Ma kannatan, kui ta minu kõrval on, ta lämmatab mind vaimselt... Kuid — ma ei või tema suhtes midagi ette võtta, ta on minusse nii piiritult kiindunud: oma vabal ajal uitab ta alati lähematel tänavatel, jalutab minu kodumajast mööda, et ainult minu akent näha, valmistab kingitusi — tikib mulle tuhvliid jalga, otab mulle hõbedast mansetinööpe ja laseb neile graveerida minu initsiaalid: N. V. Kodused arvavad, et ma olen need ostnud.

Too ebateadlik naeratus ajas siisugused hallid mõtted eemale, kuid mehe üksinda jäädes tulid need vanu jälgi mööda samasugustena tagasi ja keerlesid üha ahtamat ringi pidi. Ta tundis, et ta lausa väsib, et ta muutub vähehaaval võimetuks unistama — tahe oli nagu murdunud. Kuid keegi ei tohi märgata, otsustas ta alati, et mu kirjutised kõhetuvad, selle eest pean ma lõpuni hoolt kandma.

Nende mõtetega jõudis ta koju ja asus laua taha. Teised olid juba jõudnud süüa. Nooremad õde polnud jällegi kodus. Vanem õde Saara käis edasi-tagasi ja sättis end

pojaga välja minema. Õnnetu Saara, nii ütles proua Vasalli tihti selle tütre kohta, kui Saarat ennast polnud kuulamas; tal ei olnud mingit tööd, laps oli, meest silmapilgul mitte, elatisrahagi polnud õnnestunud lapsele saada. Seda rohkem kiitis proua Vasalli oma poega Niilot, kes ei hüljanud õde ega jätnud neid maha.

Saara kõndis ringi, pühapäevapluus seljas, ta oli koristanud oma juukseid ja veidi nägu jumestanud. Vend märkas, et ta nägu, mis muidu oli valge, hõõgus täna õrnpunaselt, ja huulte värv ja kuju olid samuti kirkamaks muutunud... Rääkisid tasa emaga, Saara polnud ju mingit oma raha, ja ema häälel ütles:

«Kas ma neljapäeval ei andnud sulle kolme marka?»

Niilo kuulis seda laua ääres süües. Säärases etteheitvas ja tõsisel küsimuses oli midagi naeruväärset: kolm päeva tagasi andis kolm marka, see peaks veel alles olema... Imestab, et Saara on jõudnud selle ära kulu-

tada... «Nad tahaksid lastefilmi vaatama minna, kas annad neile raha?» küsis ema ja tuli tema juurde.

Ta võttis oma rahakoti, andis sõnagi lausumata raha, ja proua Vasalli viis selle esikusse Saara kätte.

Oli kuulda, kuidas väike Martti minekuvaimustuses hüpples, äkitselt puhkes aga poiss nutma.

Proua Vasalli kükitas põrandale maha, laps oli tema silmatähele, ta lohutas poissi, selle suu oli haiget saanud, ja proua Vasalli arvas, et küllap ta oli hüpatas keelde hammustanud.

«Küsi onu käest, kas saad kommi? Siis jääb valu järele, kui saab midagi magusat.»

Poiss jäi vakka, jooksis onu juurde ja palus:

«Anna mulle ka raha, nii palju, et ma saan väikese kombi osta.»

Niilo Vasalli andis kümnepennilise ja jätkas aeglaselt söömist; õde läks lapsega välja ja ema tuli tema juurde, et talle sosistada:

«Naabriproua oli Saaraile öelnud: «Ei teil ole lapsele mingit toetusraha vaja, teil vend nii peene töö peal.»»

Niilo Vasalli muigas pilkavalt: kadestavad veel meid, armetud. Ei tahaks niipaljukestki lubada.

Ta jättis söömise pooleli. Selle jutu peale ei maitsnud talle enam toitu: et see ema pidas ka tarvilikuks tulla sellest rääkima!

Ta läks tagatuppa, istus vanasse kiiktooli ja hakkas välja vahtima, suurel mehisel näol tume pilv. Proua Vasalli märkas seda, tõusis, käis korraks köögis ja tuli tagasi küsima:

«Kas sa rohkem ei sünnudki? Sa ei märka ka sugugi, mis sulle ette pannakse. Kui sulle head toitu teha, siis sa ei puudutagi.»

Ta ei pööranud pilku aknalt, ei vastanud midagi kuuldavalt, ainult mõtles: näete ju oma silmaga...

Proua Vasalli läks kööki ja tõmbas ukse enda järel tasakesi kinni.

Niilo Vasalli istus üksinda.

Ahastus... kuidas need väikesed varjundid ka sel päeval aheldavad tema vaimu tervenisti.

Kannatus... oled kolmekümne kahe aastane ja pole jõudnud veel midagi suuremat ära teha.

Masendus... talle tundus, nagu oleks arutu hulk sääraseid sõltuvaid, paluvaid olendeid tema käte küljes ripunud: kui ta oma sõrmed lahti rapsab, siis käib nende käsi veel natuke halvemini. Neile oleks lohutuseks, kui püsiksin nendega ühel tasemel. Seal on ema, õde, õelans... Ta tundis sügavat häbi, et õde saadab alati ema raha paluma, ema toimetab selle asja alati ära, võtab täiskasvanud inimese eest selle toimetamise enda peale... ja tema ise, tema ei või kunagi selle kohta märkust teha, olgugi et selles on midagi alandavat, otsekui väikest pettust, keerutamist, hiilimist. See ei ole inimese vääriline, see masendab.

Alistumine: ema on ikkagi vana, üleliagi tööd rassinud, harimatu...

Ja naabri kahtlustus: teie vennal on nii peen töökoht. Kardavad, kadestavad, otsekui rõõviks ta selle tööga neilt midagi ära.

Ta oli liiga hellaks muutunud, ta lausa tundis, kuidas masendus jälle kõik jõu hävitas, just nagu oleks raske somp äkki tema vaimu üle vajunud, see mõjus ka füüsiliselt, väsitas. Ta tõusis üles ja heitis diivanile, kus ta oli öösigi maganud; praegu polnud jalutsis tooli ja tema jalad jäid üle ääre. Niisama sügav kui masendus oli ka väsimus, ta jäi peaaegu silmapilkselt magama.

Ta lamas diivanil selili, üks jalg risti üle teise, käsi rinnal, nagu veidi kõrvale pööratud, rind hingamise rütmis liikumas. Lidriks kulunud ülikond tõi paremini esile

tema suurepäraselt arenenud kehakuju: rind ja õlad laskisid aimata suurt jõudu, kuid pikkuse tõttu oli ta ometi sihvakas.

Säärane asi oli talle viimasel ajal harjumuseks muutunud: kui ta oli ära pahandatud ja tundis, et maailmas ei tasu oleti elada, heitis ta magama ja uni tuli siis kergesti ja aitas teda sellest üle. Nüüdki oli ta ärgates tavalises meeleolus ja hakkas pikali olles sigaretti tõmbama.

Juba hämardus veidike. Õde pani poega magama, kattis ta kinni ja avas siis akna, sealt tuli jahedat ja värsket okaspuulõhna.

Seejärel tuli keegi naine tuppa.

Saara Vasalli keeras tule põlema, külaline oli nende nõbu, kes hiljaaegu oli kihlunud. Ta heitis mingi paki lapse voodisse ja vedis poisi teki alt välja.

«Näita siis last ka. Tõstame pojakese püsti!»

«Tõuse siis püsti, et tädi näeks,» ütles Saara Vasalli.

«Vaatame järele, mis siin kotis on. Kas sa vaatad juba, mis siin kotis on? Õunad. Ma võtan ta päris paljaks, tal nii suur öösärk seljas, et teda ennast pole nähagi.»

Ta tõmbas lapsel särki äkki seljast. Too seisis alasti voodis, kolmeaastane poiss.

«Näe, misuke ümar kõhuke tal on!»

«Ta on hakanud paremaks minema, on kosunud ja juurde võtnud.»

Lapsel oli pähme ümmargune nägu, ei võinud aimatagi, millist iseloomu see kord peegeldab. Ihunahk oli valge, oma vanuse kohta oli ta õige pikk ja õhtul oli ta kõhu hullupööra täis sünnud, võis näha, kuidas see just nüüd oli ümmarguseks veninud. See kutsus esile naiste vaimustuse, võõras tädi suudles tema naba.

«Pane, Saara, talle nüüd särk selga, aken on lahti,» manitses proua Vasalli. Ta ohkas: seal on see minu silmatera. Imelik, et oma laste vastu võib palju valjem olla kui lapselapse vastu.

Poiss oli saanud avara öösärki selga, hammustas õuna, seisis voodi äärepuu najal püsti, ja kindlasti tuli talle meelde, kuidas vanaema oli päeval öelnud: «Ta hammustas keelde.» Järsku ta hüüdis:

«Minul on keel.»

«Jah, sinul on keel,» ütles tädi, kes oli toonud õunu.

«Emal on ka keel.»

«On küll. Noh, söö nüüd!»

«Onu Niilol on ka keel.»

«Jah on.»

«Minul on keel, minul on keel, minul on keel,» vadistas poiss rõõmsal meelel ja hakkas seepeale naerma, silmad ahenesid kriipsudeks, suu läks ammuli.

«Hoiä oma keel nüüd vagusi ja mine ilusti teki alla, siis tuleb Une-Mati lennuk sulle järele. Muidu jääd hiljaks.»

«Ei ta ole veel läinud ühti.»

«Ei ole veel läinud, aga kui sa nüüd kohe vagusi ei ole, siis läheb ta mööda ja sina ei saagi kaasa sõita.»

Laps jäi vait.

Naised kogunesid laua ümber. Nõbu ja proua Vasalli istusid kõrvuti diivanile, nende selja taga vastu seinä oli terve mägi sohvatatju, lausa tungil, ülestikku, kõik üksteisest erinevad. Saara Vasalli purunenud lootus abielluda oli nähtava kuju võtnud neis teab mitmes eri tehnikas tehtud sohvatadjas. Nüüd oli nõbu, kellega nad olid kasvukaaslased, jõudnud kihluseni, kuigi oli temast varem. Saara oli varem mõelnud, et ei leidu nii lolli meest.

«Kus sa siisuguse mehega kokku juhtusid?» küsis ta.

«Jah, küll oli hea, et sind seal ei olnud,» arvas nõbu, «sina oleksid võinud temasse armuda ja ta minu käest ära meelitada. Nüüd sa teda vähemalt minu eluajal ei saa, aga kui ära suren, siis ehk saad.»

«Eks ma siis hakka sinu surma soovima,» ütles Saara Vasalli lustakalt, «hakkan iga päev soovima, et sa ära sureksid, muudkui palvetan: jää haigeks, sure ära, jää haigeks, sure ära...»

Ta ütles seda naerdes, kuid nõbu kohkus ja nihkus vastu seinä:

«Oi, ära ometi...» palus ta. «Küll mina olen aga rumal! Kuidas ma ta siisuguse tingimusega sinule lubasin? Ma võtan oma sõnad tagasi, võtan tagasi, tulgu kas või surm, sina teda ei saa.»

«Kellele sa ta siis jäätad? Võiksid ikka natuke sugulustunnet üles näidata.»

«Sinule ei jäta, ei luba, muidu hakkad minu surma soovima, ja siis see juhtubki.»

«Annaksid vähemalt oma töökoha mulle, sul pole ju enam üldse tarvis tööl käia, muudkui et hoiad kodu korras ja teed mehele toidu valmis.»

«Ei mina või töölt ära jääda, tal on nii väike palk.»

«Mina igatahes ei käiks tööl, kui mehele saaksin. Kui mees ei jõua ühte naist üleval pidada, siis pole ta ka mehe nime väärt. Ma ütleksin: kui sina ei suuda mind toita, siis viska püksid jalast!»

Nii viisi rääkis Saara Vasalli. Ta oli lõdva raugusega toolileeni vastu nõjatunud, blond, tusedavõitu, seljas ere-sinine pluus. Hommikune puna põskedel, naeris ja õritas ta nõbu.

«Sul pole töökohta vajagi,» andis nõbu vastu, «sa oled ju saanud nii uhke pluusi, olgugi et sa tööl ei käi.»

«Sina muidugi tahaksid, et ma käiksin nii halvasti rii- des, et ma ei leiaks endale tuttavaidki.»

«Ei taha, aga kui sa siisuguse välimusega ei leia meest, siis on viga sinus endas.»

«Küll te kipute muudkui mehele,» ütles proua Vasalli, «aga pärast laulatust need kannatused alles algavad. Hakkab lihtsalt imelik, kui näed noori endale surmasil- must kaela ihkamas... Teie, tüdrukud, olete mõlemad minu abielu näinud, ja sellest pole te põrmugi targemaks saanud. Ma ei pruukinud tööd teha, niikaua kui ta oli terve, aga ega me siis ka kokku ei klappinud. See ei olnud ju tema süü, kui ta töövõimeks jäi, ja võib-olla hakkas ta mure pärast jooma, aga minul oli vali iseloom, süüdistasin teda. Ma lihtsalt pidin, laste pärast püüdsin kõik ära teha...»

«Jah,» ütles nõbu, «teie, tädi, püüdsite küll kõvasti; ma mäletan, kui siin elasin, et õmblusmasin vurises kogu aeg, kõik ööd läbi.»

«Kui ma siis ära nägin,» kõneles proua Vasalli ras- kelt, «et asi läks aina halvemaks, kõik läks allamäge, kodu polnud enam kodu, kraami viisin panti, ja oleks pidanud õieti lapsi koolitama, mees aga ei hooli millestki, ainult joob... Sellest tuli riid majja, ma ei osanud too- kord silmas pidada, et ta ei suutnud, nõudsin nõrgalt iseloomult nii palju, ta ei võinud seda täita.»

Nõbu põimis käed proua Vasalli ümber ja trööstis:

«Teil oli igatahes õigus, tädi, kui te riidlesite, seda peab igaüks tunnistama, vähemalt mina tunnistan seda, sest ma nägin ju kõike pealt: teil oli kolmekordne töö- päev teha, ja igatahes on kõik naised teiega ühel nõul.»

«Aga ma oleksin siiski pidanud arvesse võtma, et tei- sel on nii nõrk iseloom, ta ei suutnud seda, mida mina tahtsin... Pärast tema surma on mul tihtilugu tuju

pahaks läinud, kui meelde tuletan... Oleks võinud paremini elada, kui ma oleksin teistsugune olnud. Võib-olla oleks ta vähem joonud, kui ma poleks temaga käranud... Aga ma ei saanud teisiti... see oli võimatu. Kui ta oli kodunt ära, oli siiski kergem. Pikapeale muutus vastikuks, et ta üldse koju tuli. Lapsed näevad pealt, midagi ta majja ei muretse, siis tuleb, ja muudkui otsi talle midagi lauale! Teeni veel sellist, kes ise midagi ei muretse, millestki ei hooli...»

Proua Vasalli jäi vait. Ta oli kõnelnud tasa ja tema kõhn, kortsuline, ikka veel peenejooneline nägu oli rinnale vajunud. Et keegi midagi ei öelnud, tõstis ta pead ja lausus kõvemal häälel:

«Ma tahtsin seda öelda, et valju iseloomuga ei saa valitseda, ainult jõuga. Mina püüdsin valitseda, aga mis ma võisin teha, säärane väikseke, nõdruke, teine oli suur mees. Naine ei tohiks olla valju loomuga, selle pärast pead nii hirmsasti kannatama. Mina tahaksin, et Alli ei läheks iialgi mehele, temal on niisama nõudlik iseloom kui minul noorest peast. Naine peaks olema ükskõikne, võtma kõike kergelt, andma kõik andeks ja mitte millegi poole püüdma, siis oleks ikkagi kergem elada.»

Niilo Vasalli oli kiiktooli istuma läinud ja sealt vaatama ja kuulama jäänud.

Nõbu oli hakanud laudlina näppima ja arvas:

«Võib-olla oleks kõige parem, kui ei lähekski mehele.»

«Mul pole lugu,» sõnas Saara Vasalli, «kas ma saan kunagi oma kodu või ei saa, ja ega ma ei usalda enam kedagi, kõik nad ainult petavad. Aga nad ei saa mulle midagi teha, sest ma ei usu enam kellegi sõnu.»

«Niilo, ega sina ka ei abiellu?» küsis nõbu.

«Küllap tema jääb vanapoisiks, nagu on siinamaani jäänud.»

«Aga kus sa eile öö otsa olid?» tuletas Saara meelde.

«Ta tuli koju alles kell viis hommikul,» seletas proua Vasalli, «mina küsisin siis päeval, kus ta oli olnud, aga ta ei vastanud selle peale midagi.»

«Kus sa olid?» tuli nõbu Niilo Vasalli juurde. «Sa pead ütleva. Mis imet sa tegid kogu öö? Sa ei tohi olla nii salalik. Ükski restoran pole kella viieni hommikul lahti.»

Niilo Vasalli pööras pea pisut kõrvale, kulmud tõmbusid veidi kortsu, ta ei vaadanud nõbule otsa, kes tema ees keerutas ja teda lõbusalt kiusas.

«Küllap ta oli vist kuskil vaidluskoosolekul, harva jääb ta nii kauaks ära.»

Ta ei hakanud seda ümber lükkama ja ta jäeti rahule. Varsti jättis ta naised sinnapaika, läks välja ja hakkas mööda tänavat minema vastupidises suunas kui tavaliselt. Hilistalve õhtu... natuke on veel talve moodi, kuid juba on tunda kevadet. Praegu, õhtul, kui päike on loojunud, on õhus pisut külmakahu, õrna kargust, viimased lumeliismed varjatud kohtades muutuvad sellest kõvaks, patjal maal ei haljenda veel midagi, kuid päikesepaistel on maa hakanud lõhnama ja see lõhn hõljub veel selles läheduses. Tuleb tahtmine sügavamalt hingata ja ärkab õnn igatsus, otsekui januneksid millegi järele... too lõhn, igatsus, mis kunagi pole täide läinud, ei kevadel ega suvel.

2

Niilo Vasalli oli sageli märganud, et ta võis Kaarina Pallast mõne ütlemisega haavata, ja kui ta nägi teda kannatavat või vihas põlema plahvatavat, tundis ta alles õieti... et armastab teda. Kaari oli ilus oma vihas, mehe sõda läks kummaliselt soojaks teda siis vaadeldes ja ta mõtles: südamepõhjas ei ole ta kindlasti väiklane.

Ta vestles Kaari Pallasega, mõtles temale ja kujundas mõttes nendevahelisi vestlusi ning tundis üha uuesti: meil on vaimselt midagi ühist.

Viimasel korral polnud sellist lähedustunnet tekkinud. Nad kohtusid Kaari venna Lauri Pallase juures, sinna väikesesse tuppa tulid nad tihti ühel ja samal ajal külla. Oli jälle vesteldud, Kaari asetus venna poolele, mõlemad tegid Vasallile etteheiteid ja tema arust olid nad pisut üleolevad. Ta meel läks mõruks, ja istudes ning vaadeldes naist, kellest unistas, otsustas ta: nüüd lähen otse teed selle teise juurde, koputan tema aknale, heidan tema kõrvale. Need siin mõtleavad, et ma olen hingelt madal ja jõuetu, seal oodatakse mind ja võetakse vaimustusega vastu...

Ja otsekui kättemaksuks ta lahkus ja hüvastijätuks Kaari Pallase kätt surudes ütles ähvardavalt:

«Täna öösel ei saa sa magada.»

Ta peab tundma, kus ma täna öösel olen, otsustas ta

trotslikult. Ta ei saa magada... Selleks ma lähengi, et tema peaks ärkvel olema.

Praegu oli Niilo Vasalli minemas üliõpilase Pallase poole, mõtles Kaarile ja imestas: kas ta aimab, et ma täna õhtul sinna lähen? Ja kas temagi tuleb? Kõneldakse, et mõned liblikad tunnevad kilomeetrite tagant teineteise asupaiga vaistlikult ära ja sellest vaistust juhitud lennavad teineteise poole ja kohtuvad teineteisega. Kas tunneb temagi loomusundi ja tuleb linna teisest otsast parajasti minu poole?

Läbi kitsa ja pika võlvialuse pöördus ta ühe kivimaja hoovi, läks köögitrepile ja helistas siis ettevaatlikult uksekella.

Üliõpilast Pallast ei olnud kodus, kuid ta otsustas ootama jääda, ja teenijatüdruk koputas uksele, öeldes, et seal on Pallase õde, samuti ootamas.

Kaarina Pallas oli lebanud venna voodis, ta tõusis tervitamiseks üles, ja tema kätt surudes küsis Niilo Vasalli kohe:

«Kas said tol ööl magada, viimati?»

Ta küsis seda nii, nagu oleks ta kogu vahepealse aja selle kohta teadet oodanud. Naise silmad läksid imestusest suureks, viivitades vastas ta:

«Jah, ma magasin, hommiku eel küll alles jäin.»

Nad istusid akna alla väikese laua äärde.

Oli kuivkarge õhtu, üle kogu taeva sõudsid hahkjad, kergena näivad pilved ja mõnel neist jooksis piki serva õhetav kuma. Nad liuglesid kergesti ja kiiresti, ja kui siit aknast vaadata mänguväljaku taga asuvat maanteed ja seal liikuvaid inimesi, oli nendegi kõnnakus otsekui sama kergus. Värvikate sallidega, avatud kuued seljas lehvimas, kõndisid nad helendaval teel.

Kaarina Pallase küünarnukid olid laual, ta toetas nägu kätele, tal olid veidi ebakorrapäraseid näojooned ja terashallid silmad, mis vahel näisid karmidena. Sedapuhku langesid tumedad ripsmed alla, ka silmad näisid tumedaina, näol oli melanhoolne ilme. Juuksed olid pisut laines, ta ei kinnitanud neid nõeltega ja need tikkusid kogu aeg teiselt poolt langema laubale, kust ta neid käega tahapoole lükkas.

«Kas need inimesed, kes seal liiguvad, on õnnelikud?» küsis ta.

«Vaevalt küll,» arvas Niilo Vasalli, «ja need, kes

usuvad, et nad on õnnelikud, on seda kindlasti ainult tänu oma teadmatusele.»

«Igaüks on kuhugi minemas, koju või külla või peole...»

Ta jättis lause pooleli ja küsis äkitselt:

«Milline on sinu kodu?»

«See on säärane... külalisi ma sinna ei tihka kutsuda. Seal on ema ja kaks õde.»

«Teid on nii vähe, teil on kindlasti vaikne. Minu kodu on kisa ja kära täis. Ja õigupoolest mul polegi kodu. Kuigi ma elan seal, olen ma võõras ja ootan, millal minema saan. Olen alati rõõmus, kui pean asja pärast kuhugi minema, eriti kui on pikk tee, nii et saab kauaks ära jääda. Mul on võõrasema ja tal on kuus oma last. Ainult Lauri on minu pärisvend. Siin ma sageli istungi, kas või üksinda, ja teen plaane, et tahaksin omaette tuba ja tööd, ja mõtlen kõikisuguseid oma mõtteid, sest kodus ei saa ma rahus mõelda. Seepärast olen rõõmus sellegi üle, kui saan siin üksipäini istuda.»

«Sinu oma mõtted — kas pead mind jultunuks, kui paluksin sul neist rääkida?»

Kaarina Pallas tõusis püsti, tal oli hästiistuv kleit ja ta paistis selles üsna õblukesena, too kõhnus omakorda peaaegu hämmastas Niilo Vasallit. Ta polnud pikk naine, vaevalt keskmist kasvu, kuid saleduse tõttu näis ta pikakasvuliseks.

Ta läks venna voodi juurde, heitis sinna mugavalt pikali, otsekui vestluseks valmistudes, pani käed lõua alla, rapsas peaga, et juukseid vasakult kulmalt ära lennutada, silmitses siis meest tõsiselt ja vastas alles nüüd:

«Täna õhtul ma mõtlesin sinust. Mõtlesin, et ma ei tunne sind õigupoolest sugugi, kuigi olen kuulnud sind oma tõekspidamistest rääkivat. Kui ei tunne inimese kodu ega tegusid, siis ei tea temast suurt midagi.»

«Tõekspidamised on minu arust siiski tähtsamad kui miljöoga tutvumine. Kui oled kuulnud inimese tõekspidamisi, siis tead, mida inimene mõtleb, aga näiteks minu kodu vaadates võib saada minust täiesti väärast pildi. Seal ei kõnelda millestki muust kui igapäevastest asjadest, mis mind ei huvita, ema räägib neist ka üksinda, kui teda keegi ei kuulagi. Vanemal õel on kõiges viltu vedanud, noorem on tavaline džässihull. Ma arvan näiteks, et sina tunnend mind võib-olla paremini kui minu ema ja õed.»

«Mulle tundub, et me pole olnud teineteise vastu avameelsed.»

Nõnda ütles Kaarina Pallas.

Niilo Vasallile meenusid pikad vestlused, mida ta oli kujutlenud nende vahel toimuvat, ja tunnistas:

«Sul on õigus, me pole olnud teineteise vastu avameelsed.»

Ta pöördus kõrvale, võttis portsigari ja süütas sigareti, kuid pani selle, olles vaevalt paar mahvi tõmmanud, portsigari kaanele. Kulmud tõmbusid kortsu, ta tundis, et naine silmitseb teda, ja mingi rahutu palavik hakkas kõditama tema pead, nägu, kõrvu. Kas teen seda, või petan ikka veel iseennast?

Ta polnud eales püüdnud ühelegi inimesele oma hinge avada, ta polnud kellegi vastu aus olnud iseendast rääkides, selles, mis tema arvates oli kõige tähtsam. Kõigis väikestes asjades ja lepetes ning kohustustes — keegi ei täitnud neid nii ustavalt, sellise piinliku hoolega. Suurtes asjades pettis ta end alati, läks ümbert ringi.

«Ma olen kavatsenud sulle rääkida,» ütles ta enda ette lauale vahtides. «Kavatsesin rääkida, kui viimati kokku saime, aga see jäi siiski tegemata. Mitmel korral olen tahtnud sulle kirjutadagi...»

Ta vaikis.

Sellest tuli paar arusaamatut lauset, mõtles ta, tundis, et teine ootab, tundis, et avameelsus on võimatu, ja otsustas, et ei räägi niisiis midagi.

Kui vaid suudaks end talitseda! Ta märkas, et ta käsi laual väriseb, ja ta kergitas pead, tahtis naeratada ja öelda: vaata, kuidas mehe käsi väriseb!

Siis kostis kõrvalt:

«Jutusta mulle endast!»

Ta kuuletus, istus küljega Kaarina Pallase poole ja rääkis, vahetevahel natukeseks peatudes, madalalt, hääles piinlemise ebaühtlane rütm, tihti abitult naeratades, otsekui tunneks himutsevat lõbu omaenese tutvustamisest või nagu oleks ta kõrgemal enesest ja maaliks kaastundliku armastusega omaenda portreed.

«Mina pole tervikliku, kindla karakteriga. Näiteks kui mind hetkeks vallutab mingi mõte või maailmavaade, siis hakkab ühtaegu selles kahtlema. Tundub, nagu kannaksin ma oma sisemuses kivi — ümmargust, veerevat. Kui mingisugune elav tunne või mõte püüab esile

kerkida, imestan otsemaid: kui kaua see küll vastu peab? Kas paar tundi või kolm päeva? Ma olen pidevalt näinud, kogu oma eluaja, et kivi veereb minus kõigest üle. Ma ei usu enam endasse. Kui mul hommikul tuleb hea idee, vaivvan ma seda ja ootan: on alles ime, kui ma seda juba õhtul ei põlasta. Sellepärast on innustus minu meelest naeruväärne... Kõik minu mõtted ja unistused on üht- või teistviisi pankrotti läinud, ja siiski elan ma veel. Sellepärast ma põlgan ennast. Ma ei suuda iialgi olla see, mis tahaksin. Ei inimesena ega ka tööd tehes. Oleksin tahtnud olla teadlane.»

«Miks sa ei või teadlane olla?»

«Ma olen palju töötanud. Sa ei tea, kui palju pingutust, loobumist ja ka tahet on minult nõudnud ainuüksi see, et olen saanud üliõpilaseks, selleks et hiljem märgata: teadmatuses olin ma õnnelikum. Kui mul oleks samavõrra veel lisaks energiat ja aega, võib-olla siis saaksin luua eeldused... et olla teadlane. Ja kui poleks vaja kodurahva eest vastutada. Vaata: mu pea läheb paljaks. Seegi on vahel tuska tekitanud, et pea juba selles eas paljaks läheb.»

Tema juuksed olid lühikesed ja õhukesed, ta oli naha poolest hele ja ka juuksed olid heledad, pealae keskpäik paljas ja kõrge lauba kohalt juuksepiire kaugel.

«Mina arvasin, et sinu kodurahvas on täiskasvanud inimesed, kas sina siis ikka veel vastutad nende eest?»

«Oigupoolest jah... pean vastutama. Selle kohta on seaduski: kellel on tööd, see peab töötuid omakseid ülal pidama.»

Nad vaikisid mõlemad ja mõtlesid sõnatult päris ühte ja sama. Ja naine ütles selle esimesena välja:

«Aga need inimesed, keda sa oled armastanud?»

Ta sirutas pea mehe poole, see liigutus tõi esile lõua tugeva kaare. Ta esitas küsimuse tasa ja rahulikult, ja mees, kes ei vaadanud tema poole, ei võinud aimata tema silmade ärevat ainitist pilku ja pea küünitumist enda suunas.

Mees vajus raskemini ettepoole kumarasse, kulmud olid tõmbunud teineteisele ligemale, tundlik suu tukstas veidi, jäi teadmatuks, kas ta tahtis naeratada või oma tusatunnet maha suruda.

«Ma pole iial kedagi armastanud. Noores eas arvasin, nagu oleksin sündinud selleks, et kord armastadagi, ühe

korra, üht inimest, kuid ka see arvamus oli ekslik. Naisi olen ma ju kohanud, aga need on olnud säärased loomalikud suhted...»

Voodist nägi naine mehe selgejoonelist profiili akna raamistuses taeva taustal, kerged pilved ilmusid pea tagant esile, ja õhetus nende servadelt oli kustunud, ta nägi pilvevilla foonil huulte liikumist, lause katkedes püüdsid need mõru üleolekuga naeratada.

«Esimene naine, see piinas mind tohutult. Olin tookord noor arg poiss, tema oli palju vanem ja kohtles mind õige halastamatult. Oleksin end võib-olla isegi tapnud, aga siis kolis ta ära, teise linna... Ma ei tahaks, et keegi peaks seda läbi elama, mida mina ise olen tolle vahekorra puhul läbi elanud.»

Ta peatus jälle.

Kaarina Pallas oli end voodis välja sirutanud ja ootas, küünarnukid padjal. Ta surus lõua käte vahele ja silmitses meest valulise armastusega. Mehe asendist, häälest ja pausidest jutustamisel aimas ta palju sügavamalt kui nendest lühikestest lausetest pankrotti mehe elus. Midagi oli temas tapetud.

Nende vahel oli ainult lühike vahemaa, ja ta sirutas käe tolle vaikiva mehe poole. Kui siiski suudaks sellest pankrotist päästa. Mida ma küll annaksin...

Kuid mees, raskelt mõttes, vahtis enda ette ja ei aimanudki toda, küünitavat liigutust, ja Kaarina tõmbas jälle käed aeglaselt lõua alla.

«Seejärel õppisin tundma ühte, kes oli samuti vanem kui mina. Ma ei tea, kõik naised, kellega mul on olnud vahekord, olid minust vanemad, nooremad ei pööra mulle tähelepanu, nendele ei avalda ma mingit mõju. Olen nende minust vanemate naiste elav ohver. Kõige halvem on, et nende hing on muutunud kummaliselt varitsevaks, arvestavaks, väljapressivaks, hilinevult on nad kohutavalt ahned. Nende tõelised peigmehed langesid kodusõjas, ka too naine oli rindel olnud. Minagi oleksin punakaarti läinud, olin tookord ligi viisteist aastat vana, aga ema ei lasknud. Kas ma pole ikka pai poiss olnud?»

Ta mühatas halvakspanevalt, kui ta end paiks poisiks nimetas, ja jätkas:

«Ma olen ainult harimatute naistega tegemist teinud, varem läks see hõlpsamini, nüüd olen muutunud üha tundlikumaks. Mind piinavad sajad väikesed varjundid.

Päägivad rumalusi, on nii arenematud, et ma ei talu seda. Põlgan neid ja iseennast — ja alistun aina uuesti. Oma ilusaimad hetked olen leidnud unistustest. Tõelisus peaaegu alati vaid masendab, aga mõni väike asjaolu jälle päästab, kas või see, et heidan magama, või vahel mõte, et võin veel midagi läbi elada... ainuüksi tundemeeltega.»

Ta tegi pausi, nahk avaral laubal liikus, nagu kipuks sinna laotuma pilv, ja teineteise poole tõmbunud kulmud rippusid järsult silmade kohal ja heitsid tumeda varju üle allapoole pööratud näo.

«Nii, kõige halvem on alles rääkimata,» ütles ta, ja heiti aega nõndaviisi istunud, lisas otsustavalt:

«Ja ma ei taha sellest rääkidagi.»

Naine oli kuulanud vaikides.

Alles siis, kui Niilo Vasalli oli lõpetanud, vaatas ta naise poole ja nägi vaheliti põimunud kätele toetuvat valget nägu, ebaharilikult valget, ja laubale langenud juuste alt vaatasid vastu laienenud silmaterad, need näidid nüüd mustadena. Selles liikumatuses oli midagi pinevat, rangelt allasurutut; ta mõistis, kui tugevasti tema jutt oli naist puudutanud, ja tundis imelist voolu endast läbi sähvatavat — ta oli seda ka kunagi enne Kaari juuresolekul kogenud: me peaksime kuuluma kokku. Paljas käepigistus, silmavaatamine, vastakuti istumine tekitas nende vahele selle voolu, mõtted lõppesid, vestlus katkes.

«Tuleb usaldusele vastata usaldusega?» küsis Kaarina Pallas viimaks.

«Tavaliselt niiviisi tehakse.»

Kaarina pea vajus madalamale, hambad tungisid käsi-varre prinki lihasesse; ta mõtles:

Mida ma peaksin jutustama, kuidas ma võiksin jutustada midagi muud, kui et ainult pean sind kalliks, kui et ma ei suuda praegu mõelda millestki muust? Kas ütlen, et mu süda põleb igatsusest tuhaks? Ma ei suuda lugeda, ma ei suuda mõelda, kui käed kodus teevad mingisugust tööd, siis süda aina kordab: kui ometi mööduks see päev, mööduks järgmine öö ja, oh, kui läheks mööda terve nädal, siis juhtun sind kindlasti oma venna juures nägema... millelgi muul pole tähtsust kui sinu silmadel, sinu kätel. Sinu juures ma just

nagu muutun, mul pole aimugi, mis ma teen ja ütlen, sina paned mind tegema ja ütleva.

Ta tundis, et Niilo Vasalli ootab, ja ta kergitas pead.

«Ma ei oska rääkida, jutustaksin halvasti, ja võib-olla pole mul midagi olnudki. Üht asja siiski tean: minule on armastus... kõrge, ja kui ma ei leia armastust, ei taha ma kaua elada. Minule ei tähenda miski muu peale armastuse midagi.»

Seda öelnud, surus ta silmad padjasse.

«Sa pead veel palju kannatama.»

«Ma ei hooli millestki muust.»

Niilo Vasalli silmitses teda. Vaikse hääle varjatud erutus ja see liigutus, millega nagu padjasse väjus, tegid talle sealsamas selgeks: ta armastab mind, jah. Nüüd olid näha ainult juuksed, tumepruunid lauged lained, käsivarred näisid pea ümber vaheliti põimunult habrastena ja tugevatena, sõrmed vaid liikusid, avanesid ja sulgusid nagu alateadlikult. Olanukid olid kõrgel; mees tundis otsekui iseendas, õhus, sõnatuses, kuidas too naine värises, kannatas.

Nüüd ma peaksin ütleva, mida tema mulle tähendab, mõtles ta, aga ma ei oska iseendalegi sõnastada. Et minu unistused liiguvad sinu ümber, mõtted puhkavad sinul. Sinult tahaksin...

Tema mõtted lakkasid vormimast sõnastust. Sellest hääletusest, selle näo ikka veel juustevõogudes peitu jäädes tajus ta uuesti, saatuslikumalt, kui sügavalt ja siiralt too naine teda armastas.

Teda kohutas sõnade tühjus sel silmapilgul, ta tahtis tõusta ja minna selle naise juurde, lükata juuksed eest ära ja pöörata nagu enda poole — kuid jäi paigale ja kannatas vaid kogu olemusega selle teo võimatuse pärast. Vapustavalt, võitmatult aheldas teda tõke: ma ei tohi puudutada seda naist. Kuidas ma võiksin?

Ta polnud eales harjunud naisekeha kohtlema õrnusega, armastavalt, talle oli see olnud äkilise iha kuristik, mida päeval ei tahtnud meenutada. Nüüd oli siin ühe sõbra õde, ta oli temaga sageli vestelnud, kohelnud austusega...

Niilo Vasalli istus, tundis end justkui haigena ja teadis: ma ei või teda kätega puudutada.

«Mina olen nii isesugune,» kõneles ta piinleva teravusega. «Juba lapsepõlvest saadik olen märganud oma

isiksuse teatavat kahestumist. See on muutunud seda selgemaks, mida kauemini olen elanud. Arvan, et seda on mõningal määral tunda ka minu kirjutistes. Kõige selgemini on see siiski ilmnenud minu suhtumises naisesse. Naine, kes on tekitanud minus intellektuaalset huvi ja lugupidamist, ei ole seni kunagi suutnud minus vähimatki füüsilist iha äratada. Selle vajaduse olen saanud ikka hoopis mujal rahuldada. Sellega on kindlasti seoses see meelekihedus, et ma pole kedagi armastanud. Kellele, kelle vastu ma tunnen vaimset huvi, sellele ei suuda ma läheneda ega käsi külge panna. Ja ometi pole see nii, et ma sääraseid naisi ei igatseks, küllap need peavad siis rahuldama minu olemuse teist poolt.»

Ta jäi vait, mõtles öelda: sina oled koguni esimene naine, kellega ma üldse tunnen tõelist hingelist lähedust. Nii vaene on mu elu olnud.

Tekkis vaikus. Hetke pärast ta jätkas:

«Ma ei oska öelda, kui sügavalt ma niisuguse olukorra pärast kannatan. Sõber, mõni lühike mõtetevahetus... suudan vaevalt ka ise mõista, kui tähtis selline asi mulle on. Tundub, et ma ei suudaks elada, kui ma ei saaks näha, teada raamatutest või vähemalt kujutleda, et leidub teistsuguseid naisi... See on mingi liibe kaksipidisus minus endas: see, keda ma austan ja hindan, seda ei või ma puudutada, keda põlgan, selle juurde lähen tagasi.»

Väike tuba oli täitunud erutava pinevusega. Kaua varjatud kannatus kerkis hämaruses mõlema vaikiva inimese vahele ja üle. Viimaks tõusis Kaarina Pallas, istus voodiservale, nagu range ja kahvatu; ettepoole sirutudes, otsekui oleks ta pihast murdunud, hüüatas ta: «Mine... mine nüüd ära!»

Niilo Vasalli tõusis tema käsu peale püsti ja tegi paar sammu. Ta jäi veel keset tuba seisma ja küsis raskelt: «Kas sa ajad mind ära?»

Naine raputas meeleheitlikult pead ja sirutas käed ette, tõrjuvalt, meest minekule sundides. Mees kuuletus, läks esikusse ja tõmbas ukse enda järel tasahilju kinni. Läbi selle kostis liikumist, kui ta palitut selga pani, siis lahkus ta esikust, ja oli kuulda, kuidas välisuks sulgus.

«Küll on tore, et jälle silmapilguks siia pääsesin, ütles Kaarina Pallas vennale, kui oli tema tuppa astunud.

Ta tõmbas sügavalt hinge, laskus lõdvalt toolile, kübar alles peas, jakk vabalt õlgadel ja heledavärviline sall pruuniks päevitunud näo ligi.

«Mõtles, kui inimesel tekib mingi lootuseraaski, siis on kõige raskem. Proua Pallas lubas, et võin jääda suveks siia isa eest hoolitsema, ja nüüd ohkan ma töö juures iga päev kannatamatusest, et see maikuu ükskord ka otsa ei saa, see ei taha kuidagi lõppeda. Siis nad läheksid suvilasse ja mina võiksin jääda omaette siia. See'p see on, et ma kardan prouale äkki veel midagi öelda, võib-olla juhtub mul suust lipsama mõni selline mõte, et ta hakkab kõhkleva ega jätagi mind linna. Ega ta mind ei jätakski, mitte mingil juhul, aga ta ei tule ilma Ennata maal toime, kuigi Enna oleks isale kõige parem hoidja. Kyllit ta ei või jälle jätta, ta ütles, et Kylli on nii kergemeelne, sellel peaks veel endal valvur sabas olema. Kui ma ometi suudaksin maikuu jooksul suud pidada, siis saaksin kordki vabadust.»

Ta ohkas jälle, samal ajal rõõmust särades, tema nägu oli jõudnud sel kevadel juba päevituda ja jalgsituleku järel hõõgus põsil puna, oma muredestki rääkides oli tal silmis kirkas helk, mingi õnnelik uudishimu.

Tema tulekul oli vend lesinud oma kitsas voodis, nüüd tõusis ta selle servale istuma, küünarnukid põlvedel ning selg veidi kookus, ja kõneles öele otsa vaatamata:

«Eile käis Niilo Vasalli siin, me rääkisime vabadusest, nii üldjoontes, ja tema tsiteeris mulle seesuguse lause: «Ihkad vabadust. Olgu siis nõnda! Ma ei küsi: vabadust millest — vaid milleks?» Mina olen endamisi mõelnud seda asja: inimene satub säärasesse olukorda, et vabanemine muutub elu eeltingimuseks, olgu siis koorem milline tahes, kellel see on nii- või naasugune, aga üks on ühine — see on nii rõhuv, nii lämmatav, see jätab üheainsa alternatiivi: saada vabaks või surra. Ta tuletas mulle meelde: mistarvis, milleks?»

Kaari tõsises, pilk muutus otsekui külmaks, lõug nihkus ettepoole, ta kõneles aeglasemalt ja madalama hää-

lega. Võis aimata, et ta oli vanem, kui ta ennist oli välja astunud.

«Ega mina ka just niiviisi ei mõtle, et kui nad nüüd muu läheksid ja ma saaksin ühe suve laiselda. Vastupidiselt mul on sealjuures oma eesmärk: sel ajal käiksin poolt tööd kuulamas ja sügisel võtaksin omaette korteri ja lahkuksin kodunt. Ma tahaksin kodunt ära minna, ja seda ma teen, enne ei sea ma endale mingit muud eesmärki! Asjal oleks vähemalt kaks head külge: proual poleks vaja minu eest hoolitseda ja mina saaksin oma käe peal katset teha. Võib-olla ei kõlba ma kuhugi, seda ma praegu ju ei tea, aga kui ma olen juba jõudnud proovinud, siis igatahes tean. Siis võivad nad rääkida: tal ei ole küllalt hakkamist, tal pole õigust tallegi kohta midagi öelda. Ja siis ma tunnistan, et see on mu oma süü, kui ma kümne aasta pärast pole võimeline muud tegema kui toidunõusid pesema ja tuba koristama, ja sedagi mitte omapead, ilma teise inimese juhtimiseta, kontrollimiseta ja tagasundimiseta. Siis on see minu oma süü, olen juba kord seesugune. Siis on proual õigus! Aga seda igatahes enne ei tea, kui on järele proovitud.»

Ta jäi vait, vahtis väheke aega aknast välja ja küsis venna poole pöördumata:

«Millest te Niiloga eile kõnelesite?»

«Kõnelesime... ühest ja teisest. Tal on isesugune filosoofiline periood. Arvatavasti esineb inimese elus mõningaid erilisi ajajärke, mis koosnevad nagu paljast mõtlemisest. Kord ta kurtis, et ei saa igakord magada. See on iseloomulik!»

«Kas ta eile ka kurtis seda?»

«Eile küll mitte, varemalt.»

«Mis meeleolus ta eile oli?»

«Ta oli selles meeleolus, et ori jääb orjaks taevaski. Just sedaviisi ta ütles.»

Kaarina istus laua ääres ja vaatas välja, sealt pais-
tis noorte puude ja madala raagus hekiga piiratud mänd-
gumuru. Taevaäär katuste kohal oli hele, rohi hakkas
juba haljendama ja paljad peenikesed puuvibalikud hõl-
jutasid selges sooja õhtu oma latvu, nagu äiutaksid
nad puhkevaid punge ööseks unele...

See väike tuba oli allapäikest ja tundus kõledana,

venna nägu oli kõhn ja koltunud. Kaari ei osanud enda seletada, mis teda äkki rõhuma hakkas.

Ta oli tulnud siia rõõmsas tujus, silmis kirgas uudishimu ja keelel kõnelemislust, jakihõlmad valla, punaselt küütlev sall vabalt lehvimas, oli tulnud kärsitatutuga ja mõelnud: imelik, et ma ei saa rõõmu taltsutada, see otsekui lainetab kohinal, ma ei saa sellenüksi jagu, tahaksin laotada oma rõõmu üle maailma; aga kui ma kurb olen, siis ei oska ma midagi kõnelda, ei suuda kellelegi südant puistata, sellest isegi märku anda. Heldene jumal, ma olen nii tohutult harva rõõmus, vahel mitme igaviku järel, ma pole rõõmuga vähimalgi määral harjunud. Võorastav tunne... olla nii õnnelik!

Ta polnud pikka aega venna juures käinud. Kui Niilo Vasalli oli tunnistanud: «Keda põlgan, selle juurde lähen tagasi...», pärast seda ei tahtnud ta meest näha; kuid siis oli ta täna hommikul saanud kirja, mis koosnes ainult lausest:

«Loodan, et ühes asjas oled Sa kindel: oled mulle kallis.»

Selle üle oli ta tulles olnud õnnelik. Kuid Niilo Vasallit ei olnud siin, ja terves toas valitses venna süngus, tundus, nagu sunniks mälestus mingist kuritööst teda päevad ja ööd mõtleva. Kord oli Lauri öelnudki: «Mina, maailma kõige ausam ja õiglasem mees, olen kord mänginud kurjategija osa,» ja teisel korral: «Mõrv on meeleetu ainult niivõrd, kui võrd rahutu vang on meeleetu.»

Kaarile tegi valu kuulda, et Niilo Vasalli oli öelnud: «Ori jääb orjaks taevaski.» Kuid ta unustas selle ja rõõmustas, kui Niilo Vasalli ise sisse astus. Siis alles tõusis Kaarigi, võttis kübara peast ja pani lauale ning asetaski salli ja jaki toolileenile. Pilk oli meest kaua näha igatsenud: tollel oli pisut suur nägu, õgvajoonega, ja naeratus oli omapärane segu erinevatest tunnetest, põlglik ja kõhelev ühtaegu. Kui ta naaldus lauale, paistis ta suurekasvulisena, tal olid imepärased kaunid ja laiad õlad, näis, nagu võiks ta õlul kanda mis tahes tohutut koormat. Liigutuste poolest oli ta pikaldane, Kaarina vaatles, kuidas ta portsigari avas ja sigareti aeglaselt ning rahulikult suhu pani. Näis, nagu talitaks ta väikese esemega nimme nii ettevaatlikult, ja ka

hans tõmbas ta alati väga tasa kinni, et see kogemata ei välksataks.

Jat mulje, nagu oleks Lauri Pallas ägeda maania all kannalades eile öhtust saadik oodanud Niilo Vasallit tagasi, et saada võimalust sedasama sünget vestlust jätkata.

«Statistika näitab,» alustas ta, «et hullumaju on liiga vähe. Ringkonnavaimuhaiglate võrku on laiendatud, kuid meist ei jätku ikkagi. On rohkesti hulle, kes liiguvad maailma keskel vabalt ringi... mida saavad need ette võtta? Üks tapab ema, teine venna, mõni piinab naist. Aga tähtsam on küsimus: miks on hullumajad just praegusel ajal jäänud liiga kitsaks? On selge, et rahvastik ei ole nii suurel arvul kasvanud...»

«Praegu on ka muidu kummaline aeg,» märkis Niilo Vasalli.

«Mina kinnitan,» ütles Lauri Pallas, «et just eluiha, see meie rõõmukas ja visa tahe, saab kitsastes oludes ja vaimupimeduses esineda üksnes hirmu, kadeduse, härvivapustuse, enesetapmise, hullumeelsuse kujul.»

«Ei tule kogu hullumeelsus kitsastest oludest, palju on maailmas siiski seletamatut. Kas või niisugune juhus... ma tundsin ühte raudteelasepere perekonda. Olid üle kahekümne aasta abielus olnud, elasid üksmeeles ja neil polnud millestki puudus, oma kaks last olid ülikooli saatnud ja neil on praegugi pangas raha. Mees ei joo isegi kohvi, ei suitseta, ei luusi ringi, ta annab majapidamisraha iga laupäev naise kätte ja peab ise selle üle arvet, teise poole palgast viib pank... Aga nüüd, tänavu kevadel, läks naine äkki kodunt ära, hakkas libuks. On püüdnud — nii lapsed ja kõik teised — teda tagasi tuua. Tema aga põgeneb kodunt, võtab raha, kellelt saab, ehib ja värvib end ja joob. See on arusaamatu, mees ütleb, et nad pole isegi tülitsenud, ja lapsed on jõudnud üliõpilaseks saada — tema aga võtab kätte ja läheb, päris nagu pöörane.»

«Vaata aga, või tänavale läks,» ütles Lauri Pallas lausa kui vaimustusega. «Vaata aga vaata!»

Kaari heitis talle imestava pilgu, vend jätkas: «Järelikult pole harjumus siiski nii suur jõud, kui võiks arvata. Isegi mitte kahekümne ränga aasta harjumus. Mõni võiks arvata seda naist nähes, kui ta rahmeldab mehega tülitse mata oma üheksateistkümnendal

abieluaastal nagu alati, nii mõnigi võiks vanduda, et ta ei tee enam midagi arutut, jah, tundub tõepoolest peaaegu uskumatu... et ta võib, kahekümne aasta kaalupommid jalgade küljes, äkki oma teerajalt kõrvale hüpata. Just nagu oleksid need pommid olnud tühjad, äkki ja hõlpsasti...»

«On see sinu meelest lõbus?»

«Lõbus? Igatahes imeväärne... Päril lõbus, miks mitte... Lõbusam, kui et ta oleks end üles poonud või kaevu karanud. Kuid tõestusena — sellelt seisukohalt on see lugu tähtis. Olen iseenda teadmata seda kindlasti oodanud. Niisugune nähtus tõestab paljut...»

Ja Lauri Pallas hakkas innukalt seletama, kuidas too juhtum kinnitab, et just tema lõekspidamised on õiged, olud kujundavad inimese, neid olusid tuleb muuta.

Lõpuks ütles Niilo Vasalli:

«Säärases väites on fanatismi ja pimedust, sellega püütakse vaid tõestada oma seisukoha õigsust. Võitlus lõekspidamiste pärast ei seisa eriti palju kõrgemal võitlusest, mis käib raha pärast, ja mina... ma põlgan veidi pealesundimist, igal alal. Maailmas pole midagi nii väärtuslikku, mille pärast maksaks lahinguid lüüa.»

Põgus muie ilmus Lauri Pallase näole, kui Niilo Vasalli oli lõpetanud, ta mõtles: sina otsid mitmeosalistest köidetest ühe lause, mis avab akna teatavasse ajajärku. Mina ei loe praegusel ajal midagi, aga minu jaoks avanes see aken vähese vaevaga... Sinu viimane lause on aken. Sa pole endast jutustanud midagi, tean ainult, et noorest east peale oled elatanud oma kodurahvast ja samal ajal õppinud. Kuidas niisugune asi on võimalik, seda võib aimata sinu praeguse pessimismi sügavuse põhjal. Oled elatanud kogu perekonda, kuigi mina pole praegu suuteline elatama iseennastki.

Ta unustas vastata, tuli meelde, et peaks ka praegu olema parajasti kuskil tunde andmas... Kas õige minna, arutas ta, või mitte minna? Kogu nädal ongi jälle maha vedeldud.

«Neil on koolides praegu vist eksamid, ei tea, kas peaksin minema tunde andma, saaksin täna õhtul kümme marka? «Soome Hääl» oli täna juttu mehest, kes oli Ameerikas rikkaks saanud, alustanud kümneaastase vaese poisina ja kolmekümne viie aastase «end läbi löönud». Kui mi-

...läheksin end läbi lööma? Teeniksin kümme

Niilo Vasalli vastas, et töö üldiselt tõstab inimese meeleolu, ja Lauri Pallas läks.

Nemad jäid kahekesi sinna istuma, nagu tihti varemgi. Kord oli Kaari ähvardanud Niilo Vasallit lüüa selle pärast, et too kodus pimedas üksipäini joob. Mees oli häärtas, et tal randmest kinni, hoidnud seda ettevaatlikult peos ja öelnud: «Ära löö, vaata: ma võiksin selle käe kas või murda.» Kaari kuuletus, jäi vaikseks, oli tekkinud selline vaistlik tunne, et teine on suurem, tugevam... et hetkel, esimest korda südames alistudes, oli Kaari hakanud armastama.

Niilo tundis ta valu, kui mees ütles, et miski pole maailmas seda väärt, et selle eest tasuks lahinguid lüüa. Instinktiivselt mõistis ta, et kui inimene põlgab maailma ja elu, siis ta ei armasta.

Nukrus oli tema näost kohe näha, Niilo Vasalli märkas seda ja küsis:

«Noh... sa muutusid nii tõsiseks, millest sa mõtled?»

«Minu arvates on kahju, et sul puudub elutahe.»

«Ma ei peaks mulle etteheiteid tegema. Kui elutahe on olemas, tuleb hankida raha: olla valelik, ahne, kade, teeskleva. Vaevalt et sa minust sellisena lugu peaksid. Kibedad kogemused on õpetanud mind elutahtest loobuma. Kunagi olin kaugel sisemaal, seal elas päevatööline, kes polnud ilalgi saanud õuna maitsta. Talumees narris teda, pakkus kooritud sibulat ja ütles: «Söö, Juho, õuna!» Too hammustas sibulat, sülitas suutäie maha ja lausus: «Vänge on, kuigi kiidavad teist heaks!» Ajalehed, raamatud, tuttavad — kõik nad püüavad mulle omalt poolt elu, kibedat sibulasuutäit, pakkuda, meelitavad: «Söö, Niilo, õuna...» Mina, ma ei saa jätta usaldamata oma tundemeeli, need kinnitavad mulle: «Vänge on, kuigi kiidavad teist heaks!» Kõik on kurnav — madalus, tülitsemine, ümberringi kerjused ja kadestaiad... On kitsas, kuidagi võlts. Mis ma ise olen muud kui ori? Olen kogu aeg unistanud sellest lahti saada, aga kui ma väliselt saaksingi vabaks, siis sisemiselt olen ikkagi ori. Ema ori, õe, tema lapse ja paliude teiste ori. Ma ei julge... asi on selles: räägin sulle ühe juhtumi. Istusin kord kodus akna all, see oli lahti ja õues mängisid lapsed. Üks jõukam poiss oli saanud jalgratta, ta sõitis rumaluhkena ringi, teised

jooksid järel; nad ihaldasid nii väga jalgratast, et kui hakkas minema, pistsid nemadki järele. Seal oli ka min õepoeg, ta on alles õige väike, ja palus: «Anna korraldada proovida.» Teine sõitis kaugemale, tema jookseb saba hakkab nutma: «Lase ma natuke sõidan.» Kuna ta oli kõrgist teistest väiksem, siis hakkasid teisedki ütlema: «Lase ta natuke sõidab.» Too rikas poiss jäi seisma, hoidis jalgratast kinni, seepeale lükkas ta mu õepoega oma ümber ratta poole. Teisel kuivasid pisarad jalamaid, ta sirutas käe, et ratast võtta, aga siis lõi too suurem poiss järsku tema väljasirutatud kätt ja pani kogu oma rattaga ajama. Saad aru: lapsed on üldiselt kaunis toored, mõistmatud, kuid minule on too väike juhtum elu enda sümboliks, kontsentreerunud hetkeliseks pildiks, on selles olemas kõik, mida olen õppinud. Saad aru: kui ma suudaksin lüüa väljasirutatud kätt, siis tunneksin end kuidagiviisi vabaks olevat. Mulle tundub, et igalt poolt küünitub minu poole käsi, röövellikke sõrmi, pikki, meelitavaid sõrmi, väikesi peopesi, kuivetuud emakäsi, palavaid naisekäsi... Et anna kõik meile, ära endale palu midagi, ära tõuse meist kõrgemale, ära mõista meid hukka, anna korraldada proovida, las ma natuke sõidan sinu seljas... Võta kuulda, ära tõuka eemale! Kõige kohutavam on, et ma põlgan nende käe väljasirutamist, ise ma ei suudaks niiviisi teha, aga ma ei saa siiski mingisugust kätt lüüa. Võtan asja sellisena, nagu ta on, ja jälestan iseennast.»

Kaari istus tarretanud pilgul, oleks võinud arvata, et ta ei kuule, ja ometi oli kogu tema südagi üksainus kõrv, kuhu kõik ära kostis ja pidama jäi. Kui ta midagi ei lausunud, silmitses Niilo Vasalli teda: ei pööra pead, vahib aina maha, nagu veel kahvatum; ja mees taipas, et tema jutt oli puudutanud Kaarit rohkem kui teda ennast; talle endale oli see nii tavaline, palju kordi läbi mõeldud. Kannatab minu pärast, mõtles ta, tõusis üles ja läks istuma voodinurgale, mille lähedal asus Kaari tool, haaras naise käed pihku, hoidis neid sõnatult, tundis endas teise muret ja küsis lõpuks:

«Kas oled pahane selle pärast, et ma niisugune olen?»

«Ei... Aga et sa Laurile ütlesid: «Maailmas pole midagi nii väärtuslikku, mille pärast maksaks lahinguid lüüa...» See...»

«See oli öeldud — nii suusoojaks. Mina kõnelen tihtilugu spordi mõttes.»

«Mida see tähendab?»

«Spordi mõttes, sedamoodi, et järele proovida, kas ma saan kõnelda nii ja nii hästi.»

«Mina ei kõnele kunagi niiviisi.»

«Jah, sina oled selline otsekohene, sa võid tõsiselt viha teha.»

«Ja ma ei saa aru, et see oleks hästi öeldud, oleks hirmutav, kui see oleks hästi öeldud.»

Kaari pea oli ikka veel norgus, ta vahtis endale süle. Niilo Vasalli hoidis tema käsi, naine silmitses tema kätt: ta oli võrdlemisi lai ranne ja ranne ning käeselg olid pikki heledaid udukarvu. Naine pööras ta peopesa üles, millised jooned võiksid tal peopesas olla?

Niilo Vasalli jälgis tema pilku, talle meenus, et ta on alati olnud kivistu, ja ta ütles:

«Tõimehe käsi.» Ja otsekui mõeldes, mida kõike sellega on tehtud, mida see on puudutanud ja mida korda saatnud, liias ta hetke pärast kurvalt:

«Inimese käsi.»

Akilises õrnushoos hakkas Kaari tema kätt paitama, nad unustasid vestluse, olid vaid, käed koos, kummardunud teineteise poole, kuni Kaari tundis, et hakkab kummardumisele värisema, ja rammetult tõukas ta mehe õlga endast eemale. Too mõistis seda liigutust, tõusis kuulekalt ja läks tema juurest ära, kõndis laupa silitades paar korda edasi-tagasi, läks ahju juurde, naaldus hetkeks selle vastu, astus jälle naise juurde ja jäi tema ette seisma. Kaari vaatas talle vilksamisi näkku ja ütles imestades:

«Kui pikk sa oled!»

«Noh, eks tõuse ja vaata!» Niilo Vasalli tõstis ta jalule enda ette ja pani käed tema õlgadele:

«Nii pikk.»

Kaari seisis seal tema käte all, vaatas hetkeks mõtlikult mujale ja ütles siis pühalikult:

«Uht ma sinu heaks siiski teen.»

«Teel!»

«Sellepärast, et sa oled nii palju kannatanud.»

Tema silmad olid muutunud suureks ja säravaks, nagu ohetas, ja samas huulile ilmunud naeratusena haaras ta mehe pea oma käte vahele ja suudles põgusalt laubale. Mees tõmbas teda ägedasti oma rinna vastu, kuid ta val-

landas mehe käed enda ümbert ja istus oma endise kohale tagasi.

Niilo Vasalli läks ja istus teisele toolile, kuid tõu- peagi, lükkas tooli pikkamisi eemale, et see ei koliseks, jäi vastu seina seisma. Ainsad ilusad hetked, mida siiani oli läbi elanud, olid esinenud kujutluses. Nüüd ei olnud tõelisus just nagu unelmate piiri... Tahan seda püsti sel hetkel.

Kui nad eelmisel korral kohtusid, oli ta sellele naisele pihthinud seda, millest ta polnud ühelegi mehele rääkinud oma valusaimat kohta, toda kaksipidisust. Nüüd ta mõtles: kuigi ta teab kõik, tahtis ta ometi tasuda, suud- sega, sellepärast et oled nii palju kannatanud.

See liigutas teda nii tugevasti, et ta tundis oma silm- niiskeks minevat, kui ta seal nõnda seisis: see on imeilus ülistamisväärne hetk. Olen olnud õnnetu, alati rusutud kuid möödunud korral otsekui sirutasin käed pisut üle selle piiri, mis teeb mind väikeseks... Tegin lõpu salga- niisele, teesklemisele. Kas selles polegi inimhinge kogu suurus, kogu kultuuri alus, et inimesel on säärase tor- dat julgust: sirutada vahel käed ja mõtted üle müüride. Tundub, nagu muutuksid siis äkki ka ise, kõik saab voi- malikuks...

Too haruldane õnnetunne, uus meeleolu, mis Niilo Va- sallile sel hetkel osaks sai, kestis ainult mõni päev. Juba samal öhtul rikkus seda üks vahejuhtum, ühe inimese möödumine. Kui nad Kaariga Lauri Pallase toast lahku- sid ja tänaval jalutasid, tuli neile vastu üks naine ja läks neist mööda. Niilo Vasalli kergitas talle kübarat ja punas- tas samas.

Kaari polnud tema tervitamist ega punastamist märga- nud, kuid ta ise tundis puna oma näol, nagu oleksid möö- damineja silmad talle mingit jälki soppa kaela paisa- nud. Ta tahtis sellest jälle aususega puhtaks saada, ja ta hakkas rääkima:

«Mul on väike paat, kord läksin sellega merele, üks naine oli minuga kaasas. Tuli hirmus torm, me saime vanasse kalaonni varjule ja me pidime sinna ööbima jääma. Öösel sadas ja lõi välku, tema kartis kangesti, raputas mind öö jooksul ühtelugu üles, mina aga tahtsin väga magada...»

Kaari ei saanud temast aru, küsis imestunult:

«Kas teil tuli kaua seal onnis olla? Näljase?»

«Ei, meil oli toidupoolist ka,» vastas Niilo Vasalli tasa, ja veidi longus. Ta oli tahtnud jutustada aknast, millele ta oli harjunud öösiti koputama, kuid too mingil kombel läks küsimus tegi selle võimatuks, ja sel öhtul Kaarist hulkudes haaras ta üksijäämise hirmus tema käed ja küsis ärevalt:

«Mittal me kohtume?»

«Küll me siinsamas peatselt kohtume.»

Kuid nad ei pidanud peatselt kohtuma.

Hammudes üksi edasi, teadis Niilo Vasalli, et kui Kaari poleks tema käsi oma õlgadelt ära võtnud ja teda enda juurest eemale tõrjunud, oleks ta naise oma embusesse haaranud. Ta oli kummaliselt vapustatud, ja õnnelikult erutatud sellest, et ta märkamatu oli sattunud üle selle piiri, mida pidas võimatuks. Ta teadis: kuigi oleksin kin- dalt otsustanud, et haaran tal kätest kinni ja kummardun tema kohale, et sunnin end teda kallistama ja vallutan tema... poleks sellest ikka midagi välja tulnud. Oleme jutelnud, näidanud teineteisele, et meil on hing... Kui oleksin pannud oma sõrmed tema ihu külge, oleksin end ülivõrd häbenenud, et mu käed oleksid alla langenud. Kuid ma nägin teda minu pärast kannatavat... ja see puhtus märkamatu. See oli niisiis võimalik? Minu suhtes? Järelikult ma ei solva teda ja tema ei naera selle üle... Niisiis on temagi kuum ja tunneb minu kuumust ja pai- tab oma kätega ja suudleb võluva ujedusega... Too kur- rav kaksipidisus — kui see peaks kaduma suhtumisest naisesse, vahest kaob see siis ka mõttemaailmast. Ma ei oska aimatagi, mis see oleks, kas see oleks õndsus, muu- tuks siis kõik, sel juhul? Kui ma kord võidaksin oma lõhes- tatuse ja armetuse, kui minagi käiksin ringi terviklikuna, oleksin kindel nagu kõik teised...

Ja erutatuna tegi ta koduteel kindla otsuse: millestki hoolimata, mingi kuidas tahes, olgu see võimalik või mitte, aga järgmisel kohtumisel tahan teda omaks saada.

Ta tundis end lausa haigena, et polnud seda juba tei- nud, järgmisel öhtul käis ta Kaarit Lauri Pallase juures ootamas, istus seal ülejäämisega öhtu, kuid naine ei tul- nud. Kolmandal päeval käis ta merel ja läks otse rannast Lauri Pallase juurde, seal ei vastanud keegi tema helis- tamise peale, isegi teenijatüdruk ei tulnud avama, et ta oleks saanud paluda end sisse ootama lasta. Ta pöördus tagasi, oli teel koju ja kohtas tänaval hulkumas seda

naist, kelle aknale ta oli harjunud koputama. Mida peal küll tegema mees, kes paar aastat on ühele naisele truudust vandunud, et ei hülga teda ega tõuka ära, et ei ta viitse kahelda temas ega tema tahtes... Kui ta kohe vastutundes näeb naise silmis pisaraid, kas ta võib hoobilt tunnistada, et on kogu aja valetanud, teeselnud? Niilo Vassalli katsus õrnalt märku anda, kuid too naine polnud vihjeid kunagi arvesse võtnud, ja kui ta vastu hommikut naise juurest lahkus, jättes viimase rahulolevana ja rahunenuna ja veel kindlamini veendununa sinna... siis otsustas ta, et ei lähe enam iialgi Kaari Pallasega kohtuma.

Ta jäi kogu nädalaks eemale, ei läinud Lauri Pallase poole, kujutles iga õhtu, et Kaari on seal, ja ei sõandanud minna. Võib-olla ma süleleksin teda, ma ei suudaks enam istuda ega vestelda ilma teda puudutamata, tunnen seda, mõtles ta, aga kuhü ma siis välja jõuan? Kas mu kahestumine pole küllalt häbiväärne, kas viin asja veel niikaugele, et kordamööda... Ma leian vaid halba, kui püüan head otsida. Kui arvan, et tõusen mäetippu, leian end olevat sügavamas kuristikus kui enne. Kui saaks ometi nii, et ei elaks ega sooviks midagi.

Otseski trotsiks, pilkeks käis ta iga õhtu tolele ammu-sele aknale koputamas, ja iga päev mõtles ta Kaari Pallasele, katsudes olukorras selgust saada. Mis see kõik on? See kärsitus ja igatsus? Kui lämmatan selle eriskummalise laine, ei tea ma lõpuks ikkagi, on see unistamine või tõelisus, ma ei tea, kas armastan või ei armasta. Kardan, et kui teda jälle näha saan, soetan endale seega teise armukese, olgugi et ma pole suuteline endisegagi lõpparvet tegema. Kardan, et kui ma teda näha ei saa, jääb mul armastus igavesti tundmata.

Äärmuseni piinatuna kirjutas ta lõpuks Kaari Pallasele järgmise kirja:

...Pärast seda, kui Sind nägin, elas in ma läbi kauris õnneliku päeva. Võtsin paadi ja läksin kaugele merele. Säärane vaikus. Olin väsinud ja heitsin paadipärasse pikali, päike paistis nii heledasti, et silme ees lõi viirvendama, meri sillerdas, vaikne, sinine, pimestav, ääretu. Saared uinusid nii rahulikult, nagu oleksid nad mere sülle suikuma jäänud. Kaskede õrn roheline annab koloriidi okaspuumetsade sügavtumedale ilule ja kaljuste graniitrandade pruunile ja hallile tühjusele. Leban paadi aht-
ris, nagu juhtub, lasen paadil liikuda, kuidas ta tahab.

...taevast, pilvi, kissitan silmi päikese poole. Mu
ha on soo ja raug, ta imēb päikest iga oma pooriga.
mu olemus otsekui sulab vähehaaval, lahustub sel-
soojas viirvendavas ääretuses, mis mind ümbritseb.
ühēks mere ja saartega, taeva ja pilvedega, ühes
me tugleme edasi ääretus rūpes meie isa, päikese palava
põlgu all... Ma pole enam üldse mina, olen taim, mis
hõõrutatult ärkab elule päikese puudutusest.

Kogu see õnnetunne on nüüd kadunud. On olnud pime-
pimed päevi, rahutus ja ebakindlus tungib vähehaaval läbi
kogu mu olemuse. Aga mis sellest! Ootan päikest, ja kui
see kõige hiljemalt homme ei suvatse ennast näidata,
lasen jooma...

Olen püüdnud neid pimedaid päevi mööda saata luge-
misega, peaks kirjutama arvustuse paari raamatu kohta,
kuid olen täiesti tüdinenud kritiseerimast teiste mõtteid.
Hahim on siiski sisemine tühjus ja ideetus, milleni olen
jäänud. Ma ei suuda enam uskuda millessegi ega kelles-
sagi. Sellest muidugi tuleneb, et ka kirjutamine ei lähe:
mul pole midagi öelda, kõik, mida viimasel ajal olen
pohitult pannud, on paljas teesklemine. Sellises olukorras
oleks kõige targem jätta väimne töö sinnapaika ja otsida
hüüratu koht, kuid esiteks on seda raske saada, teiseks
ei paku see mulle vähimalgi määral huvi. Päevad möö-
duvad üksteise järel viljatus laisklemises, kahtlemata
avaldata mõju ka väsimus, kuid sügavamaks põhjuseks on
oma võimetuse tunnetamine. Ma ei suuda enam uskuda,
et saavutan eesmärgid, mida ma olen endale seadnud.

Kõige imelikum on, et see kõik mulle õigupoolest mingit
muret ei tekita. Olen juba sel määral tüdinenud, et ma ei
hooldi sugugi, kuidas läheb. Olen lugematuid kordi, pea-
aegu et igal tähtsamal juhul saanud kogeda, et ma eales
ei jõua selle eesmärgini, mille poole ma püüan, vaid
kuhugi hoopis teisale. Mingu siis, mingu jumala nimel
ku'das takes, ilma et ma vastu paneksin, ja mingu täies
purjes! Võib-olla on parem see kiri lõpetada, et ei tuleks
veel halvemat. Loodetavasti ei pahanda ülalolev südame-
puistamine Sinu meelt, see tõendab ainult seda, et prae-
gusel hetkel pole ma suuteline oma mõtteid ohjades
hoidma. Ega ma siin oma üksinduses alati nii nõrk olegi,
kuid mul on kalduvus kõige suurema masenduse hetkedel
mõttes Sinu juures olla.

Tahaksin Sind jälle näha...

Siis läks ta Kaariga kokku saama, olles kuidagi hirmul, igatsedes puudutust ja seda meeldivat voolu, mida ta möödunud korral oli eneses tundnud, ja samal ajal mures selle pärast, et hakkab petma nii teda kui ka seda teist. Niisuguses segases, kõikuvas meeleseisundis tuli talle äkki mõte: ma pean talle ütleva, et ma ei või talle seda midagi, et ta ei loodaks midagi, ma ei suuda anda olen armetuim mees, ja kui juhtun teda veel kurvastama, ei jaksa ma seda taluda.

Ja ta kaalus hoolikalt, mida ütelda, ja murega tuli see tal välja nõnda:

«Mul on peaaegu kaasasündinud, ei tihka öelda, et halgane hirm abielu ees. Arvan, et see tuleneb minu arengu miljööst. Varasest lapsepõlvest on mul säilinud mälestus äärmiselt viletsast perekonnaelust. Poisikeseeast peale olen olnud suure perekonna toitja, ja ma pole sellest ikka veel täielikult vabaks saanud. Mind hirmutab isegi mõte saada rakendatud mõne uue perekonnavankri ette... See on närune, võib-olla kõige närusem kõigest, too kartus...»

Selsamal õhtul sai Kaari Pallas tema omaks; kuulnud ülestunnistust, ei sundinud Kaari teda enam hellitlevi käsi enda kõrvalt lahkuma nagu viimasel korral. Aga kui ta oli naise oma sülelusest vabaks lasknud, kummardus ta tema kohale ja vaatas talle silma.

Kaari sirutas käe välja ja paitas rahustavalt tema otsaesist, siis ütles mees:

«Seda tegi keegi teine, mitte mina.»

«Keegi teine?»

«Ei, see olin ikkagi mina.»

Hoov asetses sügaval ja oli ilma ühegi rohelise kõrreta. See oli tsemendiga kaetud väike plats, mida igalt poolt ümbritses maja, hall sajaaknaline kivisein, millest mitmes korrapärases reas ulatusid välja väikesed raudrinnatisega kaitstud palkonid. Ühel niisugusel, katuseserva ligidal, seisis Kaarina Pallas punakas puuvillases jakis, ta seadis kirjusid põrandariideid käsipuule rippuma, paljad käsi-varred liikusid nobedasti, meeles mõlkus mõte: täna algab minu vaba suvi. Oh, kuidas ma sooviksin, et sellest ei

oleks mitte ainult vaba suvi, vaid et algaks minu vaba elu.

Ja kummardus alla, juuksed langesid silmadele, pea kohal oli avar kevadine, päikesepaisteline taevaalaotus, all hoopide hoovikuristik; rõõmutuhinal hakkas ta klopitsaga kõigest jõust põrandariideid taguma. Vaip plaksus hoopide all ja ümbritsev kivisein kordas ja mitmekordistas seda müra.

Pisut madalamal asuvast lahtisest aknast tuli nähtavale proua Pallase, Kaari võorasema pea, see vilksatas vahepeal ja tõmbus tagasi. Kaari jättis klopimise, mõeldes kordamisi proua kahtlustab, et ma rooskan tekke. Ja mõtted kordasid masinlikult seda, mida ta oli kuulnud lahanda suurpuhastuse ajal: tekke ei tohi klopida, need muutuvad kõvaks.

Huuled liikusid mõtetega kaasa, pigistusid siis kinni, ta tõusis põrandariide kokku, võttis käe peale ja jooksis treppide alla alumisele korrusele ning kadus sisse. Seal oli lahe, kõik ukSED ja aknad olid ristseliti lahti, ja kuigi väljas oli palav ja tuuletu, tekkis siin värske külm tuuletõmbus. Korter oli igapidi puhtaks tehtud ja mõjus avatuna ning tühjana. Enamik perekonnast oli juba maal, proua Pallas ainult ei suutnud uskuda, et Kaarina üksinda hakkaks korralikult koristada, ta oli jäänud siia tööd kontrollima ja juhtima.

Ka nüüd, kui Kaari pani tuulutatud voodiriideid kohale, astus proua Pallas tema kõrvale, kummardus voodi kohale, mida Kaari parajasti kattis, nuusutas hoolega patju ja madratsit ning ütles:

«Kas sa neid oled juba välja viinud? Kas harjasid üle? Mispärast nad sugugi värskelt ei lõhna? Vii veel uuesti ja soputa neid päris käte vahel!»

Kaari võttis riided voodi pealt ja hakkas neid jälle välja tassima. Neid endale sülle kuhjates pidas ta meeles oma tänavükevadist juhtlauset: vaiki! Proua Pallas seisis uksele ja jälgis, Kaari pöördus minekule ja palus ennast: kulla Kaari, vaiki veel see viimane päev!

Seejärel voodiriideid teistkordselt tuppa kandes leidis ta: need ei lõhna sugugi värskemalt, väljas on niivõrd palav. Kui ta ometi unustaks neid nuusutada, muidu pean need võib-olla kolmandat korda välja viima. Igatahes vaiki!

Ta tegi voodid kärmesti korda. Püüdis, et need kõige

pedantsematelegi nõudmistele vastaksid. Vaatas veel ümber ringi, kohendas, mis silma hakkas, ja tema arvates olid padjad täiesti oma õigel kohal ravis, iga koht nägi valts selline, nagu see neil ikka oli olnud; ta ei suutnud ka hääle järel mõeldes midagi sättimist vajavat avastada ja laud tüdrukutetuppa, ohates ja ärevalt oodates, millal proua Pallas võiks leida midagi puudulikult tehtud olevat.

Tema isa tuli töölt, ja hetke pärast kostis proua Pallase hääl:

«Ma tahaksin, et sa ei istuks voodiservale. Näed nüüd kui kortsus on tekk. Kuidas säärane asi mind küll kannata paneb! Ma oleksin rõõmus, kui mul poleks tarvis sulle alatasa öelda, et istumise jaoks on toolid.»

Proua Pallas kiired sammud liginesid, ta tuli Kaari juurde ja ütles:

«Kaari, sa võiksid isa saapad alati õhtul puhtaks harjata, või ei, sul pole seda siiski vaja teha... Palu ainult, et ta ise oma saapad puhtaks harjaks! Või küll ta märkab seda ilma ütlema tagi! Või harja sina, kui ta ei märka.»

Proua Pallas pildus neid lauseid ootamatult järsult, tõmmakalt, võttes need sealsamas tagasi. Ta oli närviline, silmis iseäralikult umbusklik läige, ja silmalaud ei varjanud tema teravat vaadet.

Kaarina vahtis talle midagi vastamata otsa.

«Vaeh, kui tigidasti sa, Kaari, põrnitsed,» hüüatas ta äkki ja kehtas õlgu. «Nii kohutavalt külmad silmad, et ajab otse hirmu peale! Tea, kas sul on õõnes hing, et silmist sedamoodi vastu paistab?»

Ta ruttas minema ja jätkas oma juttu teises toas isale: «Ma pole eluilmaski nii külmi silmi näinud. Mine tea, võib-olla olid tema emal säärased.»

Kaari oli kuulnud sageli seda väljendust oma silmade ja hinge kohta. Kui algklassides õppiv poolvend tema peale vihastas, karjus ta alati: «Mis sina ka räägid! Sina õõnes hing!...»

Proua Pallas oli söögi valmis saanud ja kutsus lauda. Talv läbi oli neid selle laua ümber kolm korda päevas olnud üheksa inimest. Nüüd oli lahe, oli ainult kolm, ja proua oli asetanud laua keskele isegi lilli, oli see ju nende lahkumiseine enne suvist maaleminekut. Kaari sõi pikka-mööda ja kombekalt, vahtis ripsmete vahelt oma taldrikule, silmalaud kogu aeg langetatud, et proual ei pruugiks tema külmi silmi näha.

Ta kuulis proua Pallast kõnelevat ohvrimeelsusest, kannatlikkusest, aususest. Ise oli ta kogu söögiaja vait, kuid hääled löid loomama selle hääle vastu, selliselt: tema, mina, on ustav, ennastohverdav... kui lõpmatult ta küll endast rääkida! Ta on aus, mina ja isa oleme ühes. Miks ta juba ei lakka end meie heaks ohverdamast?

Minul endal on nii kõrged ideaalid,» kõneles proua Pallas parajasti, «kõik peaks olema puhas. Puhas iseloom alati puhtaks, närune iseloom alati näruseks...»

Kallele vastasid Kaari mõtted salamisi: tema on puhas, mina ja isa oleme alati närused.

«Arvan,» tähendas proua, «et ühtede inimestele on suudatav kaasa antud suuremeelsuse märk, teistele aga madal hing. Räägitakse ju, et iga hälli ääres seisab kaks haldjat, ja need saadavad inimest kogu elu, ja hea haldjas on alati kurb, kui inimene teeb midagi halba.»

Ta tahab sellega öelda, et on alati meie pärast kurb, vihkatas Kaari mõttes.

Inimest ahvatleb muidugi kõik halb, aga see tuleb lammutada. Mina olen kogu hingest püüdnud teenida ainult head, olgugi et mulle tihtipeale tundub, et halba ei ole inimestel pole iialgi mingeid nurjaminekuid, neid ei puuduta miski, ainult minul on alatasa tuhandekordselt muret ja vaeva. Südametu inimene saab omadega hästi hakkama.»

Mina olen südametu, mõtles maha vahtiv Kaari. Vihkan teda, kes püüab teenida head.

«Aga alati, kui olen olnud kannatlik,» jätkas proua, «alati, kui olen andeks andnud või kui olen millestki teiste heaks loobunud, alati tunnen sisemist kergendust, ja ma ei sooviks mingil tingimusel niisugust elu nagu teistel, sest kui ma võtaksin endale mõne halva inimese osa, kerge ja muretu, siis peaksin võtma ka tema iseloomu ja madalad mõtted... Ennemini ma kannatan, olen haige, olen õõd läbi üleval, ütlen end lahti kogu õnnest, enne kui ütlen lahti oma südamest...»

Kaari kummardus sügavamale oma taldriku kohale, huuled kokku surutud: enne kui ta end isast lahti ütleb, ütleb ta end lahti kogu eluõnnest. Tema ennastohverdus on katkematu ahel.

«Ja ma ei hooli põrmugi, mis on väljaspool minu kodu, minul on endal kõik olemas. Kui teistel inimestel läheb

hästi, ei kadesta ma neid, kui neil halvasti läheb, lasen olla, kuidas on, ma isegi ei räägi neist, ma ei tee üldse välja! Olen ikka öelnud: olgu teistel kuidas tahes, minul on endal kõike küllalt.»

Proua Pallas vaikis silmapilguks. Ta oli üksipäini rääkinud, teised olid täiesti vait, ja äkki ta kohkus, et teised ei vaadanud tema poole ega kiitnud tema jutule järele, talle tuli midagi meelde ning ta ütles:

«Arst igatahes ütles, et ärge pane milledagi rõhku. Teil poleks midagi viga, ütles ta, kui te vaid asju kergemini võtaksite, kui te kõigele nii palju tähelepanu ei pööraks. Aga mul on haruldane iseloom, proua Alho ütles ka: sinul on haruldane iseloom! Mina nõuan, et kõik oleks täiuslik...»

Silmad välgatasid umbusklikult, ta katkestas, küsis:

«Miks sina, Yrjö, midagi ei räägi?»

«Millest ma's peaksin rääkima, kui me iialgi omavahel läbi ei saa?»

Härra Pallas ütles nõnda, vanaks jäänud näol veidi pilklik, ettevaatlik ilme: egas mina tihtaks öelda...

«Mis meie läbisaamisel siis viga on?» küsis proua sügavtõsiselt, kiiresti, ta oli solvunud ja alustas süüdistavalt: «Mina tahaksin sinule vaid head, kui sa selle ühe asja maha jätaksid. Olen ikka öelnud: sina oled arusaaja ja kena inimene, sul pole muud midagi viga kui ainult see üks + ja see üks on mulle nii valus, et ma ei saa seda eluilmas unustada, ja keegi ei oska arvata, kuidas ma kannatan, ööd läbi ei saa magada. Sinu olukorras, kaheksa lapse isa... häbistada kodu, käia halva naise juures.»

«Mõttele sina minust, mida sa tahad, ma ei püüagi end kaitsta, aga ära sega siia teisi inimesi, keda sa ei tunne!»

Härra Pallas ütles nõnda, tõusis lauast, lükkas tooli kohale tagasi. Ka proua tõusis, haaras tal varrukast kinni, karjatas:

«Ma ei suuda taluda, kui kõik, mis sinus paremat on, hukka läheb!»

«Sinul ei maksa sellest hoolida.»

Nad läksid esikusse. Kaari istus veel laua ääres, sõi leivatüki lõpuni ja jõi lonksu piima, siis tõusis temagi, pani tooli kohale ja hakkas sõnatult toidunõusid koristama, ta oli vihane: veel viimasel hetkel pidi tüli tekkima! Võib-olla lükkab proua nüüd oma sõidu edasi. Isa... ma

pea temast suuremat. Ei võinud ka vait olla, kui proua teda naist laitis... Mina olen siiani vait olnud, aga kui proua täna ära ei sõida, siis teen minagi varsti oma suu lahti. Et see elu võib nii armetu olla, nii vastik ja kitsas! Ma vannun, et sügisel mind siin ei ole. Kuidagimoodi peab asi muutuma, kas või halvemuse poole...

Ta viis nõud kööki, ja võtnud ägedalt oma põlle, hakkas neid pesema. Avatud uste kaudu kuulis ta veel proua Pallast ja isa esikus oma vahekordi klaarivat, siis oli isa tööle läinud ja proua tuli kööki, istus laua äärde, jälgis Kaari tööd ja kõneles kokkunult:

«Helde jumal: ei maksa hoolida. Ta on hukka minemas, mina muljun mure pärast käsi, tema aga ütleb: ei maksa hoolida. Kõik langes jälle kuristikku: ei maksa hoolida! Ja ta kardab mind. Sest mina nõuan, et kõik oleks täiuslik. Ma ei ütle kunagi inetult, aga ta kardab mind, ise ükskord ütles. See tuleb sellest, et minu poolt pole ta kunagi saanud tunda midagi alatut ega halba, ta ei leia minu juures midagi sellist, sellest see tuleb, see kartus. Ta on sõõrane, et teda ei saa mingil moel vihastama panna; teda võib õudsalt ärritada, tema teeb, nagu ei näeks ega kuuleks; aga see ei tule sellest, et tal oleks kannatlik iseloom. Ta ainult ei hooli, ei hooli mitte millestki, vähimalgi määral. Kuidas ma võin niisuguses meeleolus maale minna? Ja jätta teda terveks suveks nii hirmsa inimese meelevalda? Aga kui ma nüüd ei lähe, siis ta vihastab, et ma minema ei saa... Igatahes pean pilgukeseks puhkama heitma.»

Ta läks puhkama. Kaari talitas sel aial väga tasa, ja siis helises uksekell, esikusse astus üks tütarlaps, kes käis tema poolt Ennaga õhtukoolis. Enna oli nimetanud teda Mirjam Raadioks, tema perekonnanimi oli Ratila või Ratilainen, kuid õhtukoolis hüüti teda Raadioks, nagu kuulda oli. Ta oli pikem ja suurem kui Kaari, õlanukid olid tal kõrgele tõstetud ja lõug samal aial rinnale surutud, kübara alt tulvas esile pruune kiharaid, ta vaatas kokest nende variust ja küsis maheda häälega:

«Kas ma võiksin Ennaga kokku saada?»

«Ta läks juba maale.»

«Ma lubasin talle suveks ühe raamatu ja ma unustasin tulla sel päeval, millal ta palus tulla. Mis ta võib küll mõelda?»

«Ta ei rääkinud sellest midagi, mina ei kuulnud.»

«Temal läheb seda raamatut vaja, minul mitte. Aga se päeval oli mul nii vahva loomistuhin peal, kirjutasin luuletust ja mul polnud seda matemaatikaraamatut tookord üldsegi meeles.»

Ta näis olevat äärmiselt mures, silmad ekslesid pikasiku seinu, seejärel tähendas ta:

«Aga kui ma tema aadressi saaksin, võiksin postiga järele saata.»

«Tule sisse, istu, proua Pallas sõidab täna maale, küll ta viib raamatu Ennale ära.»

Nad istusid söögitoas ja Mirjam Raadio kõneles, temas oli midagi tuikavalt elavat, tolles tüdrukus või õigemini naises. Ta jõudis söögitoa iga soppi silmitseda, samal ajal kui ta pajatas:

«Meie inimesed läksid juba nädal aega tagasi, nüüd ma võin terve suve üksinda korterit valitseda. Mul oli imetore hommik tookord, kui nad lahkusid. Kell oli pool seitse, kõik jäi nagu pärast mustlasi või nagu oleks peetud oksjonit ja viimased ribemed loobitud pilli-palla laiali — laste riided, piimaklaasid, leivakannikad, padjad... Ma kõndisin ja vahtisin ringi, naersin ja pildusin kõik nurka. Keetsin endale kohvi ja soojendasin vett, pesin juuksed puhtaks, istusin siis raamatukogutoa aknale hommikupäikese paistele, tuul sasis ja kuivatas mu juukseid. Ma vaatasin üle nende madalamate majade, mis on seal teispool tänavat, tehaserahvas hakkas parajasti tööle minema, ja ma mõtlesin: kord hakkab see linn mind armastama.»

Proua Pallas oli puhkamast tõusnud, ta kavatses siiski sõita ja korjas veel mõnesugust pudi-padi kokku, käis ka söögitoas hõbedast küünlajalgade järel ja ütles:

«Ma pean need küünlajalad maale kaasa võtma, need sai minu isa, kui ta oli nelikümmend aastat ametis olnud. Ma ei või neid siia jätta, võivad juhtumisi vargad tulla. Need on nii vanad mälestusesemed, kõige kallim mälestus isast.»

Küünlajalad käes, läks ta magamistuppa sumadani juurde. Mirjam Raadio kiikas Kaari poole, talle tegi miski nalja ja ta hakkas seletama:

«Mind ajab naerma see, et mulle tuli äkki mõte, kui palju minul oleks mälestusesemeid. Kui ma neid endaga kaasa veaksin, saaks neist vähemalt viis autokoormat, mis igal pool mulle rodus järele müriseksid. Kõigepealt

voodi, kus ma sündisin... heldene aeg, kui palju mul on viletsuses oleks mälestusesemeid, sadade kaupade linnaraamatukogu, kus ma käin suuri elamusi otsimas, — sellegi peaksin kaasa tassima. Ja riided, mis ma õelast olen kingituseks saanud. Helde jumal!»

Ta rääkis nõnda naerusui, laiad tugevad hambad paljastusid ja keskmiste ülahammaste vahel oli väike pilu, hammaste hõredusest, see sobis tema laia heasüdamliku näoga. Ta painutas pead, et naeru varjata, alatasa vilgutasid silmad piidlesid tihedate mustade kulmude alt, need kulmud olid üsna ebatavalised, laiad ja pikad kaared, kaavasid väljapoole ja kerkisid vahetevahel võlvjalt lauba poole. Kübaraserva all vohasid paksud sahnus lokid. Millegipoolest meenutas ta metsa.

Proua Pallas käis edasi-tagasi ja seletas, kuidaviisi Kaaril tuleb isa eest hoolitseda, kuidas teda hoida ja valvata.

«On su isa haige?» küsis Mirjam Raadio osavõtlikult. Kaari ei vastanud, raputas vaid pead. Võõrasema tuli ja Kaari märkas kohe, kui kahtlustavalt ta silmitses toda pisut metsiku välimusega naist. Ta võttis matemaatika-raamatu kätte ja vaatas seda: raamat oli pealtpooltki kulunud, kaante nurgad närutasid.

«Kaari, pane sellele kõigepealt uued kaaned!»

Kaari läks kõõki paberit otsima. Seal oli päkapikudega kaunistatud kotis ilusasti kokkumurtud pabereid, iga-suguseid — neil oli kõik ju nii korras —, ja ta võttis ettenähtud kohast käärid ning lõikas vanale raamatule valged kaaned. Proua astus tema kõrvale ja ütles:

«Pea meeles: seda tüdrukut ei tohi sa meile külla kutsuda. On ju küll hea, kui vahel harimatute inimestega tegemist teha, siis märkad nende puudusi ja hakkad mõtlema: kas on ka minul need vead küljes?»

Kaari andis talle puhta väljanägemisega raamatu ja läks Mirjami juurde tagasi; ta mõistis, et tüdruk oli avatud udest kuulnud proua märkust ja mõtles kindlasti endamisi: «See hea lõpeb teil peatselt,» sest ta oli püsti tõusnud, seisis juba ukse juures, tõmbas jakki kõvemini ümber ja viivitas vaid selleks, et head aega öelda.

«Kes see naisterahvas on, kus sa temaga tuttavaks oled saanud?» küsis proua Pallas kohe, kui uks tema järel kinni läks.

«Mina teda ei tunne, ta on Enna koolikaaslane. Enn olevat raamatut tema käest laenuks palunud.»

«Ma ei laseks Ennat säärases õhtukoolis käia, ainult on nii isemeelne, ja võib-olla ei hakka halb talle külge. Aga raamatuid igatahes ei tohiks laenata, nendega võiks teab missugust räppa kaasa tulla, ma pean paluma et ta käed puhtaks peseks, kui ta seda on lugenud. To naisterahvas võib küll ilusasti rääkida, aga siis pruugit tal vaid üks liigutus teha, mis jätab nii labase mulje, e peab toast ära minema. Ta on oma liigutuste poolest ni labane.»

Seejärel käis proua Pallas murelikult kõik ruumid läbi vahtis ümberringi ja rääkis Kaarile: «Kas siin on kõik korras? Sa pead siin igal hommikul tuuletõmbust tegema, kui isa on ametisse läinud, sohvapatjade peal ei tohi lamada, need pole selle tarvis, aga kui isa seal mõnikord pikutab, ära ütle talle midagi, ainult et kui ta on tõusnud, siis silu need hästi üle. Sa pead isaga hoolas olema, pea meeles, et teed talle kolm korda päevas korralikku toitu, ja sina pead õppima inimestele sõbralikumalt otsa vaatama; mul on lihtsalt kahju, teinekord käib külmavärin üle, kui näen sind kuhugi üksisilmi vahtivat. Sa võid isa paljalt oma silmadega kodunt minema neletada. Kui ta on magamistoas, ära teda sega, aga söögilauale pead sa praegu, suvel, mõne lille ostma, ja püüa temaga söögi ajal milleski juttu ajada, et ta ennast üksildasena ei tunneks. Hommikul vii talle koos kohviga «Soome Hääl», ja kui leht enam ei tule, siis palu teda tellimist pikendada. Või parem ära ütle midagi, küll ta ise märkab, millal tellimine lõpeb. Kui kõik on meeltmööda, siis tunneb isa end kodus hästi, siis ei lähe ta välja. Ma olen teie pärast nii mures, tean juba, et ma ei saa maal magada, sellepärast et mõtlen muudkui teie peale. Seda naist, kes nüüdsama siin käis, ei maksa siia lasta, ära kutsu ka teisi külalisi. Lauri võid vahel siia lõunale kutsuda, et isa saaks poega näha. Ära sa isa malenuppe segi aja, praegugi on tal seal mäng pooleli, aga sa võid samuti õppida malet mängima, siis mööduvad teie õhtud kenasti. Hoia isa voodi pehme ja puhas, oma ema oled sa kaotanud, sul on ainult isa, seepärast peaksid teda kahekordselt kalliks pidama. Olgugi et mina olen su eest niisama palju hoolt kandnud nagu oma laste eest. Ütle isale veel terviseid minu poolt. Ega ma nüüd ei unustanud sulle midagi öelda? Eks sa

võid ju kirjutada ja järele küsida, millest sa aru ei saa. Nüüd, kui kodu on kahes kohas, on ka mu hing ühtaegu kahes kohas. Ütle siis isale, need sõnad on minu viimane tervitus temale: mina ei hooli milleski muust kui oma kodust siin, kui see on kahes kohas, on ka mu hing ühtaegu kahes kohas.»

Kaari käis proua Pallase sumadani rongi peale viimas, ta tuli sealt tagasi pikkamisi, rõõmus selle üle, et lõpuks ometi on minek kindel, rong kihutab parajasti kauge maakolka poole, ja päris kindel, et tagasi see ei pöördu.

Päike kõrvetas palavalt, tänavaliiklus oli juba suviselt hõrenenud, ta märkas seda alles nüüd ja tundis rõõmu kõnnitee lähedusest. Jäätisemüüjad seisis oma valgete varjualuste all ja lugesid romaani, suurte akende taga rippusid kevadised uudisriidesordid, ja kaupmehed olid tõmmanud trotuaari kohale triibulised katted. Ta käis nende varjus, kõndis laisalt, käsivartes alles rammestus pakkide kandmisest, mõtetes Niilo Vasalli. Ta oli kutsunud mehe enda juurde, kui neil ruumid tühjaks jäävad, homme ta tuleb, täna veel mitte.

Kodus kõndis ta läbi puhaste tubade, valmistas isale lõunasöögi, ilma et kedagi oleks juhatamas või õpetamas olnud, ja kui isa töölt tuli, käis temagi toad läbi, vaatas igale poole, võttis siis kuue seljast, seisis särgiväel köögi uksele, jälgides Kaari askeldamist, ja ütles, näol leebe mõnususeilme:

«Nüüd on siin siis rahu.»

Ta ütles seda uuesti, kui nad kahekesi lõunalauas istusid; ta sirutas end ja kordas ümberringi vaadates:

«Nüüd on ometi rahu.»

Kaari ei mäletanud, et ta kunagi oleks isaga kahekesi söönud, viimastel aastatel oli neid alati üheksa hinge lauas. Kisa-kära oli päevad läbi, proua juhatas ja õpetas, mõni lastest õppis kuskil ruumis valju häälega oma koolitükke, ja ka magada oli kitsas. Keskmised proua Pallase oma lastest, poisid, need magasid ühes voodis ühe teki all, millest ei tahtnud mõlemale jätkuda. Millal olid paljad, ühe kintsud, millal teise tagumik... jah, poistele oli tulnud teki keskkoha ümmeldada riideriba, selle järgi võisid nad järele katsuda, et mõlemal oleks ühepalju tekki, ja kui üks seda unes endale rohkem ümber mässis, siis ärkas

teine külmast ja karjus vihaselt: «Nüüd on riba juba täiesti Kaarlo all!»

Vähe oli Kaari saanud omi mõtteid mõlgutada, sest kuskilt poolt kajatas ikka: «Siis kerkis Ateenas esile tark mees nimega Sokrates...» või muid õpikulauseid. Vaevalt oli tal olnud võimalust Niilo Vasallilt saadud kirja täies rahus lugeda, mõnel päeval oli ta lipanud puiestikku ja lugenud seal, sest ta tahtis seda kirja aina uuesti lugeda.

Nüüd sõid nad siin kahekesi.

Tema isal olid pehmed, paksud käed, särgiväel nägi ta hoopis teistmoodi välja, tema nägu oli selline, mille järgi kohe võis aru saada, et niisugune inimene ei saa karm olla. Kuna ta nüüd oli muretu ega kartnud midagi, ilmutasid kõik pehmed jooned selles näos heatahtlikkust, kuskilt loomuse põhjast oli see kohe pinnale uiunud, niipea kui prouat kohal polnud. Härja Pallas mõtles oma abikaasast nõnda: ta tahaks mind suruda nii maadligi kui võimalik, nii et ma ainult temast igapidi sõltuv oleksin. Ma ei mõista, kuidas mõni inimene võib sellest rõõmu tunda, et teine on kätetu ja jalutu.

«Mul pole seda täiuslikkuseiha, kahjuks,» sõnas ta nüüd oma vanimale tütrele, «hakkan vanaks jääma, kui vaid saaksin rahus elada. Kui ma saan ennast veel minema sokutada... lahku minna, tuleb see sellest, et tahaksin lõpuks väheke aega elada elu, mille meeldivaks küljeks on loomulikkus.»

Nendest sõnadest mõistis Kaari, et isa kavatses taotleda abielulahutust. Pärast lõunasööki lahkus härja Pallas, ja hiljem Kaari teda ei näinud. Ta teadis nii palju, et ei oodanudki isa koju.

Kaari...

Tänavu kevadel oli ta andunud Niilo Vasallile omal vabal tahtel, südamest, pärast seda kui mees oli öelnud: «Kardan abielu.» Ta mõistis, et temale ei saa kunagi osaks see, mis on saanud osaks peaaegu kõigile tema tuttavatele: kihlused, õnnesoovid, laulatus, loor, kõigi ees. Ja kui ta oli seda mõistnud, tõusis tema armastus sellest kõigest kõrgemale, just sel põhjusel ei saanud ta keelduda ega neid käsi enam eemale lükata.

Keegi ei tea, mõtles ta täna õhtul üksinda lamades, kui teaksid, mõistaksid kõik mind hukka, põlastaksid, mõned jälle ei usuks. Aga mina olen selle üle rõõmus, ma võtak-

sin teda ikka ja uuesti vastu, see on nii kummaline... Kui mind ka kividega pillutaks, ikkagi võtaksin teda vastu.

Kaari otsekui sulas mingis õndsuses, hämarduv tuba oli imeilus maailm, ja määratu sulnidus ning rõõm tuli igalt poolt tema peale. Ta on minu armsaim, olen tema oma.

5

«Sa oled mulle nii kallis, et ma ei suuda sinu kõrvalt tõusta,» ütles Kaari.

«Kui ma sulle ainult iialgi midagi halba ei teeks... Kardan vahel, et ma ei oska... sind kohelda nii, nagu peaks,» ütles Niilo Vasalli.

Ta nägi, et Kaari silmad olid mõtlikud, siis vajus pea tema vastu. Kui ruttu ta on muutunud, imestas ta endamisi... ta on nii pehme! Kaari puhkas seal nagu kass, kes on päikesepaistele siruli heitnud, mehe külje all, pehmena, nõtkena, armsana, ta surus oma õla tema rinnale, pea tema lõua alla, juuksed vastu tema ihu. Oli hiline hommik, mees kuulis teda uuesti sosistavat:

«Peaks kohvi keetma... Ma armastan sind nii väga, et ei suuda niipaljukesekski sinu kõrvalt ära minna.»

Meest haaras äkki jälle soov sülelda, suudelda, selleks pööras ta õblukese tüdruku rohkem enda poole, kergitas tema nägu, kuid unustas oma kavatsuse, nähes tema silmi.

«Miks su silmad nii mõtlikud on?»

Kaari ei vastanud küsimusele. Kuuldes armastatut ennist ütlevat: «Kui ma sulle ainult iialgi midagi halba ei teeks,» oli ta tõsiselt muutunud ja mõelnud nõnda: niikaua kui kardetakse lähedasele inimesele halba teha, ei armastata teda küllalt sügavalt. Suur armastus tõendab iseendale, et ei saa halba teha.

Ta ei vastanud küsimusele, naeratas vaid veidike, nagu rändaksid mõtted kaugel. Mees hoidis teda oma käte vahel, soovis, et need silmad tervenisti temale särama lööksid, ja hakkas teda hellitlema.

Alles keskpäeva paiku sai Kaari mahti tõusta, ta läks kohvi keetma neile kahele — Niilo Vasalli jäi veel voodisse, süütas sigareti ja suitsetas seda küünarnukile toetudes.

Ta vaatas aknasse, seal oli nähtamatust päikesest val-

gustatud hele taevalaotus ja selle taustal paistsid teise maja korstnad. See korter asub kõrgel, mõtles ta. Kodus, kui lebada lühikesel diivanil ja hommikul aknast välja vaadata, hakkavad alati silma kuuskede kõrendlikud ladvad; nüüd terendusid need tema kujutluses. Kui ta kodus hilise hommikuni lamas, paistis päike sisse, siia tuppa aga ei paistnud. Voodi oli lai ja võorastavalt pehme, härja ja proua Pallase voodi; ta oli kaks nädalat siin elanud.

Ta pani sigareti tuhatoosi väikesel laual ja jäi aknasse vahtima, mõeldes: kauaks on lesima jäädud, praegu on ju ikkagi argipäevahommik.

Argipäevahommikud möödusid neil kodus alati ühtemoodi: köögi ja toa vaheline uks oli lahti ja ta ärkas selle peale, et kuulis ema kella kuue ajal köögis üles tõusvat. Oli kuulda, kuidas ema kohvikannu tulele pani ja Saarat üles ajas ning taga sundis: «Saara, jookse, too koort, võtad ka ühe kilose leiva. Säh kingad! Pista aga jalga. Ja pane jakk selga. Tee nüüd kähku, et saaks Alli üles.» Ema rääkis niiviisi poolel häälel, siiski kuulis ta tuppa oma voodisse alati kõik ära. Ema ulatab Saarele riideid ja saab selle niikaugele, et see piimapoodi läheb, ise keedab ta kohvi, ja veidi aja pärast toob ta kiiruga Allile tuppa esimese tassitäie, paneb voodi ette toolile ja sakutab tüdart õlast: «Tõuse nüüd üles, tõin sulle tassi kohvi, joo nüüd kohvi!» Alli paotab ainult silmi, pomiseb, pöördub kõrvale, ja ema läheb kööki, sõnades: «Küll on noorel inimesel aga uni kallal, ei saa ega saa üles.» Ta kuulukse endale kohvi kallavat, tuleb siis silmapilgu pärast uuesti Allit meelitama: «Joo nüüd oma kohv ära, ma teen võileiva ka kõrvale. Varsti jahtub ära, tõuse'nd, muidu jääd hiljaks.» Ta saab tüdruku istukile, see kratsib pead, nii et kollakad juuksed lipendavad õhus, äkitselt aga viskub tüdruk tormakalt uuesti padjale ja palub: «Lase vähemalt minut aega magada!»

Ema ohkab, võtab tütre tassi, joob jahtunud kohvi ise ära ja tuleb natukese aja pärast tassiga tagasi: «Tõin sulle tulist kohvi, nüüd on juba kaks minutit möödas. Tõuse ükskord üles, varsti sa ei jõua enam.» — «Ära kiusa kogu aeg!» — «Aga õhtul ei tahtnud magama minna. Noh, eks sa ise tea,» vastab ema solvunult, läheb kööki ja kuulukse Saarele ütlevat: «Ei teda saa jälle üles.» — «Otsekohe lähen viskan talle tassitäie külma vett kaela,» vastab Saara valjusti. Kuid Alli tõuseb siiski varsti istukile,

«Eks sa ise tea», see jäi tal uneski südant vaevama; ta istub, kratsib pead, juuksed pahmakana otsaesisel, ütleb peaaegu nuttes: «Kui saaks ükskord rahulikult magada!», haarab õnnetu näoga oma kohvitassi ja hakkab uniselt vaarudes riideid selga ajama.

Ta nägi seda nii elavalt oma kujutluses, vaadeldes võõra maja korstnaid, ja eks ole ema täna hommikulgi seal samaviisi meelitanud. Alli on praegu juba üle nelja tunni tööl olnud, mõtles ta ja tundis siin lähedas voodis leides nagu häbi. Ta on liiga noor neid kõiki ülal pidama, ja mina pole isegi küsimas käinud, kas neil toitu jätkub. Aga kui nad on söömata? Mina tuln tulema...

Siis istus ta söögitoas Kaari kaetud kohvilauas, pestud, külma vee värskendav kirvendus näol, riides. Hammustades maitsvat võileiba tuli talle jälle mõttesse: kas nendel on olnud süüa?

«Ma peaksin vist kodus ära käima,» tähendas ta.

Kaari oli temaga samal arvamusel, ja kui ta pärast kohvijoomist näis selle unustanud olevat, küsis:

«Kas sa ei lähegi koju vaatama?»

«Ma ei tea,» oli Niilo Vasalli kahevahel. «Kas tuled minuga kaasa?»

Kaaril oli meeles, kuidas mees kord oli öelnud, et ei sõanda külalisi oma koju kutsuda, arvas, et ta kõhkleb nüüd just tema pärast, ja soovitas tal üksinda minna; ütles, et tal on sel ajal mitmed tööd teha.

Kui Niilo Vasalli esikus minekuvalmis seisis, meenus Kaarile, et ta oli kord oma kodunt kirjutanud: «Kui päike homme ei suvatse ennast näidata, lähen jooma.» Ta haaras mehel kaelast kinni ja ütles ootamatu soojusega:

«Täna paistab seal päike. Sa pead alati nägema, et päike paistab.»

«Mistarvis ma pean nägema?» küsis mees talle vastu naeratades.

«Kui päike paistab, teeb see meelega helgeks...»

Mees heitis talle pilgu, naeratas ikka veel, selline lapsele omane hellus liigutas teda, ta haaras oma mõlema suure käega Kaaril piha ümbert kinni ja tõstis ta kõrges esikus ilma vaevata üles, Kaari puudutas kätega rõõmsalt lage ja mees pani ta ilusti ettevaatlikult maha, enda ette põrandale seisma. Siis suudles ta Kaarit, võttis kübara ja läks juba uksest välja, kuid pöördus tagasi, ja hoides veel kübarat käes, põimis käed Kaari ümber ja ütles:

«Mõnel silmapilgul tundub, et elus, ka minu omas, on olnud nii palju ilusat, et selle pärast on tasunud elada. Siis ta läks.

Kaaril polnud kuigi palju teha. Magamistoas seadis ta voodi korda ja pani korralikult kokku Niilo Vasalli pidžaama, mis oli õlalt katki kärisenud, sealt oli ta öösel käsisse pistnud, et õlga ja kaela silitada. Ta pani pidžaama nüüd padja alla ja mõtles rõõmsalt: muidugi pidi see rebenema, vabrikus on harjutud neid lõikama palju nõrgemate ja kidurakasvulisemate meeste järgi. Kellelgi pole nii kauneid õlgu kui temal.

Niilo Vasalli jäi kauaks ära, Kaarina hakkas tubades rahutult edasi-tagasi kõndima, ta kartis, et vahest on mingi pahandus juhtunud ja mees läheb jooma. Tema elust-olust pole ju midagi teada, kord ta ainult kirjutas: «Parem on see kiri lõpetada, et ei tuleks veel halvemat.» Mis on see «veel halvem»? Kui ta ometi oleks ka selle mulle välja puistanud, et vähemalt teaksin. Ta ütles, et see kiri oli kõige suurema masenduse hetke südamepuistamine, aga kas pole nii, et sellised valvamatud sõnad reedavad inimese olemuse, on kõige tõelisem tõde temast? Alati, kui proua Pallas on rahulikus meeleolus ja ajab juttu, teeskleb ta minu arvates, kui ta aga vihastab, rae-vutseb, alles siis võib märgata, et see on tema tõeline mina.

Mis on kõige halvem? Ta ütles, et on väga palju kannatanud.

Viimaks helises uksekell.

Kaari põimis juba esikus käed Niilo kaela ümber, surus end ägedalt tema vastu, tänulikuna, õnnelikuna: polegi juhtunud kõige halvemat.

Ta sosistas mehele kõrva:

«Tundsin sinu järele juba igatsust! Sa ei tea, kui väga ma ootasin ja igatsesin.»

Niilo Vasalli paitas tema õlgu, esikus oli veidi hämar, sinna tuli valgust ainult söögitoa paotatud uksest. Kodus käies oli ta meel raskeks ja mõruks muutunud.

Nüüd lõõmas Kaari armastus talle vastu, just nagu oleks talle lind sülle lennanud ja tema käte alla kippunud; tüdruku huuled puudutasid tema nägu, kuumad igatsusest, just nagu oleks see nägu kaua elutu olnud... mees kohkus, mõtles: nii suur armastus... Sellest tuleb midagi

halba, inimene ei saa siin maailmas midagi muidu, kõige vähem saab ta tunda armastust ilma kannatusteta.

Teise käega õblukese tüdruku ümbert kinni hoides surus ta teda enda vastu, suudles tasakesi ja ütles viimaks:

«See on väga paha, et sa mind igatsesid. Sa oled mulle kallis, ma ei tahaks sulle väikseimatki muret valmistada. Kas sa ei saaks minule kuidagi teistviisi mõelda?»

Kaari vaikis, seisis vaikselt tema ligi, mees jätkas:

«Tahan, et sa armastaksid mind nii, et ma mingil korral sinu elu ei häiriks.»

«Jah, jah,» ütles Kaari, pisarad valgusid talle silma, ta ei pööranud nägu valguse poole, lükkas meest söögitoa suunas ja palus: «Mine sinna, ma lähen lõunat keetma.»

Ta läks kööki, viskus pliidi kõrval olevale toolile ja hakkas end edasi-tagasi õõtsutama, otsekui tooks liikumine natuke kergendust.

See on väga halb, et ma teda igatsesin... see on väga halb. Ja hommikul ta ütles: kardan, et ma ei oska... Ta ei suuda armastada ei mind ega kedagi teist, ta kardab: armastus toob kaasa kohustusi, muret, kurvastust. «Kardan haiglaselt... uue perekonnavankri vedamist.» Ma pole palunud... laulatust, äravõtmist, perekonda. Ometi — kardab haiglaselt, ikka veel. Vanker, kaks vankrit... Ta on õppinud, et perekond on sundus, koorem, naine on piit-savingutaja. «Lase ma natuke sõidan sinu seljas...» Kodurahvas virutab selga: vea meid! Kas sa pole suuteline vedama? Proua Pallas rippus kord isa küljes ja karjus: «Tapa mind enne, mine siis, kuhu süda kutsub, ära jäta mind elusana maha!» Tapa mind, kui sa ei vea. Tal on õigus, minu armsamal, kui ta kardab, tõsi, see on tõsi. Tal on õigus, minuski äratub see jubedust: inimene veoloomana, rakendatuna kahe vankri ette ühtaegu. Aga kui ta mindki kardab? Helde jumal, mis oleks veel targem tegu, kui et kaon tema elust?

Ta hüppas jalule, haaras juba ukse käepidemest kinni, mõeldes: ma ei talu seda kõhklemist, töötan, vannun, et ma ei palu tal mind endale naiseks võtta, vannun, et ma ei nõustu sellega, kui ta ka ise kunagi peaks paluma, vannun, et loobun abielust igaveseks ajaks, ütlen, et ma keeldun. Anun, et ta julgeks mind viivuks muretult armastada, kas või ainult ühe päeva! Ta võib lahkuda minu juurest, millal tahab, tulla, millal tahab, ta võib alati teha, mida tahab, lakkan igatsemast, päris kindlasti.

Ta tahtis avada ust, et tormata Niilo Vasalli ette seda kõike töötama, kuid surus end samas vastu suletud ust. Lause, mille armastatu oli äsja öelnud, otsekui aheldas teda paigale: «Tahan, et sa armastaksid mind nii, et ma mingil kombel sinu elu ei häiaks.»

Ta tahab seda.

Kui ma lähen vandega töötama, siis saab ta aru, et mul pole olemas mingit muud elu peale tema.

End ukse vastu surudes ütles ta mitu korda: «Ta tahab seda, tahab.»

Viimaks kuulis ta Niilo Vasallit selle ukse poole tulevat, ning samas jõudis ta ise juba sahvrisse lipsata ja teeskles kummargil olles, nagu otsiks sealt midagi. Ta kuulis meest lävele seisma jäävat, tundis mehe pilku kuklas, kuulis häält:

«Ma pidin sind vaatama tulema.»

Silmapilkselt kadus meeleheide Kaari näolt, kummalise kergusega sai ta endast võitu ja näitas end sellisena, nagu armastatu soovis. Maha küürutades heitis ta korra pilgu üle öla Niilo Vasalli poole, isegi naeratas kuidagiviisi.

«Oota seal, lõuna pole veel valmis. Ma olen nii pika toimega... kui kedagi pole taga sundimas.»

Niilo Vasalli polnud kunagi märganud, et Kaari vähimalgi määral teeskleks. Ta kuulas sõna, läks ootama ja tal polnud aimugi oma hiljutiste sõnade mõjust.

Võta asja kergelt, Kaari, peab julgema kaebed endale jätta. Nõnda manitses end Kaari lõunalauda asudes.

Niilo Vasalli jutustas, et oli näinud paari tuttavat kunstnikku, need olevat teda külla kutsunud.

«Ei mina sinna lähe,» arvas ta. «Proua on säärane, kes ei salli teisi naisi samas seltskonnas, ainult mehi. Ta on armukade kõigile naistele kõigi meeste pärast. Minule on armukadedus arusaamatu: kui mõni mees magaks sama naisega, kellega minul on kunagi vahekord olnud, siis mis see õieti minusse puutub? Kuidas võiks see mind solvata, kui teised mehed komistavad sinnasamasse kuhu minagi? Ma pole ühestki naisest nii palju lugu pidanud, et mõni teinegi teda omada ei võiks.»

Sel moel ta filosofeeris, võttis toitu, mida Kaari talle ulatas, keskendus vahepeal söömisele ja kõneles rahulikult edasi, kuni hakkas teraselt Kaarit silmitsema, jäi vait ja küsis siis:

«Mispärast sa kurb oled?»

Kaari naeratas vaevaliselt ja vastas põiklevalt:

«Kurbus langeb peale nagu vihmasedu, sinna ei saa midagi parata. Tuleb saju all kõndida.»

«Kas mina olen sinu kurbuses kuidagi süüdi?»

«Ei.»

Mõlemad jäid vaikseks ja jätkasid söömist. Rahulikult, veidi kahvatuna ulatas Kaari Niilo Vasallile liudu kätte. Mees vaatles teda uurivalt, silmi ära pööramata, kuni naine oli sunnitud rääkima hakkama.

«Kas ma olen sinult midagi palunud?» küsis Kaari madala häälega. «Ega ma pole ju palunud sinult midagi?» küsis ta ägedamalt.

«Ei,» vastas Niilo Vasalli imestades.

«Ja sa ei ole andnud mingit tootust, mitte mingisugust. Sul pole midagi niisugust vaja anda, pidada, seletada ega tagasi võtta — olematut. Mida pole olnud, seda tagasi võtta? Ma pole palunud midagi, mitte midagi...»

«Miks sa ägestud? Ega ma sind kuidagi solvanud ei ole?»

Kaari jäi vait ja jätkas siis rahulikumat meelel, tasase häälega:

«Aga ma kardan sinu hirmu. Vaata, ma saan sellest aru, et sul on vabadusejanu, selline igatsus vabaduse järele. See on ilus... aga mulle tundub, et sa kahtlustad teisi inimesi, et need sind takistavad. Teised inimesed, keda sa tunned, on sulle kütteks.»

«Võib-olla on see nii,» tunnistas mees.

Kaari peast käis äkki läbi mõte: sünnitaksin talle lapse, teeksin ise tööd lapse ülalpidamiseks, temal ei tarvitseks mingit vastutust tunda, isegi mitte meie juures elada. Sünnitaksin, kui ta vaid tahaks, vähemalt töömustaks selle üle.

«Kas sa tahaksid endale last?» küsis ta.

«Ma ei saa seda tahta, sest elu on nii ebakindel... nagu kõie peal käimine. Ühel päeval on minul natuke leiba, siis on mõni teine ilma, teisel päeval jälle pole minul. Lapse ilmaletoomine niisugustes oludes on minu arust kuritegu. Mure tema pärast orjastaks mind ennast lõplikult, aga kui ma ka enesele ei mõtleks, siis lapse enda pärast on see ikkagi kuritegu. Olen nii palju sise-misi kannatusi tunda saanud, et ma ei sooviks neid kellegi. Aga ma ei või tagada, et lapsel ei tuleks veel roh-

kem kannatada ja veel lootusetumalt surma poole triivida.»

Kaari hakkas jõuetult naerma, pea üsna taldriku kohal, nii et nägu oli varjus, — äkki hakkas taldrikule pisaraid tilkuma, ta tõusis, pöördus kõrvale, pomises: «Vabandust!» ja ruttas toast välja.

Niilo Vasalli istus natuke aega endisel kohal ja vaatas Kaarile hämmastunult järele, talle tundus, et oli pisaraid näinud, ta läks vaatama ja leidis Kaari ühe voodi äärel istumas: ta ei nutnud, hoidis vaid käsi süles, silmad maas, näol mingi karm rõhutud vaikimine.

Mees istus tema kõrvale, pani peo ta käeseljale ja rääkis aeglaselt, madala häälega:

«Olen teinud sulle halba, seda ma ei tahaks, aga me oleme nii erinevad, sina kannatad kergesti selliste asjade pärast, mida mina ei oska aimatagi. Oled hell, mina seevastu olen jõudnud soetada endale ümber tundetuse soomuse põlgusest, kahtlusest ja muust säärasest. Sina saad minu läheduses alatasa haiget ja lööd end valusasti ära... Igatahes see on tõsi: pean sind kalliks, tahaksin olla su sõber. Ja kui olen kõnelnud sinuga kõige lugupidavamalt ja paremini, siis on see sügavaim tõde minust endast.»

«Sa kartsid hommikul,» ütles Kaari. «Sulle tundub, et valmistad mulle tulevikus muret ja vaeva? Inimesel on kindlasti tihtipeale aimus sellest, mis temas peitub, oma edaspidistest tegudest. Kas tunned niiviisi?»

Mees vaikis.

«Ütle!»

Mees ei vastanud, ta süda oli mures.

«Ma pean soodavett jooma,» ütles ta, läks seda otsima ja jäi pikemaks ajaks ära.

Kaari istus liikumatult ja ootas. Kui mees tuli tagasi ja tema kõrvale istus, küsis ta uuesti:

«Kas tundub niimoodi?»

«Tundub? Tundub?» kordas mees rusutuna. «Kuna sa ütlesid, et kui ma ka paar tundi sinu juurest ära olen, tekib sul juba igatsus. Sa ei peaks mind nii tuliselt armastama... püüa aru saada. Elu on nagu kõie peal käimine: vaarun, võin ükskõik kunas kukkuda. Seni olen endal ja kodurahval saanud kuidagimoodi hinge sees hoida. Aga juba sellest olen nii ära väsinud, vaimselt jõuetuks muutunud. See on mulle nii palju maksma läi-

... senine olemasolemine, paljas olemasolemine, ainult see, et ema ei ole ära külmunud ega õde tänavale jäänud ega laps millegi kätte surnud... Olukord maailmas muutub üha masendavamaks, see hakkab minu juures end üha rohkem tunda andma. Minust pole sulle mingit ankrut. Pole hea, et sa niiviisi minu küljes ripud. Nüüd olin ära paar tundi, ja juba sa igatsesid... mis siis sügisel saab, kui teie pere maalt tagasi tuleb ja mina pean koju kolima? Siis ei saa me üldse iga päev kokku. Ma ei saa rahu, kui tean, et sa kannatad ja mina kas või tahtmatult selles süüdi olen.»

«Ühte asja, täiesti ausalt: kas see sulle midagi ei loe, kui ma lakkan sind armastamast? On see kergem? Kas see sind ei hirmuta? Kas see sulle siis vähimatki ei loe?»

«Loeb. Ja palju, mitte vähe.»

Häälest oli kuulda, et mees on vihane.

Nad istusid kõrvuti, mõlemad vahtisid enda ette maha, olid kaua aega vait, ja sel hetkel teadis Kaari: me peame lahku minema, ühel päeval. Varsti tuleb meil teineteisega jumalaga jätta.

Ainult väheke aega, mõtles ta, ma ei tohi selle üüri-keese aja jooksul kurvameelne olla. Kaari, pea meeles! Väheke aega!

«Lepime ära,» ütles ta pühalikult, sirutas käe ja paitas suurt käeselga, mille pikad heledad udukarvad sõrmi kōditasid. Temas ärkas lahkumisõrnus: olla pisut aega rõõmus, olla vapper ja armastada vähemalt pisut aega!

Niilo Vasalli tundis seda õrnust sõnadeta, ta pöördus, et Kaarit vaadelda: Kaari oli siiski nii härdunud ilmega, ei vaadanud talle silma, vaid kuhugi kõrvale, nagu tulevikku, ja paitas aeglaselt tema käeselga, otsekui ise seda märkamata.

Iga inimene on nii äraaimamatu ja keeruline, mõtles Niilo Vasalli, õigupoolest ta ei tea, mida teisele teeb... sest sõna ja tegu võib teise hinges ootamatult muutuda.

Ta mõtles parajasti seda, kui Kaari küsis:

«Ütle mulle, mis on sinu arust inimese loomuses kõige suurepärasem?»

«Ei oska kohe öelda. Raske nii järsku määratleda,» vastas mees, pannes imeks Kaari meeoleu kiiret hüplemist.

«Mõttele järele! On palju omadusi, ise sa loetlesid neid kord: visadus, suurus, rikkus, rõõmsameelsus...»

«Võib-olla suurus mõjub mulle siiski kõige rohkem, too igavesus, lõputus. Üksikisik oma inimliku saatusega ei tähenda midagi, ta on ainult jätkuvust ja muunduvus alalhoidev imeväike lüli. Alati kui mulle meelde tuleb, kui vähe üks inimene tähendab, hakkab mul kergem. Siis ei tarvitse olla nii täiuslik heast küljest ja halvasti küljed saavad vähe kahju teha. Kui ma näiteks viingarengut tagurpidi, siis igatahes ei vii ma kuigi palju.»

«Millise omaduse sa endale valiksid?»

«Kui saaksin ühe neist endale, võiks see teistest eraldatuna viia hirmsate äärmusteni.»

«Jah, kujuta ette...» Kaari naeris pikalt ja apaatselt.

Niilo Vasalli jäi teda vaatama: tundus, nagu ei saaks ta naerust lahtik, ja kõiges oma ohjeldamatuses sarnane see kuidagi nutuga.

«Kujuta ette: kellelgi oleks üks neist loomuse suurtest omadustest — kas või visadus, ja see keegi oleks siis visa nagu proua Pallas. Ja kujuta ette: ta oleks õppinud elama teise kulul ja ratsutaks teise seljas, ja sunniks visalt tagant, ripuks kaelas, piitsutaks, nõuaks, kuni teine otsa lõpeks... Mida ta oma visadusega siis peale hakkaks? Millele see pärast seda oleks suunatud? Teine oleks järsku surnud ega võtaks jalgu alla? Mis imet ta peale hakkaks? Tema visadus jääks õhku rippuma. Oeldakse veel: raskused karastavad...»

«Jah, raskused karastavad, sellest tulebki kindlasti inimloomuste ebaühtlus, arusaamatud kandid. Kui inimene alatasa peab hoope vastu võtma, siis kõige tugevam, kõige elujõulisem omadus hakkab teistest üle kasvama, järelikult on sellisel omadusel kalduvus äärmuseni areneda, siis muutub inimese kireks ihnsus või töö.»

Niilo Vasalli oli öelnud: «Kõige elujõulisem omadus hakkab teistest üle kasvama,» ja Kaarile tuli äkki mõttesse: sinu tugevaim omadus on kartus.

Kaari ise kohkus oma kujutlusest, ta ei julgenud küsida: «Kas sinule või kellelegi, kes ei ole jõhker või ei taha rõõvida... on kartus ainus abiline? Kartus ja põgenemine?» Ta varjas oma mõtet, huulile kerkis vaid:

«See on õudne.»

Teine ei taibanud algul, mis tema arust on õudne, siis arvas ta seda aimavat:

«Seda küll, niivõrd... on õudne, kuivõrd see inetus meile esile tuleb. Ilus on inimloomus, mis on harmooniline, otsekui tasakaalus, ilma kasvajate ja haigusteta. Terve loomus, eks see oleks ühtlasi ilus. Õigupoolest pean ma ütleva, et ma ei tunne kedagi, kellel oleks täiesti ilus loomus. Mina pole ühtegi sellist näinud.»

Ta jäi vait.

Oletati oli vaid üks asi, mida ta vaikselt ihaldas: leida hästi sõnastatud mõte, mille võiks kirja panna ja tuhandetele lugeda anda; mõte, millest teised inimesed aru saavad ja mida nad hindavad. Vist esimest korda elus tundis ta tänuhakkust, et armastatu täiendas ja suurendas tema vaimuõudu. Ta kummardus õrnalt Kaarina laupa suudlema ja unustas hoopiski hiljutised lahkkelid.

Ta tundis end täiesti ootamatult värskena, tekkis jälle erakordne tegutsemisind, ja kui Kaari koristas sööginõusid ja korraldas midagi köögis, istus ta kirjutama esseed, mida oli kavandanud juba paar nädalat. See oli tal mõttes olnud valmis, kuid mingi pingulolek takistas tööd. Kas tasub kirjutada? Kui kuuleks, kas eelmist samas laadis suletööd kavatakse ära trükkida...

Too vastik vaikus, et ei tulnud mingit teadet, kas nad on läbi lugenud ja kavatsenud avaldada või ei, see oli teda vargsi vaevanud: ei saa asuda uue juurde, kui ei tea eelmise saatus. Võib-olla märkavad, et see oli sulest varrest välja imetud.

Nüüd aga ladus ta rutakalt paberile kõik, mis juba kaua oli mõttes mõlkunud. Ta tundis, et see on lõhakat tehtud, kuid sedapuhku tiivustas teda mingi ülemeelikus.

Eks näe, kas saab siis selle eest raha, mõtles ta oma artiklit silmitsedes ja pidas aru, kuhu seda pakkuda.

Oldiselt käis ta kõik suuremate ajalehtede toimetused järjekorras läbi, kuid viimasel ajal oli ta hakanud töölisväljaandeid kõrvale jätma, sest neil polnud tihtipeale raha, ja pealegi oli tal ikka veel meeles, kui jahedad nad olid siis, kui ta kirjutamist alustas.

Nende poolest ei oleks ma saanudki alustada, mõtles ta. Ma proovin õige pühapäevaks «Soome Häälede» pakkuda. Kas nüüd ometi ollakse tükiga rahul?

«Kas vähemalt sina oled sellega rahul?» küsis ta Kaarilt.

«Oota nüüd!»

«Aga kui miski meeldib, seda teab kohe, seal pole vaja aru pidada.»

«Küllap meeldib, aga see paneb ikkagi mõtlema sinule. See poleks ju ka hea, kui ei paneks mõtlema.»

«Jah, aga ära ole siiski murelik!»

«Ei, ei.»

«Mõtles minule rõõmsate mõtetega!»

«Jah, jah.»

Kaari hääl oli pisut tasane, nõrk, kuid tema ilmet ei saanud täpselt jälgida sellises kummalises õhtuvalguses, mis akna all võimaldas lugeda, kuid ukse ligidal juba otsekui mahendas kõik kergeks hämaruseks.

Niilo Vasalli pidi tingimata koju raha saatma ja ta läks viima oma artiklit ühele toimetajale.

Kui ta sealt tagasi jõudis, ei paistnud Kaari enam üleva olavat. Mees võttis end pimedas vaikselt riidest lahti ja heitis laia voodisse, kus nad olid koos maganud. Seal polnud kedagi. Ta kobas sängis ringi, ei leidnud midagi, ja märkas siis läbi aknaesriiete paistvas suveöö sumeduses, et Kaari oli küll samas toas, kuid oli oma aseme diivanile teinud.

Sel ööl ei maganud ta kuigi palju: ta ei tahtnud Kaarit kõneluse tarvis äratada ja püüdis ise selgusele jõuda, mis oli sundinud Kaarit senisest asemest loobuma. Alati varem ja ka täna hommikul oli Kaari talle esikusse vastu tõtanud ja käed veetleva ägedusega tema kaela ümber põiminud, alles täna hommikul. Lõpuks hakkas Niilo Vasalli formuleerima üldisi seisukohti naisesüdame mõistatuslikkusest, närvilisuse tõttu ei tulnud talle sugugi meelde, et ta näiteks oli öelnud: «Kas sa ei saaks mind kuidagi teistmoodi armastada?»

Kaari oli samuti ärkvel, täiesti tasa, omal asemel. Ta kuulis, kui Niilo Vasalli tuli, lahti riietus ja voodisse heitis, nägi, kuidas ta sigareti süütas, ja vaatas ripsmete vahelt, kuidas sigaretiots kaua hõõgus, kustus, ja siis hakkas uus sigaret põlema natuke teises kohas, sest mees oli asendit muutnud.

Kaarile tuli uni sootuks hilja ja hommikul ärkas ta vara. Ta arvas, et mees magab, ja oli tasa, et teda mitte äratada, kuni kavatses viimaks teise tuppa hiilida. Siis tõstis Niilo Vasalli pead, nõjatas selle käele, toetus küünarnukiga padjale ja vaatas talle otsa. Kaari astus voodi äärde ja ulatas käe.

«Tere hommikust,» ütles ta tõsisena.

«Kuidas sul läheb?»

«Kõik on väga hästi,» vastas Kaari, nagu oleks talle teadmata, et nende vahele on tekkinud lõhe.

Ta oli sõbralik ja näis rahulikuna, kuid mees jäi mõtlema: mis tema südames on juhtunud? Mis on talle nii tugevasti mõjunud?

Nad jõid kohvi ja vestlesid, jälgides teineteist tähelepanelikult. Siis käis Kaari kaupluses ja talitas köögis. Niilo Vasalli istus tänavapoolse akna all ja luges. Ta peatus aeg-ajalt, kuulatas Kaari samme ja liikumist, ja tal oli kogu aeg rahutu tunne, et nende vahel on midagi valesti. Puudus avameelne soojus, sest korra ei paitanud Kaari käed ega sirutunud tema õlgadele, vaid jäid jonnakalt oma töö juurde. Ta mõtiskles ja ootas, et see mingil moel mööduks, see ebakõla, ja viimaks hüüdis ta:

«Kaari, tule vaata!»

Uksed olid lahti, Kaari kuulis tema hõiget, tuli tooli juurde ja jäi sinna seisma, toetus ühe käega lauale ja kummardus üle tema õla lugema värse, mida mees oli näidanud.

Terve päev polnud ta julgenud Kaarit puudutada, ime-lik aukartus naise võõrastavalt piduliku, rahuliku näo ees oli teda takistanud. Nüüd pani ta oma käe Kaari käele, mis toetus lauale, ja tundis, kuidas naine aeglaselt hakkas oma sõrmi ära tõmbama, siis surus ta neid üha tugevamini, kuni käsi paigale jäi.

«Vaata,» ütles ta kätt hoides, «esimest korda leidsin Goethes kohal, mis minu mõttemaailmaga kokku käib. Mulle on ikka tundunud, et ma ei suuda tema selguseni tõusta, ma mõtlen, et tema, kuigi ta on kõikehaarav, pole osanud oma luuletustes väliendada nii madalat hingeseisundit kui see, mis minu üle valitseb. Aga nendes iidades, neis on oma tarkus, mida ma olen läbi mõelnud, olgugi et nõrgemal kujul.»

Teise käega näitas ta värse:

Gib's ein Gespräch, wenn wir uns nicht belügen,
mehr oder weniger versteckt?
So ein Ragout von Wahrheit und von Lügen,
das ist die Köcherei, die mir am besten Schmeckt.¹

¹ Kas on olemas kõnelust, kus me üksteisele enam või vähem varjatult ei valeta? Säärane ragu tõest ja valest, see on keedus, mis mulle kõige rohkem maitseb.

«Mina ei saa sellest aru,» ütles Kaari. «Ühel hetkel olen teistmoodi kui teisel, tunnen erinevalt, aga alati olen ma ühtlasi see, kes olen, — aus, ma ei oskaks teeselda.»

«Minul aga on silmapilke, millal ma endale ütlen: petis. Mõnikord märkan seda alles tagantjärele. Kõige halvem on, et teinekord märkan ma seda samal hetkel, isegi ette.»

Viimased sõnad ütles ta tasa, jäi vait, käsi ikka veel Kaari käel, näis midagi meenutavat ja jätkas:

«Jah, vahel märkan seda ette, siis kui ma parajasti midagi ütlema hakkan, tean, et see pole nõnda, aga samas ütlen selle välja, hästi kähku.»

Ta püüdis naeratada, üleolevalt ja siiski ebakindlana:

«Aga vaata, kui suurejooneliselt Goethe asja võtab: *«das ist die Köcherei, die mir am besten schmeckt»*. Nendest sõnadest peaksin terve essee kirjutama, neis avaneb imeline vaade inimhinge.»

Kaari vaatas mõtlikult välja:

«Kirjuta, siis ma mõtlen järele ja ütlen midagi.»

Ta tõmbas kae tasakesi ära ja lahkus läbi esiku, jättes ukse vahelt endist viisi lahti.

6

Ohtupoolikul sai Niilo Vasalli teada, et tema eilne kirjutis oli vastuvõetavaks tunnistatud. Ta naeratas pisut: võtsid nii rohmakal ja lihvimatul kujul. Aga igatahes see ergutab mind. Lapse meel muutub vähesest rõõm saks! Ja ta käis raha järel, saatis postiga koju, tõi tulles puuvilja kaasa ja viis Kaari õhtul restorani, pühitsema paari kirjaniku riiklikku preemiat, mis need olid hilja-aegu saanud.

Seltskond istus ümmarguse laua ümber, kõrgete seljaga tagustega sinistest diivanitest moodustatud poolkaares, näoga keskpõranda poole. Tantsijad hõljusid neist mööda, orkester mängis peaaegu vahetpidamata, ja helide ning trummikõmina voolus aeti siis juttu. Vahel kuulis kogu laudkond ühte ja sama lauset, hetke pärast aga kõneles igaüks oma naabriga. Paberossidest levis vängelõhnalist suitsu. Suitsupilved ümbritsesid inimesi ja mäh-

keid igaühe salapärasesse kattesse, vein vabastas pääsast halastamatust selgusest.

Kõigepealt äratas Kaari huvi keskealine naine, kes oli asja saanud riikliku preemia. Too kippus lõpmatult rääkima ja kasutas sageli väljendit: «Minul on niisugune seisukoht.» Ja samal ajal tegi tema sigaretti hoidev käsi niisuguseid liigutusi, et oma seisukohta rõhutada. Tema silmades oli mingit hämarat sumedust ja ta jälgis rahu- tult, kuidas kaks riikliku preemiaga autasustatud härra- rat isekeskis vaidlesid, ta oli juba paar korda vahele öelnud: «Kuulsust pole kerge säilitada,» ja oli solvunud, et tema lauset ei kuulnud, jäi aga siiski teatava viisakusega kuulama.

«Kuulsust pole kerge säilitada,» ütles ta kolmandat korda.

«Minul on selles küsimuses niisugune seisukoht, et kunstnikud peavad üksteist publiku eest kaitsma.»

«Kunstnik peab iseennast kolleegide eest kaitsma.»

«Kuulsust võib saavutada vaid stratosfääri tõustes.»

«Kuulsuse saavutab see, kes ütleb kõige mõttetumalt.»

«Kuulsuse saavutab sellega, et ei tee mitte midagi.»

«Minul on niisugune seisukoht,» ütles sama naine jälle, «et tuleb kirjutada sellistest asjadest, mille puhul kõik on ühel arvamusel. Mina näiteks kaitsen rahu, aga ma ei väljenda seda avalikkuse ees, muidu hakkaksid kõik tuttavad mulle survet avaldama. Kui satud kuhugi leeri, siis pead koledal kombel võitlema, kõik tormavad kallale. Mina olen hoidunud poliitikale väikest sõrmegi andmast, inimene peab niisugust asja vältima nagu katku. Neil on siiski hea, kes on juba oma latris, neil on seljataga vähemalt oma erakonnakaaslased. Aga meid teisi püüavad kõik räbalaiks kiskuda.»

Kaari silmitses kõnelejat, tema kõrval istuv punase näoga mees jälgis Kaari pilku ja ütles:

«Tal on ainult üks viga: ta on minu naine.»

«Teie naine?»

«Jah, see'p see paha lugu on.»

«Minul on igatahes sama seisukoht...» kostis jälle naise hääl.

«Kord ma istusin ühe prouaga diivanil,» jutustas mees Kaarile, «selle mehel oli reuma ja ta oli aegsasti voodisse läinud. Istusime terve öhtu ja kuulasime suure-

pärast raadiomuusikat. Mina hoidsin kogu aja prou käest kinni, siit kohast. Öelge, milliseid mõtteid ärata teie suur muusika?»

Kaari ei vastanud kohe. Niilo Vasalli vaatas tema poole ja vastas tema eest:

«Meeleolu peab rahulik olema, enne kui võib muusikat nautida. Siin seda ei või.»

«Kas te võite mulle öelda, milliseid mõtteid ärata teie suur muusika?» küsis sama mees uuesti ja vahtis Kaarile otsa, pööramata temalt pruune silmi. Mehel olid punakas näonahk ja pehmed paksud huuled, kuid need ei olnud punased, vaid näoga võrreldes kuidagi valkjad; see huulte kahvatus tundus ebameeldivana. Kaari silmitses teda ja oli ikka veel vait.

«Minus äratab see midagi sellist!» Mees liigutas vöngeldes käsi, neid nagu kellegi ümber pannes, tegi, nagu suudleks, tema keha väänles.

«Kuidas sa, Kaari, praegu nii täiskasvanu mulje jätab?» hüüdis kõrvalt härra Mattila, keda Kaari oli vahetevahel oma venna seltskonnas kohanud.

Kaari heitis pilgu Niilo Vasalli poole, ja too vaatas samal hetkel tema poole, mõlemad mõtlesid: meie vahetevahel tekkis tänavu kevadel. See varglik teineteise mõistmise pilk oli lühike, Kaari pööras näo ära. Niilo Vasalli jäi teda vaatama ja mõtles: see on õigesti öeldud, ta on saanud täiskasvanuks. Seal ta istub, huulil salapärase, variatu naeratus, enamasti vaikiv, lõu pisut üles tõstetud, kuulab ükskõiksena ja rahulikult, silmis ja kogu olemuses nagu kerge unelus, iseendasolemine. Käsi tõuseb kulmudele langenud juukseid tahapoole lükkama, sedagi teeb ta nagu viivitades.

«Teie nimi on niisiis Kaari,» kõneles too kahvatute huultega mees. «Mina mäletan ühte luuletust Kaarist, või õigemini see on vana laul. Selles räägitakse armunud mehest, ta pakub Kaarile losse, hobuseid, pärleid, palub, langeb põlvili, aga naine hülgab kõik tema rikkused, ja siis töötab mees ähvardavalt:

Tule sina, Kaari, tilluke,
tule naiseks minule,
sind panen ogavaati ma
ja lasen keeruta'.

Ta deklameeris seda salmi; samas hüüdis keegi vastasistujaist:

«Kunstniku patt on lumivalge, teistel on maksakarvaline. Kunstnikku tuleb ülistada tema pattude pärast.»

Nad ei jõudnud selgusele, mille üle seal vaieldi. Seltskonda tuli härra, kes pani kõiki ennast kuulama. Tal oli kahvatu, väsinud nägu, läikivmustad juuksed, kogu tema olekus oli midagi rahutut, tõmblevat. Järskude, kiirete liigutustega nihkus sigaret ühest suunurgast teise, vahetevahel viskus härra tahapoole, silmitses teisi pisut väsinud pilguga ja hakkas kõnelema sellest, kuidas riie teeb naisest naise.

«Niisama hästi on mitmeid mehi, keda ükski ei võtaks vaevaks alasti vahtida,» ütles riikliku preemia saanud naine.

«Täpselt nii, olgu mees või naine, ilma juuksuri ja iludussalongita ei ärataks inimene üldse huvi. Jumal tegi inimese algul küll tõepoolest omaenda näo järgi, aga siis hakkas ta seda vaatama ja ütles: «See pole veel sugugi ilusugune, nagu peaks olema,» ja siis andis ta inimese juuksuri kätte. Juuksuri ja iluravi-spetsialisti töö on kõige kõrgem, nemad parandavad jumala nägu.»

Jäädi üha rohkem purju, ainult Kaari ei võtnud enam tilkagi. Tants oli juba lõppenud ja peaaegu kõik tuled saalis kustutatud, kui seltskond tühjade laudade vahelt välja hakkas laveerima.

Niilo Vasalli pakkus Kaarile käsivart, ja too tundis õõtuule puudutades tema laupa, et viimanegi uim on peast lahtunud. Pea selge, astus ta kodutrepist üles. Ta asus jälle kaht aset tegema, kuid Niilo Vasalli peatas teda, vaatas talle silma ja ütles käskivalt ning paluvalt:

«Tule täna õhtul minu kõrvale!»

Kaari seisis mõtteis ja vaatas temast mööda. Küllap ma täidaksin su palve, mõtles ta, aga kuna sa purustasid — minu armastuse olemasolu rõõmu... Kuidas saaks see uuesti sündida?

Mees oli siiski pannud erilise rõhu sõnadele: täna õhtul, nagu oleks käesoleval hetkel mingi salapärase tähendus.

Kaari ei vastanud, ta kaalutles, laskis mehel end kätele lösta ja voodisse kanda, alles siis hakkas äkitselt anuma:

«Lase lahti... ma ei suuda, ma siiski ei suuda, ma ei armasta sind enam, ma ei saa enam niiviisi armastada. Armastus on täielikult surnud! Aga austan väga tõsiselt.»

«Mis loeb mulle austus, see pole midagi väärt!»
Mees ei lasknud lahti, oli pöörane, metsistunud, kun-
võitis Kaari vastupanu. Hiljem, kui nad lebasid, süle-
lusest väsinud, küsis ta:

«Kas andestad mulle ühe rumala küsimuse? Kas sa
armastaksid mind, kui oleksid minu ema?»

Kaari viivitas, kõhkles...

«Armastaksin,» lausus ta pikkamisi. «Võib-olla armas-
taksin kõigist lastest kõige rohkem... sest sul on selline
iseloom.»

Mees hoidis tema pead oma käe najal, vaatas teda ja
ütles äkki salapäraselt:

«Kuidas ta seal... restoranis... ütles, et sina oled
hakanud täiskasvanuna näima... Just nüüd?»

«Sina teed minust täiskasvanu.»

«Aga kui ma sind väärast suunas arendan? Ma ei saa
ju end kellegi kasvatuse eest vastutavaks teha, kui ma
ka ise ei tea, mismoodi peaks elama.»

Kaarina ei kõnelnud, tuhm hämarus varjas tema näo-
ilmet, südant otsekui käreistas, jälle seesama: ma ei
saa... Sina tahtsid täna minu armastust, mõtles ta
kibestunult, aga ise ei julge sa sõbralikku sõnagi öelda,
sa ei taha isegi minu mõtteid juhtida, ei luba mul oma
südant avada... Iseendast oled sa rääkinud ja tahad
rääkida.

«Sa ütlesid, et pole kedagi armastanud,» ütles Kaari
viimaks vaikselt.

«Jah, ei ole.» lausus mees väga aeglaselt, mõttikult.
«Üldse on nii, et hetkeline illusioon võib tekkida, või loo-
tus sellele, aga kui õpin naist rohkem tundma, ei suuda
ma enam armastada. Minu arvates peaks armastus sel-
line olema, nimelt et austatakse, peetakse lugu, kummar-
datakse naist... Niimoodi pole ma suutnud kellegagi
olla. Olen alati sellest unistanud, ja ainult sellest unis-
tatakse, mida pole saavutatud.»

«Sina oled Narkissos, armastad ainult iseennast.»

«Ma ei karda unistada: unistajate nägemustest võrsub
tulevik.»

«Aga sa põlgad teisi, sa ei tea neist midagi ja sa pole
maailmas armastanud kedagi muud peale omaenda isiku.
Mul tuleb tahtmine sind lüüa!»

«Sina igatahes pole palju õilsam, kui tahad mind
lüüa!»

Nad vaikisid, mõlemad tundsid, et olid ägeduses mi-
dagi nii karmi öelnud, et ei võinud enam jätkata.

Viimaks hüüatas Niilo Vasalli meeleheitel:

«Oh, miks me küll hakkasime kõike lahkama!»

Kaari oli temast eemale nihkunud ja ütles raskelt:

«Inimene peab tõtt teadma... saagu mis saab.»

Teineteisest eemal, olid nad aoeelses hämaruses ärk-
vel, vaikides, kannatades. Uinusid viimaks, teadmata, kas
teisele oli uni tulnud varem või hiljem. Kui nad õhtu-
poolikul üles tõusid, olid silmad ikka veel tõsised ja
kumbki ei võtnud mingil viisil oma öiseid sõnu tagasi.
Niilo Vasalli läks välja, et otsida materjali uue essee
 jaoks, mille ta oli otsustanud kirjutada, ja ta jäi kauaks
 ära.

Kaarina oli üksinda, ta istus, sõrmed vaheliti pigista-
tud.

Niilo Vasalli oli kord süngena öelnud: «Kõik mu unis-
tused ja mõtted on mingil kombel pankrotti jäänud.»
Kuid Kaari südamel oli tärpanud mõte, et võiks päästa,
pankrottijäänust vürsti teha. Oli läinud vastupidi: pääs-
tetav oli teda ainult haavanud, viha tekkimiseni. Mehe
iga eluhalvustav sõna rõhus teda piinavalt, paljastades
pankroti võitmatut sügavust. Tema viha oli lõkkele löö-
nud, kui ta kuulis meest kord Laurile kõnelevat:
«...mees vajab mitut naist ühtaegu, tänapäeval valit-
seb ju kõigis asjus tööjaotus, miks siis mitte siingi. Peaks
olema naine mõtete jaoks, teine keha jaoks, kolmas ma-
janduslik naine, neljas veel poliitiline naine. Ei leia me
ilalgi naist, kes täidaks kõik meie nõudlused, järelikult
tuleb jaguneda, kohaneda, võib-olla siis ikka leiab mi-
dagi, üks annab raasukese, teine poetab teise. Need tuleb
kujutluses kokku liita...» Kuid Kaarina viha ei jõud-
nud hetkekski põlgamiseks muutuda, ta tundis ainult üha
valusamini selle summa suurust, mille olemasolu oli
rõõvinud tema armastatu. Ja kui Niilo Vasalli oli öel-
nud: «Mees unistab oma ideaalist, ta tahaks leida midagi
austamisväärtset... aga naised nõuavad vaid armastust
ega jää korrakski järele mõtlema, kas nad on nii arm-
sad ja õilsad, et neid võiks kummardada,» siis oli Kaari
endalt kohe küsinud: kas mina olen nii armas ja õilis?
Ja ta oli hakanud enda pärast värisema.

Seal ta nüüd istus.

Kõigepealt ta mõtles: mul oli õigus, teised inimesed

puutuvad temasse ainult sedavõrd, kui võrd ta kardab et ta peab neile midagi andma. Kui näed teda niisuguse... ma ei saa parata, kalgistun vastu enda tahtmist, ütlen midagi halba, ja siis on jälle nii raske, nii raske tagantjärele. Mida ma pean tegema? Ta andis mulle mõista, et ma ei tohiks igatseda... Olin vaid mures, et talle midagi halba võib juhtuda. Ja ta ütles veel, et ma ei peaks teda nii palju armastama, vaid ainult natuke, niipaljukest, et ta ei tunneks rõhumist. Otsustasin seda teha, tundsin, et võin kalestuda, selleks et ma teda nii sügavalt ei armastaks. Arvan, et kui peab, siis suudan kalestuda... või ma ei tea. Aga kui tema suudaks peletada kartuse minu kui tulevase koorma eest! Mõte sellele ajab hirmu peale... võiksin teha ükskõik mida, et seda kartust peletada. Kindlasti suudan kalgistuda, ainult et see oleks vale samm tema puhul. Sel hommikul ütlesin talle: «Kõik on väga hästi.» Uskusin siis seda ka ise.

Kuid mures, üksinda, hakkas Kaari lõpuks ennast süüdistama:

Tal on kindlasti õigus, mina olen ju arenematum kui tema. Ta ütles: «Kui inimest õpitakse rohkem tundma, ei saa enam armastada.» Tal on ideaalkuju, keegi pole suutnud selle nõudeid täita, seetõttu põlgab ta maailma. Ta lakkaks kindlasti põlgamast... Ärkaks rõõmsalt elule, kui võiks kedagi teist endaga võrdseks pidada... või huvitavaks, üheväärseks. Niisiis mina ise olen süüdi tema pessimismis, sest ma ei vasta tema ideaalile. Ta ütles, et armastab mind, enne kui ta minu juurde elama asus, ütles, et mõtleb igal õhtul minule... Aga eile öösel tunnistas: ei ole nii. Ta on juba mitmel korral varem pettunud, nüüd purustasin ma tal sellegi illusiooni, olen jälle tema ideaalkuju purustanud. Petsin inimest, teda, iseendaga. «Algul võib tekkida illusioon...» Ta arvas, et armastab, tuli siia ja tahtis, et illusioon oleks tõsi. Nüüd on ta kindlasti märganud, et illusioon ei pidanud vastu. Olen võib-olla juba lõhkunud pildi tema südames... selle... võib-olla on kõik juba hilja. Olen armetult petnud inimest, keda armastasin. Armetult olen teda petnud oma olemusega... Seepärast ta mõtleb, et elu pole väärt elada, kuna keegi ei tõuse tema unelmate tasemele. Petsin, lõhkusin... Kuidas ma oleksingi saanud tema ideaal olla? Alati olnud siin

loodus nagu koopas, ma ei mõista midagi, ma pole õppinud...

Kaari oli viskunud põrandale, seal ta nüüd lamas, värises, väänas käsi.

Just siis helises uksekell, ta tõusis ja avas Niilo Vasallile uke.

«Raske on,» ütles ta.

Mees pani käed ümber tema õlgade ja nad astusid koos sisse, rääkimata sõnagi.

Kaari seadis mehe istuma, ise viskus tema ette põlvile maha ja hoidis paluvalt mehe kätest kinni, suudles neid, pisarad niisutasid neid käsi, huuled püüdsid kuivatada:

«Anna mulle andeks!»

«Ei minul ole sulle midagi andeks anda. Annaksin küll...»

«Anna andeks — kõik, mis minusse puutub! Anna andeks!»

Tema piin oli nii suur, see sundis teda tükiks ajaks vaikima, ainult pisarad langesid üha tihedamini mehe kätele, viimaks suutsid huuled sosistada:

«Ka see on kuritegu, kui tahad mõnel hetkel võita kogu armastust tervenisti.»

«See ei ole kuritegu.»

«On, see on kuritegu. Tunnen seda! Kord tahtsin sedagi... sinult. Nüüd anna andeks! Ootaksin sinult südameheadust, niipaljukest. Et ma ka ise võiksin rõõmus olla ja sind aidata. Ma võin kalgiks muutuda, seepärast ütlesin tol hommikul, et kõik on hästi. Sinna pole midagi parata, mida inimene tunneb ja mida ei, siiski palun sind: anna andeks!»

Akki vakatas põlvitav Kaarina, tõstis pilgu ja heitis pea kuklasse, silmad suurenesid, põrmuke aega vaatas ta Niilo Vasallile ainiti otsa ja ütles siis, nagu näeks nägemust:

«Sinus on palju jääd... põhjapinnal. Tunnen seda praegugi.»

«Võib olla küll.»

Kaarina vahtis üksisilmi, otsekui hämmastudes taandus ta kogu kehaga, ka nagu tõmbus eemale, mehe käsi oli alles niiske tema pisarast, kuid Kaari silmad kuivasid juba ja tundis just praegu kõige selgemini: ta on nagu vahakuju, ta ei tunne kellegi vastu usaldust, ei

pea kedagi endaväärseks, ei suuda hinnata kedagi peale iseenda.

Selgemini kui sõnades väljendatult tundis ta järsku vaistlikult: ta muutus külmemaks... mina anusin... tema otsekui jäätus sellest.

Niilo Vasalli oli täiesti liikumatu, ta ei märganud Kaari muutunud ilmet.

Veidi aega valitses vaikus.

Kaari tõstis mehe käe oma õlalt ära ja tõusis püsti, piduliku aeglusega läks ta toa kaugemasse nurka ja jäi seisma akna all asuva laua äärde.

Hämmastunult pöördus mees teda vaatama. Kaari oli silmapilgu vait, kordas veel kord mõttes seda, mis teda oli jahmatanud. Kuidas? Just sel hetkel muutusime teineteisele võõraks? Just siis, kui olin põlvili ja anusin, siis haihtus tema südamest seegi soe tunne, millega ta koju tulles põimis käed minu õlgade ümber. Lõhe muutus sügavamaks. Ta ei suuda armastada. Ja ilma armastuseta ei tule sellest midagi head — armastuseta ei saa. «Kuule,» ütles Kaarina. «Ma tahaksin sinult üht asja paluda.»

Niilo Vasalli tõusis ja astus tema juurde, pani käed tema õlgadele ja seisis suurena ja pikemana kui kunagi tema ees:

«Mis on?»

«Mine nüüd minu juurest ära, mine nüüd kohe minema!»

«Ma ei saa sind sellises meeleolus siia üksi jätta.»

«Kas ma olen sinult liiga palju palunud? See on mu ainuke palve, sedagi sa ei või täita?»

«Noh, ma täidan siis!» ütles Niilo Vasalli väljakutsuvalt. «Ma lähen!»

«Mine jalamaid! Kus su asjad on?»

Niilo oli toonud kaasa ainult ühe kohvri, see seisis esikus kapis, ta polnud seda isegi tühjaks kraaminud, ja nüüd tõstis ta selle sealt põrandale, tõi vannitoast hambaharja, läks magamistuppa ja vaatas padja alla, seal oli tema pidžaama, ta kägrutas selle kokku ja võttis laualt raamatu, mille ühe tsitaadi üle nad olid eile vestelnud, pani need kohvrisse, ja muud ei hakanud talle siin silma.

Ta pani kuue selga ja kübara pähe, siis tuli Kaari esikusse, seisis seal ja surus õlad vastu seina.

«Mul on väga raske,» ütles mees.

Kaarina raputas pead:

«Ei maksa olla pahane. Pea meeles: ei maksa olla pahane!»

Niilo Vasalli vihastas.

«Jäta juba!» käratas ta. Ta oleks veel midagi öelnud, kuid too rahulikkus ja enesekindlus vihastas teda üha rohkem. Ta võttis Kaarina käe, pigistas seda kõvasti, otsekui tahtnuks seda hulgaks ajaks valusaks pigistada.

Seejärel haaras ta oma kohvri ja lahkus kiiresti, paitates esiku ukse enda järel raevunult kinni.

Saatnud Niilo Vasalli enda juurest minema, lahkus Kaari ka ise kodunt. Käes oli tal kandekott riietusesemega. Alles teises linnaosas ta peatus, tegi jaki eest lahti ja võttis väikeses puiestikus istet. Võtmed oli ta jätnud tuppa, lahkumine oli lõplik, tühja korterisse ei saaks ta gasi pääseda, kui tahakski.

Varjud olid pikad ja päike parajasti loojumas. Ta istus pingil, südames sama selge, kindel otsustavus, millega ta veidi aega tagasi oli öelnud: «Pea meeles, et ei maksa olla pahane!» Ta oli oma meeleheitest üle astunud, lahendanud asja oma parima arusaamise järgi.

Tõeline kõrgusetunne, esimest korda elus, tiivustas teda. Tegin õigesti. Kui ta kardab, kui ta survet tunneb... kas ei ole siis vabakslaskmine parim tegu, mida talle on võimalik teha? Kui ma põlvili palusin — sel hetkel muutus ta külmaks ja kaugenest minust.

Kirgas õnn — seda koges Kaari üksinda puiestikus. Inimene teab, et kõik kallid on lõppenud, ei näe enda ette ega ole kedagi ümberringi, nüüdsama on hävinud minevik ja viinud endaga ühes tuleviku... kuid inimene seisab kergendatult, temas endas on kirgas õnn, too haruldus: õigus, tõekssaamine — surmast kõrgem.

Kaari ei mõelnud nõnda, ei analüüsinud end üldse suuremat, istus vaid, jakk eest lahti, et end jahutada, meelkummaliselt kerge ja pidulik. Viimaks tuli tal mõte, et võib äkki ööseks tänavale jääda, ja ta hakkas Elisa Dahli poole minema.

Elisa Dahl oli kooliajal olnud Kaari lähim sõbratar,

temalt oli ta sel päeval, kui Niilo Vasalli kodus käis kaardi saanud. Kaardil olid ainult sõnad: «Nägin eile õhtul sadamas Skyd. Palveta minu eest.» Too Sky oli varjunimi, see tähistas mõisnikupoega, keda Elisa oli armastanud ja kelle mälestuseks ta ikka veel kandis sõrme lihtsat kihlasõrmust.

Algul ei tulnud Dahli juurest keegi avama. Kaari jäi sinna seisma, toetas õlad pisut hämaras, jahedas trepi kojas vastu seina. Ühelt poolt viis võlvialune paraadtrepp alla, teisest küljest üles — säärased madalad astmed, mida mööda on kerge käia. Korterist ei kostnud kippu ega kõppu.

Ta helistas uuesti, siis avanes korteris üks siseuks ja keegi kõndis seal aeglaselt, otsis midagi ega tulnud avama enne kui natukese aja pärast. See oli Elisa, hommikukuub ümber, pisut pahurana ütles ta:

«Tule sisse. Ah sina oled? Ma olin parajasti vannis.»

«Mine sina aga vanni tagasi.»

«Olen lesinud seal juba kolm tundi, igatahes ma vist lõpetan juba. Aga kas sina ei taha vanni minna?»

Elisa võttis hommikukuue ümbert, ta oli alles märg ja hakkas end kuivatama.

«Kuidas sa jaksad nii kaua vannis olla?»

«Olen maailmast nii väsinud.»

Ilusal suveõhtul, kui inimesed tuhandete kaupa jalutasid mererannal ja metsades, oli Elisa vedelnud valges vannis, mille serval oli karamellikott, sellest pistis ta ühtelugu uue kompveki suhu, niipea kui eelmine oli sulanud. Ta lebas seal niisama mugavalt nagu voodis ja luges romaani. Alasti keha ümbritses hellitavalt soe vesi, ja kui see hakkas nagu jahtuma, küünituse ta natuke kuumajuurde laskma.

Ukseella helisemist kuuldes oli ta vaid kulmu kortistanud ja jätkanud lugemist. Ukse taga oli ainult maailma lühjus või argipäevasus.

Ta ütles Kaarile:

«Mine sisse, romaan ja kommikott on siinsamas.»

Kaarina hakkas lahti riietuma, vahetas vee ja ronis vanni. Vanni serval käeulatuses asus kott, ta võttis sealt kompveki, kuid sort polnud tema maitse. Romaanist ta ei hoolinud, silmitses vaid Elisat, kes seisis, lühike särk seljas, pikad sääred paljad, käsivarred peenikesed, ja pesi oma siidkätiseid ja kraed. Elisa oli ikka veel nagu paju-

vita ja veetis oma aega samal kombel kui enne: õmbles keni käekotte, tikkis pluuse, pesi kraesid.

Selg peaaegu Kaari poole, loputades oma väikesi pesuhilpe ja tagasi vaatamata ütles Elisa surutud häälel:

«Olen kuulnud, et Sky on endale uue sõbratari leidnud. Minul igatahes on selle üle hea meel.»

Ta läks ära, sõrmes salajane kuldsõrmus. Ta on kihlatud, ah niimoodi, mõtles Kaari. Mina ei ole, mitte midagi ei ole ma... ja ma ei või talle jutustada sellest, võimatu on jutustada midagi niisugust, et ma olen armastanud, et see kõik on minuga juhtunud. Kõik, kõik!

Järsku, alles praegu jahmus Kaari enda pärast. Ta oli jäägitult mõelnud Niilo Vasallile ja valusasti kaasa tundnud tema saatusele — alles nüüd kohkus ta iseenda pärast. Nagu oleks ta liikunud imelistes sügavikkudes ja nüüd äkki merepinnale hulpsatanud, ja ei ole midagi, kõik ümberringi on nagu ennegi ja kellelgi pole aimu tema südamest ja sukeldumisest sügavikku. Tema enda käeviipel oli sügavik sulgunud, see käeviibe on niisugune, mida ei saa enam olematuks teha, lõplik, juba tehtud ja tulevikuski muutmatu. Selles on isesugune jahmatama panev õudus. Saatuse on juba täide läinud. Minu saatuse, minu süda pöördus minust hetk aega tagasi ära.

Ta ei suutnud vees olla, pesi end, kuivatas, riietus ja läks kööki. Elisa oli seal äsjapestud kraed ära triikinud, ta seadis vaikselt teed valmis, klaasid, kuivikleib ja või olid juba laual. Kaari istus laua äärde. Kõik meenutas sin igati kooliaega, seesama köök, sama laud, ja Elisa istus tema vastas ja segas suhkrut oma klaasis, vahtides tõsisena lauale, klaas oli tal nagu ikka suhkrutükke poolest saadik täis. Ta nägi nii kena välja, peake ja habras kael ettepoole painutatud, juuksed vabalt langemas üle kõrvade, puhtusest ja siledusest särav elegantne krae, laiade kätiste varjust sirguvad käed liikusid unise aeglusega, ja samal ajal oli ta nii ujeda näoga — puhkev pung, näoilmetki.

Tookord, omal ajal — nad ainult kujutlesid elu, vaatlisid. Elisa võis öelda: «Kas mäletad, kuidas see ilus mees Rahvusteatri silitas vaheajal tüdruku käsivarsi, kui selles oli külm?» Kaari: «Mõtles, kui imeline see on, kui keegi inimene väga armastab!» Elisa: «Missugused meie oleksime, kui me väga armastaksime? Missugune ma oleksin!»

Nüüd...

Kaari oli kohkunud, et sügavik oli täna tema ees sulgunud: saatus läks nii kiiresti mööda.

Elisa segas suhkrut klaasis ja ütles pärast pikka vaikust:

«Mina tahaksin olla teistsugune, kui saaksin.»

«Missugune siis?»

Elisa vaikis ja vastas hetke möödudes:

«Meestele ei meeldi niisugused kodukanad.»

«Kas tõesti? Kas siis sellised meeldivad, kes palju väljas käivad?»

«Paistab küll nii.»

«Kas mina olen kodukana?»

«Ei.»

«Aga mina ei käi ka palju väljas.»

«Sellegipoolest ei huvita sind ka kodused tööd. Tahaksin, et mu peigmees armastaks mind, aga ta ei näi kodukanadest hoolivat. Oh, kui leiduks üks säärane hull maskuliinum, kes mind päästaks, aga nad on paraku liiga targad.»

Kaari naaldus toolileenile, südame all oli paha tunne.

«Mida sa praegu mõtled?» küsis Elisa talle teraselt otsa vaadates.

«Mul lõi siia äkki valu.»

«Sa pead külma vett jooma või on sul ehk kamprit vaja, nagu mõnel vanasti eksamite aegu?»

«Täna, ei ole vaja.»

Kaarile ajas hirmu peale kõik see tuttav, kõik endine, mis siin oli tagasi pöördunud ja sundis teda ennast esinema nii, nagu poleks ta seda kevadet elanudki. Ta ütles sõnu otsides:

«Mul on ühtelugu meeles, kuidas ajaloo õpetaja sulle kord ütles: «Kas Elisa Dahl ei saa siis pähe neid kahte tühist sõna: inimlikkus ja loomupärasus?» Mulle tundub, et viimasel ajal olen neid sõnu omal käel tundma õppinud.»

«Viimasel ajal oled sa oma koolikaaslased ära unustanud. Vanasti jõudsime sõbrataridega ühiselt sellisele järeldusele, et meil on haruldast kambavaimu, aga seda tuleks igatahes järjest edasi arendada.»

Elisa hääles kuuldus pisut tõredust. Kostis telefonihelin ja ta läks vastama.

Üksinda jäädes surus Kaari käed kramplikult kokku: ta tundis, et ei sobi siia, on võõras endise sõbratari juures.

Ma ei tohi siia kauaks jääda, mõtles ta, ma pean kiiresti tööd leidma ja siit minema pääsema.

Kummaline: nägu, mis varem näis armsana, võib äkitselt isegi veidi hirmu sisendada, varem kuulasid meeleldi juttu sellest suust, tundsid rõõmu, kui sõbratar ütles sulle «darling». Nüüd on kõik muutunud, sama hää ja hing sinu ees, ainult sinul endal on tung siit ära, siit ära.

Ma ei tohi siia kauaks jääda, mõtles Kaari. Ma pean siit kuhugi pääsema.

Elisa tuli tagasi ja ütles väsinult:

«Ema oli. Küsis, kas ma kodus olen.»

Tüdrukud heitsid magama maal talus asuvate vanemate abieluvoodisse, kus olid tohutud madratsid ja padjad. Elisa kallutas öölambi nii, et valgus langes parajalt raamatule, ja jätkas siis selili lamades romaani lugemist, pea all toeks mitu patja, kompvekikott jälle kõrval, sealt võttis ta ühtepuhku uue kompveki ja pistis suhu, niipea kui endine oli vähehaaval sulanud, kirevad paberid pude-nesid voodi kõrvale põrandale.

Kaari oli näo ära pööranud, et valgus talle silma ei paistaks, korra katkestas ta teise lugemise, küsides vaikselt:

«Mis on praegusel ajal sinu juhtlause?»

«Mul pole seda hulk aega olnud. Minu viimane juhtlause oli:

The soul can split the sky in two,
and let the face of God shine through.»¹

Kaari ei lausunud enam midagi. Elisa arvas teda ammu magavat, kui ta ise romaani öölauale pani, viimase kompveki suhu pistis ja lambi kustutas.

Ent Kaari oli ärkvel; Elisa juhtlause, kus pealegi esines sõna Sky, tolle haiglase välimusega mõisnikupoja hüüdnimi... selle kuulmine mõjus kuidagi halvasti praegu, kus tal oli meeles täna õhtul hõlpsasti sulgunud sügavik ja kus ta tundis: minul oli... selline oli meie vahekord, ja nüüd on see juba täielikult möödas. Nii ruttu see läks, üheainsa hetkega. Saatus!

¹ Hing võib taeva kaheks lõhestada ja lasta jumala näol sealt läbi paista.

Trepikojas oli pikk järjekord, see algas ühe büroo ukse tagant kolmandalt korruselt ja keerles kahekordse ketina trepist alla, all see alles lõppes. Seal oli üliõpilasi, valged mütsid olid nagu lilled selles peade rivis, oli vanu vilunud kontoriametnikke, mehi ja naisi, üks teenistusest vabastatud ohvitsergi ja üks haritud sõjainvaliid, kelle teine käis rippus tühjalt kõrval. Kõik olid sõnatud, kõrvuti ja üksteise järel, tunnistused kaasas, soovitusel ja hinnangud... Uks, mille tagant järjekord algas, oli alles suletud, määratud kellaaeg polnud käes, ja saba lõpus seisjad olid selle eest tänulikud.

Ajalehes oli kuulutatud, et siin on sel ja sel kellaaajal saadaval raamatupidaja koht, aga kui tulla täpselt, võib see olla läinud, sest alati leidub neid, kes kohe hommikul ja terve päeva kestel käivad seda ette kuulamas ja oma tunnistusi liputamas, ja kui nad juhtuvad uksest sisse pääsema, võivad nad koha ära napsata ja kõik teised tulevad määratud kellaaajal asjata. Aga teisest küljest, kui ise minna kohta ette kuulama, võib juhtuda nii, et tööandja vihastab: «Kas te lugeda ei oska, mis ajal vastu võetakse?» Ja pärast säärast ütlemist on ilmaaegne määratud kellaaajal tulla, muidugi tunnistavad nad sellise kõlbmatuks, kes lugeda ei oska.

Siin on määratud ajast siiski kinni peetud, esimesed on kes teab kui kaua ukse taga seisnud. On siiski teadmata, mismoodi nad talitavad, kas vaatavad kogu järjekorra tunnistused läbi, et valida neist kõigist parim endaie raamatupidajaks, või võtavad mõne kas või halvamate paberitega, kui see lubab õige väikese palgaga rahul olla. Ja seda ei tea kunagi, millised tunnistused on ees- või kõrvalseisjal ja palju ta kavatseb palka küsida. Võib juhtuda ka nii, et kontrollivad ainult esimestena seisjaid, mõni hakkab meeldima, lubavad kohe siinsamas kõigi ees temale ja teatavad: «Koht on ära antud, minge tagasi!» Mõnikord ei lasta saba üldse büroosse sisse, sealt tuleb ainult juhataja välja, käib piki rivi ja takseerib neid, ütleb siis mõnele: «Tulge teie sisse!» Viib tolle sisse, kuigi ta seisis alles kes teab mitmendana, aga teinekord on ta pilk eksinud, ta saadab inimese ära, käib uuesti piki rivi edasi-tagasi ja ütleb jälle mõnele: «Tulge teie sisse!»

Kaarina Pallas tuli viis minutit enne määratud aega, ta

oli mõelnud, et otsib trepi ja ukse üles ja siis ootab paar minutit, enne kui helistab. Ta jäi alla seisma, nägi järjekorda ülespoole looklevat ja küsis viimaselt seisjalt:

«Mistarvis siin nii palju inimesi on?»

«Siin on vakantne raamatupidaja koht.»

«Ja teie kõik ootate selle pärast siin?»

Ta küsis nii üllatunud häälel, et naine pöördus kõrvale, solvununa, midagi vastamata.

Kaari seisis väheke aega paigal ja vaatas ringi. Täiesti mõttetu on mul jääda nendele lisaks siia ootama, mõtles ta, aga pidi sama asja kolm korda mõtlema, sest oli nii raske pidada ennast arukamaks kui need kümned, kes siin all vaikselt ootasid. Ta tegi uuesti sama otsuse, pöördus siis aeglaselt ringi ja läks välja, seal ruttas temast pea-aegu joostes mööda üks mees, ajaleht kaenlas, ja kadus samast uksest sisse, kust tema oli välja tulnud.

Kaari kõndis aegamööda, temalgi oli ajaleht kaenla alla surutud.

Ta keeras laiale promenaadile, mis viis läbi pargi, kummalgi pool teed seisis pingid, seal istusid inimesed uutes kevadrõivastes, nad ootasid muusika algust. Päike paistis heledalt, murul erendasid esimesed lilled.

Keegi tõusis pingilt istumast ja tuli tema juurde, instinktiivselt vaatas ta korraks sellele inimesele otsa, kes oli temast pikem: seal seisis punases pluusis ja paljapäi too Mirjam Raadio, sama tütarlaps, kes proua Pallase ärasõidupäeval oli toonud neile kooliraamatu Ennale ülevõtmiseks. Tüdruk purskas naerma ja seletas:

«Sa vahtisid nii üksisilmi liiva, ma mõtlesin, et patseerin õige otse kõrval. Et vaatan, kas sa märkad.»

«Kardan, et ma pole suuteline täna kuigi palju märkama.»

«Mispärast?»

«On nii palju üle mõelda. Tulin kodunt hoopis ära.»

«Põgenesid?» küsis teine heal meelel.

«Tulin lihtsalt ära.»

«Nüüd nimetan ma sind oma sugulaseks. Sellest tunnen ma sind ära.» ütles Mirjam tema käe alt kinni võttes. «Ma jälestan neid, kes igavesti ühe koha peal püsivad. Kas mäletad, kui imekähku ma viimati teilt ära läksin? Märkasid kohe, et see proua on täitsa sama masti kui üks endine õpetaja. Kui mina juhtusin ütleva «sülitanud», siis tegi tema kohe märkuse: «Minu arvates on kultuur-»

sem öelda «süljanud». Sel vanapreilil, vaesekeesel, ei läinud grammatikavärgid silmapilgukski meelest, aga mina ei mäleta mingit grammatikat, ja siiski oskan jumaliku luuletusi kirjutada. Teil olles märkasin kohe: see proua Pallas on sama sorti nagu see vana õpetaja, mul käi kahmus üle ja ma hiilisin imekähku uksest välja.»

«Ah sina kirjutad luuletusi?»

«Kirjutan küll, tänavu suvel kirjutan kogu valmis ja sügisel see ilmub. Sellepärast mul polegi seda matemaatikaõpikut vaja. Aga täna ma tegin natuke pattu: tõi laenukogust need kaks raamatut. Hakkas nii igav, et ei saanud võtmata jätta, kuigi ei tohiks teiste teoseid lugeda siis kui oma kirjutad. Aga lähme teiselepoole tänavat, mulle ajab see paks politseinik hirmu peale.»

Nad läksid täisnurga all üle tänavaga. Siis sosistas Mirjam:

«Ma hoian politseinikest alati eemale, ma ei saa ligidalt möödagi minna. Kas sa otsid korterit, et sul ajaleht kaenlas on?»

«Ma olen kolm päeva tööd otsinud.»

«Kolm päeva, armas sõber! Kui oleksid otsinud mitu kuud! Ikkagi ei maksa pead norgu lasta. Ma istusin pingil, nägin sind ja mõtlesin: öde on mures. Sul on sihuke tundlik suu, sellest näeb kohe ära. Ega sul ju korterit ka ei ole?»

«Ega õieti ei ole küll.»

«Noh, tule siis minu juurde elama, kui sa mind ainult ei sega. Kui sa ainult meeles pead, et sa siis minu tuppa ei tule, kui mul vaim peal on.»

«Kus sa siis elad?»

«Rahvusvahelises hotellis!» Mirjam kõõritas tema poole ja puhkes naerma.

Asi oli nii, et keegi magister oli koos perekonnaga välismaale sõitnud ja võtnud Mirjami oma suurde korterisse koduhoidjaks. Kuid viimane ei tahtnud olla kitsi, ta hoidis ukseid kõigile valla ja nimetas korterit rahvusvaheliseks hotelliks.

Nad jõudsid halli maja juurde ja läksid trepist üles viiendale korrusele. See oli kaunis suur korter, vannituba, raamatukogutuba, magamistuba ja lastetuba — kõik vana-moelise toredusega sisustatud. Magamistoa oli Mirjam loovutanud töötutele, seal oli kaks imekena voodit, nende vahel väike öölaud, kummaski voodis pehme punane tekk

ja lalade pitsidega kaunistatud linad. Töötud olid voodid hoolikalt ja ilma ühegi kortsuta üles teinud ja läinud ise saarele päikesevanni võtma. Magistri voodi oli endale saanud üks naine, kelle mees oli hakanud joomahullust põdema ja viidi haiglasse, tal oli veel poeg, kelle tarvis oli siia tõstetud üks lastevoodi, ja ka mänguasjad olid lastetoast siia toodud. Magistri abikaasa sängis aga magas tüdruk, kelle Mirjam oli toonud siia kristlikust varjupaigast.

Mirjam ise elutses lastetoas, mille aknad olid põhja poole, akendel olid ees paksud eesriided, sest ta ütles, et tahab olla nagu Balzac, kes nägi päevavalgust üksnes siis, kui oma teoseid kirjastaja kätte viis. Tal oli kõva voodi, selleks et see ei ahvatleks pikali heitma. Ruumi seinu katsid õunte ja inglitega lastepildid ja põrandal sein ääres lebas katkine portselannukk.

Kaari magas raamatukogutoas diivanil; hommikul ärkas ta sellest, et Mirjam tuli ja viskas talle ajalehe peale, naeris ja noomis vedelemise pärast, ütles, et ise olevat ta juba mööda linna ringi jooksnud ja inimesi valgustanud. Kaarile selgus, et ta oli kahes rajoonis käinud «Soome Häält» laiali kandmas, üks leht oli jäänud talle endale, selle ta pistis nüüd Kaarile pihku ja käskis Kaaril sealt töökohta vaadata.

Seal oli küll kuulutusi oskustööliste: vajatakse ladu-jat, vilunud juustusoolajat ja hoolsat seatalitajat, kuid Kaarile sobivad töökohad olid nagu luku taga:

«Restorani soovitakse isikut, kes laenab raha...»

«Klubijuhataja koht, nõutav 10 000—15 000 marga investeerimine...»

«Naisisikule, kes 30 000—50 000 margaga soovib absoluutselt kindlast tulutoovast ettevõttest osa võtta, kindlustatakse kergesti õpitav töö...»

Kaari mõtles ise ajalehes kuulutada, kuid kohaotsijate rubriiki silmitsedes loobus sellestki, sest seal oli pikk rida kuulutusi:

«400 marka makstakse sellele, kes muretseb kiiresti töökoha karskele noormehel. Omab juhiluba. Noormees 5872.»

«1000 m. antakse tasuks isikule, kes soovib alalise töökoha korralikule naisüliõpilasele, masinakirjaoskus, töötanud 2 a. büroos...»

«20 a. aus tütarlaps soovib ükskõik missugust tööd...»

«Energiline ja vilunud müüjanna...»

«Töotahteline majaabiline otsib ükskõik kuhu tööd...»

«Tragi põhjamaa tütarlaps...»

«Töotahteline, aus, viisakas, soovituskirjadega...»

«Kas leidub heasüdamlikku inimest, kes annaks tööd algul söögi eest, ausale ja usinale prouale, kes on tõsis-tes raskustes. Kas sööklasse, perekonda või kuhu ta-hes...»

«Minul pole raha vaheltsobitaja jaoks,» ütles Kaari, «ma pole energiline, vilunud ega töotahteline ja mul pole mingeid soovitusi. Aga koju tagasi ei hakka ma küll kip-puma, selles suhtes ma ennast tunnen.»

«Ära mine jah,» kiitis Mirjam takka, «mina ei oleks niisuguses majas päevagi. Seal sa lämbud vaimsalt, sinust saab nüri ja kuiv inimene, vanas eas oleksid sama-sugune nagu su võõrasema.»

«Seda ma küll ei arva, olen tema vastu mõttes alati mässi tõstnud. Minu ideaaliks on olla hoopis teistsugune kui tema.»

Kaari nägi jälle nagu ainsa sähvatusena, kuidas proua Pallas oli ükskõik mis jõledusi teinud, et sundida meest ikka ja igavesti tema meheks jääma... Aga tema, Kaari, oli talitanud vastupidiselt — võib-olla just selle tõttu, et oli kogu seda inetust näinud ja tundnud. Selle põhjal, mida ta kodus oli näinud, teadis ta kindlalt, et suurim teene pankrotistunud armastatule on vabastada ta sellest, mida ta kardab.

«Tean, et ma pole niisugune,» lisas ta, lõug nõksatas ülespoole, üle tema näo libises karmi suursugususe ilme, silmis oli välgatus, mille taolist keegi polnud võinud näha tema silmades enne seda õhtut, kui ta Niilo Vasalli oli enda juurest ära saatnud.

«Mind liigutab too «Noormees 5872»,» ütles Mirjam, «sest kohaotsijaid on nii kole palju. Ja see, et ta on karske, ja raha on ta ka nelisada marka kokku hoidnud. Ma võik-sin talle vastata ja pakkuda tasuta peavarju meie köögis.»

Kaari vaatas kuulutusi edasi, üks «mõistlik» tütarlaps teise järel palus tööd — korduv karje: ükskõik mis tööd, ükskõik kuhu tööle...

«Kui katsuksin tänavapühkijaks hakata,» arutles ta.

«Tänavapühkijaks sa ei saa, neil on hea palk ja neid on ülearugi, näed ju, kui puhtad meie tänavad on, meile ei torka silma ei paberitükke, ei tühje kotte, suitsukonisid

ega apelsinikoori. Rajutuulgi ei leia midagi lahtist. Maha-pillatud rahakotid ja üksikud kindadki korjatakse silma-pilk üles. Aga kui sa muud tööd ei leia, siis ma annan sulle oma teise rajooni, mul on neid kaks. Vaata, üheks rajooniks arvestatakse nii suurt patakat lehti, kui inimene jaksab kanda, aga mina olen visa nagu mees, võtsin endale kaks, pühapäeviti on mul selle tõttu nii hirmus koorem, et võõrad härrad tunnevad mulle kaasa ja aita-vad kanda. Sina saad teise rajooni endale, oleme õed ja jagame omavahel tööd ja sööki ja korterit.»

Päeval läksid nad ajalehekontorisse, Mirjam seletas seal, et ta kirjutab luuletuskogu ja ei suuda praegu kahe rajooniga hakkama saada ja tõi sellepärast sõbranna endale abiks. Nii sai Kaari poole tema tööst endale.

Nad tõusid hommikul vara, tõmbasid kähku riided selga ja heitsid esikunurgast selga pauna, mille küljel oli: «Soome Hää!». Tuul pühkis une silmist, mööda hommikusi koristamata tänavaid läksid nad kontorisse, jooksid kogu tee, kõrvuti, kummalgi tühi paun seljal kõlkumas, ja asu-aid siis järjekorda, kus seisis koolipoisse, vanakesi ja väi-kesi lapsi. Üks tüdruk sai parajasti seinas olevast luugist suure virna üleloetud lehti — ta oli väiksem kui Kaari noorem poolõde, keda proua Pallas ei julgenud üksinda tänavalegi lasta; Kaari vaatas teda ja imestas, kas ta kordagi ei eksi ja kuidas ta oskab ustelt nimesid lugeda. Ta näis tõsisel ilmel kontrollivat, kas talle pole liiga vähe lehti antud, pani need siis pauna, vilunult, hoolikalt, ja juba lükkas ta mõlema käega lahti raske välisukse, puged, paun turjal, küürakil uksepraost välja ja uks prantsatas iseenesest tema kannul kinni. Kaari tundis imelikul kom-bel, nagu oleks too tilluke tüdruk, kes kordagi ümber ei vaadanud, täiskasvanum ja vanem kui tema ja võiks talle nõu anda ja temaga tõelda, kui tal nii kiire ei oleks.

Kui järg nende kätte jõudis, said ka Mirjam ja Kaari oma koorma selga ja kandsid selle kumbki oma rajooni. Kaaril oli käes väike raamat, sellest võis ta aadresse vaadata, et iga tellija oma lehe saaks, ja esialgu juhatas teda Mirjam, näidates iga ukse kätte. Paun oli raske, ja ikkagi tuli seda trepist üles kõige ülemisele korrusele tas-sida, viimase ukseni välja. Mirjam hoiatas, et Kaari pauna alla ei jäta, ka aknalauale mitte; tema oli kord teinud niiviisi, ja seni kui ta kergejalgselt üles lippas, olid pooled lehed paunast ära varastatud ja ta pidi kon-

torisse tagasi jooksmas ning uued lehed ostma. Samuti ei tohtinud nad kasutada lifti, see oli lastele ja postikandjatele keelatud, ja kojamehed võisid sõimata ja koguneda kaevata, kui peale juhtusid. Nõnda tassisid nad oma kandaanid kõigist treppidest üles, allajooksmisel aga andis see oma raskusega hoogu juurde, ja vähehaaval oli kogu lehekoorem läbi kirja-avade magavatesse korteritesse kadunud, kuni neile jäi ainult üks eksemplar, mis kuulus nende töötasu hulka.

Higistena pöördusid nad hommikupäikese paistel tagasi, esimesed tehasesse minejad tulid siis juba vastu. Jõudnud koju tagasi, läks Kaari end pesema, Mirjam aga asus lehte lugema.

Nii algas Kaari sõprus Mirjamiga.

Nende töötasu ajalehtede laialikandmise eest oli nii väike, et kuigi nad elasid suures korteris üüri maksmata ja ka valgustus, gaas ning vann olid tasuta käes, ei piisanud sellest õieti isegi toiduks.

Nälg käis suvi läbi nende kannul, šokolaadivabriku lõhn tundus üha meeldivamana, kui nad sealt mööda läksid, ja ükski söökla ei jäänud neil tee peal märkamata, sest juba õhus ümberringi oli sel puhul hõrke sõnumeid, et seal on sooja toitu, praetut ja keedetut.

Mirjam oli algul oma juttudega Kaarit hämmastanud. Pikapeale hakkas ta märkama, kui tohutu mõju on ajalehtedel Mirjami elule. Alati kui Mirjam nägi lehes mõne kunsti- või kirjandusnime pilti või luges lookese mõnest suurusest, ta otsekui süttis. Ta luges läbi kõik raamatureklaamid ja arvustused ja elulood ja uudised edust ning menust ja otsustas, et tuleval sügisel peab temast samamoodi kirjutatama. Too isiklik ajalehenumber hoidis teda otsekui tules, lehvitas tema silme ees alatasa looberipärgi, kasukaid ja naeratavaid fotosid, kõneles võimetest, andest, geniaalsusest... kuid ei maininud veel tema nime. Ta näis hullumoodi kannatavat, ajalehe ees põlevat, ja kui ta selle käest ära viskas, tõotas ta, et tõuseb veel kõigist kõrgemale.

Kaarile tegi see nalja (talle ei tulnud mõttessegi, et Niilo Vasalli luges agara andumusega samu asju samast lehest ja et selle mõju mehele võis ilmnedagi nii tuskatekitavates vormides).

Kaari elutses raamatukogutoas, ta valis riiulilt ühe raa-

matu teise järel ja luges, aga kui ta oli mingi kõite lõpetanud ja valgel ööl diivanile heitis, näis see väike tuba talle liiga kõrgena, ja lae altki jälgisid teda ikka veel eri keeltes ja eri värvi raamatute seljad tihedas reas, need jutustasid inimeste avarusest: iialgi ei suudaks tema seda omandada, selle piirideni jõuda.

Agedus, millega Kaari tormas lugema, oli varjatud meelehelte väljendus. Vahel õhtuti istus ta üksinda raamatukogus, kõrvalruumis olid hääled juba vaikinud ja Mirjam luuletas oma toas. Kaari seisis vaikselt lahtise akna all, kõnnarnukid aknalaua, lõug kätele nõjatunud. Ta vaatas suveöösse ja mõtles Niilo Vasallile.

Nüüd tal vähemalt ei tarvitse karta... nüüd vähemalt ei tunne tema vabadusiha väikseimatki rõhumist minu poolt. Näitasin talle, et ma ei armasta teda liiga palju. See on igatahes hea, nüüd ta näeb, et mul polnud teda mingiks ankruks vaja. Langesin põlvili, palusin andeks, et olen seesugune, ta ei mõistnud mind, sel silmapilgul ta kalgistus ja tundsin, kui võõrad me oleme. «Võib-olla on see nii.» Ta tunnistas seda, võib-olla on tal südames ainult jää, ei armastust, ei üheväärsust. Karmid sõnad, inimese kõige karmimad sõnad ilmutavad tõtt. «Võib-olla on see nii.»

Eemalt ööst kostis rongivile. Kaugetes akendes kumas ehapuna, mida ta ei näinud. Jahe õhk paitas tema nägu ja käsi.

Ta mõtles endamisi:

Mind kohutab tühi koht — aga kas ma ei võiks targemaks saada? Ma pean taluma tühiust ja igatsust, aga kui oleksin tark, siis oskaksin seda kohta täita. Praegu on mul võimalus targemaks saada.

Niiviisi suutis ta esiletikkuva igatsuse sedapuhku eemale peletada, kuid teinekord olid kõik head ja julgustavad sõnad jõuetud õnnetuses aitama.

Uhel õhtul oli ta läinud linnast välja üksinda jalutama. Oli soe öö juulikuul lõpul, ta kõndis õhukeses kleidis, paljapäi, õhk voogas meeldivalt paitades piki käsivarsi ja läbi õhukese kleidi.

Tagasiteel hakkas maa ligi pimedaks minema, kaugel joonistusid kuused mustadena valvaka taevaranna taustale ja nende latvade kohal paistis üksainuke kahvatu täht. See ei siranud, ei vilkunud, see puhkas vaid seal heledas maailmaruumis nagu rahuloleva armastaja

silmi. Kaari oli aga veidi kurvas meeleolus, kui ta koju tagasi jõudis.

Mirjam oli ära ja ka varjupaigast tulnud tüdruk oli kehtab kus. Naine, kelle mees oli vaimuhäiglas, kuulis Kaari tulekut ja hõikas teda enda juurde. Ta oli poja magama pannud ja lamas magistri voodis, aken oli lahti, kuid palavus hoidis teda ärkvel. Ta lükkas punase teki jalutsisse, jättis ainult lina peale ja jutustas Kaarile vaikselt hääle oma elust.

Kuulates pigistas Kaari südant isesugune õudus: vaevas hämaruses võis ta nii selgesti näha seda naist, kes lebas täiesti liikumatult lina all ja näis nii suurena, jutustamise ajal ei pööranud ta üldse pead, vaevalt et ta näoilmege oli muutunud. Ka hääli oli nii mõõdukas ja veidi värvitu, see just kohutaski Kaarit: otsekui peaks ta kõike loomulikuks!

«Veri oli vist pähe seisma jäänud, joomisest. Hakkas endale haavu löikama ja tekkis tagakiusamismaania, nägi ühtelugu mehi, kes teda jälitasid, ja kartis neid kogu aeg. Töölegi ei tahtnud kuidagi minna. Ükskord varem ta oli juba haiglas, sest et kartis nii koledasti, ei julgenud majast jalgagi välja tõsta. Siis ma pidin relvastatud politseinikud tooma, nendega koos ta julges minna, et saadaksid ta nagu kindlasse kohta, ja need siis viisid ta närvihaiglasse. Kui ta sealt tagasi tuli, oli ta mõne aja kaine, siis hakkas jälle purjutamine peale ja tuli sama tagakiusamismaania. Oli talv, ei lasknud õhtul ega hommikul toas tuld põlema panna, ütles, et muidu need mehed näevad ja viskavad põrgumasina sisse. Pimedas pidi mind ja last käega kobama, ja ta ei julgenud pimedaski olla akna all, hülis aga seinääri pidi ja roomas mööda põrandat, ja muudkui hoiatas meid, et põrgumasina võib iga minut sisse lennata. Siis heitsime magama, meil oli üks kaasüüriline, ei lasknud temalgi voodis olla. «Nüüd tuleb,» karjus ta, «nad viskavad vastu seda seina, jookse kohe siia poole!» Viimaks me võtsime voodiriided ja tegime aseme seinäärde põrandale, heitsime kõik sinna maha. Kõige enne poeg, siis teised, tema ise jäi ääre poole. Ta värises kogu kehast, külm higi jooksis mööda iku, sirutas aga käe kaitseks meie üle ja viimaks viskus koguni meie peale. «Kui nad nüüd viskavad,» rääkis ta vabisedes, «siis suren mina vähemalt esimesena. Küll on kole, et teie peate minu pärast kannatama. Ega nad kedagi teist taga ei kiusa kui

ainult mind. Pojast on mul kõige rohkem kahju. Teistest ma nii ei hooligi.»

Ma siis otsustasin teda järgmisel päeval hullumajasse viia, hakkasin meelitama: «Lähme siit ära, et nad sind ühes ei leiaks. Kui me salaja läheme, siis nad arvavad, et sa oled ikka veel siin.» Sain ta tänavale ja kiirustasin takka: «Lähme ruttu autoga, nii et nad ei jõuaks meid näha.» Siis hakkas ta vastu ajama: «Autoga mitte, ei lähe autoga, nad võtavad teise auto ja kihutavad meile järele. Aga lähme läbi selle maja teisele tänavale, et nad ära eksiksid.» Seda mõistust tal oli, et niisugust ettepanekut teha, aga mina näitasin kahe mehe peale, kes teab, kes nad olid, ja ütlesin: «Näe, seal nad just lähevad jala! Tule kähku siia kinnisesse autosse, enne kui nad meid märkavad.» Me jooksimise auto juurde, istusime sisse, ja tema ütles juhile: «Pange täiskiirus peale, meid aetakse taga! Maksan ükskõik missugust hinda, kui nad meid kätte ei saa.» Mina sosistasin: «Sõitke närvihaiglasel!» Sõitsime sinna kalmistu-äärset teed pidi, ja kui ma talle ütlesin: «Siin majas oled sa kaitstud, siia nad ei oska tulla,» vastas tema: «Ei nad siia oska tulla, see on ju surnuaia laga.» Ja arsti ta palus: «Kui nad mind küsima tulevad, ärge siis öelge, et ma siin olen!»

Kaari teadis, et naine on rase, ta paistis ka lina all nii suur, ta ei pööranud ega liigutanud end, ainult huuled paotusid ja sulgusid, hääli oli tuim, see ajas Kaarile hirmu peale: talle ei loe see midagi, see ei kohuta teda, nagu oleks see talle ükskõik.

Ta ei suutnud midagi öelda, kui teine vait jäi, läks raamatukogutuppa ja heitis diivanile. Jutustus omandas õudse paistuse, ja see, mis terveni tema südant täitis, hakkas niisama jubedal kombel vastu kumama: «Kardan haiglaselt... Kui päike kõige hiljemalt homme ei suvatse ennast näidata, lähen jooma...»

Äkki oli Kaari valmis tormama Niilo Vasalli juurde, ja ütles: «Sinuga ei tohi seda juhtuda! Kuula mind: sa oled suur mees, sa oskad kirjutada. Ära lase end niiviisi käest! Seda tulin paluma.»

Kuid siis tuli talle jälle kõik meelde, mis nende vahel oli juhtunud ja öeldud, ja ta küsis endalt: kuidas ma võin minna?

Tekkis sõnulväljendamatult ahastus, ta oli lausa murdumas. Janunes abi järele, janunes kas või ühte head sõna,

kuid teadis samal ajal selgesti: kogu maailmas pole ühtegi inimest, kes ütleks mulle hea sõna, kui mul seda vaja on.

Elava inimese mure oli siiski nii suur, et hea sõna pid oeldama selsamal hetkel — ja samas õppis ta seda ise endale ütlema. Kõneles omaenda südamele, mis kippus valust lõhkema:

Armas Kaari, ära masendu, ära karda. Peab olema julgust otse minna. Mu kallis tüdruk, mina ise armastan sind natuke, kui sa ei reeda oma juhtlauseid... Sa pead vastu ära nuta, Kaarina, kindlasti on see õige: kui ma vähimalgi määral piiran tema vabadusiha, kui ta tunneb väiksematki rõhumist, siis pean ma tema maailmast eemal olema. Ära hakka nutma, ära hakka... Mu kullake, pea püsti, ära nii palju...

Kuid isegi ennast lohutades muutus ta üha õnnetumaks, kuni viimaks mõistis, et ta ei nutnud lahkumineku, vaid Niilo Vasalli pärast, algusest peale — mehe saatuse pärast: tohutu pañkroti pärast, mis tema armastatut oli tabanud.

Helde jumal, ta näeb kõikjal enda ümber üksnes käsi, mis kerjavad temalt: «Las ma natuke sõidan sinu seljas, anna korra proovida.»

Ta ei suuda armastada. On inimene — ja silmapilgukski ei suuda tõelist armastust tunda... Ta muutus külmaks, kui mina põlvili olin. Ma pean alati meele pidama tema sõnu: «Võib-olla on see nii.» Ta kardab... igas suhtes. Nüüd kus olen palunud tal mind maha jätta ja kädunud, nüüd tekib võib-olla tilluke auk sellesse müüri, mis teda ahistab. Ise katkestasin kõik, see on mõõdukas; ei maksa olla pahane, ma ei vajanud ankrut; ma ei palunud midagi muud, kui et ta lahuks minu juurest... Kuna ta ütles: «Sa ei peaks mind nii palju armastama,» siis tunneb ta kindlasti kergendust.

Tema kurbus muutus üha sügavamaks.

Ma jään ikka ja alati tema elu üle kurvastust tundma, mõtles Kaari. Aga ma kannatan selle mure ära!

Kuidas võiks unustada inimest, kelle saatust kord on nähtud? Ilus suur mees, tema õnnetu saatuse jätab mu südame igaveseks põlema. Kui oleks väikseimgi võimalus, tõttaksin kohe tema juurde, aga see on täiesti võimatu, sisemiselt. Uhke ma ei ole, nõustaksin ükskõik millega, kui ta mind paluks, aga üht ma ei või: olla tema lähedal ja mitte hoolida tema kartusest. Ma ei suuda seda näha ega kuulda ja jätta lõppu tegemata.

Ma pean seda taluma, tahan nõnda, ja ega ma ei soovi, et seda poleks olnudki, sest siis oleksin ikka veel lapsik, jumal tüdruk, niisama kogenematu, tühja südamega... Kui kustutaksin mälust tema saatuse, kustutaksin maha oma elu. Ole kindel, Kaari, mu sõber. «Võib-olla on see nii.» Armas Kaari, jää nüüd magama, ole vapper!

Sügisel kaotati vaba eluase seal suvises ruumikas korteris, sest omanik jõudis koju tagasi.

Kaari leidis peavarju ühe õmbleja juures tingimusel, et tuleb õhtul enne koju, kui välisuks suletakse. Selle ükste võtit ei antud talle üldse, kindluse mõttes, sest õmbleja ei sallinud tüdrukuid, kes ei saa oma asju päeva jooksul aetud.

Ta oli neljakümneaastane preili, too õmbleja, tal olid imelikult punased põsed ja nahk läikivalt sile ja kogu poolest oli ta Kaarist vahest kolm korda suurem. Ta pesi end sagedasti külma veega ja sõi peamiselt taimetoitu, et hästi säilida. Mingi kalkus oli tema hääles.

Kaaril oli siin esimesest päevast peale kummaliselt võõras tunne.

Päeval istus ta suure toa nurgas väikese akna all. Toas oli üks kõrge aken ja nurga peal teine, üsna väikene, laualiselt istus ta selle all suures toolis ja traageldas või harutas kleite, mida õmbleja talle köögist tõi. Seal jäi ta nagu rohkem kõrvale, märkamatuks, kui preili kunded käisid uute riiete üle nõu pidamas või neid selga passimas.

Need olid üpris isevärki inimesed ja nende tellitud rõivad peegeldasid nende elu, lootusi ja saatust. Nende rõivad otsekui elasid oma elu ja dikteerisid nende olemuse, lõppude lõpuks oli vaid lugematu arv erimoelisi kleite ja kostüüme, mis läksid siit tänavale, — hoolikalt moelehest valitud, selga passitud, harutatud ja uuesti õmmeldud, kõik omavahel võisteldes, üksteist kõõritades. Ägedad ja nõudlikud olid need riidehilbud ja närvilised.

Õmbleja võttis kõik nõudmised arvesse, kuid valas Kaari ees oma viha välja. Enamikku kundesid pidas ta ebamoralseteks, halbadeks inimesteks ja läkitas oma täiuslikele toodetele järele pahasoovalikke mõtteid.

Kord tuli jõukas pruut oma laulatuskleiti selga proo-

vima. See oli valgest sädelevast riidest ja tellija pajas, et saab sel päeval mõrsjaloori ja -krooni. Ta seisis peegli ees ja õmbleja käis tema ümber, torgates sinna tänna nõõpnõelu. Kaari oma nurgas kergitas traageldustöö kohalt pead ja silmitses aeg-ajalt pruuti, mõeldes: ta ootab kindlasti last. Ta saab kodu ja lapse, teda laulata takse avalikult, kõikide inimeste ees.

Aga kui pruut oli lahkunud, ütles õmbleja tighedalt:

«Kui ma selle laulatuskleidi ometi ruttu käest ära saaksin! Ta läheb aina paksemaks, varsti ei passi see talle enam selga. Või temal veel loori ja krooni vaja! See raske jalgne naisterahvas kooderdab siis, neitsilikkuse märgid peal, jumala altari ette.»

Õmbleja oli tihtilugu rääkinud hästi säilimisest, see pärast tuli Kaarile nüüd pähe küsida:

«Kas teid on kunagi suudeldud?»

«Kuidas tohib Kaari mõelda, et mina võisin olla nii lähedastes suhetes mõne mehega!» vastas õmbleja.

Kaari vahtis maha ja püüdis kiiremini traageldada, mõeldes ise:

Tähendab, mitte kunagi! Helde jumal, milline vaesus! Kui õudne vanadus! Ei ole aimugi, kuidas maitseb suundlus, ühelgi ööl pole olnud muud kui üksluine uni. Pole kellegi lasknud end kätel kanda. Hirmuäratav külmus ja kasinus! Mina aga — kuigi mu armastus oli nii lühike, tunnen ma selle üle rõõmu.

Too mõrsja oli Kaari meelest armas ja meeldiv, ta oli rikas ja julges olla ka rase, ja tema peigmees kindlasti ei tarvitsenud karta, et peab naise pärast kõvasti tööd mardma hakkama.

Istudes sõnatult oma nurgas, tundis Kaari mõningate proovikäijate vastu üks ja teine kord poolehoidu, mõne peale aga vihastas endamisi tõsiselt.

Üks noor naine käis siin sageli, ja Kaari mäletas veel hiljemgi tema nägu ja tundis tänavalgi ära. Juba esimesel nägemisel ei meeldinud ta Kaarile.

Ta oli noorem kui Kaari, tuli ühel hallil päeval tänavakostüümis, võttis väikese jaki seljast ja seadis toolileenile, pani sulgedega ehitud kübara trümoopeegli alusele, silmitses end tähelepanelikult, vaatas moode ja kõndis vahetevahel toas rahulolematult ringi.

«Ma tunnen, et ma pole üldse korralikult riides! Kui

olen mõnda hilpu paar päeva järjest kandnud, olen sellest tihtsalt väsinud.»

Ta oli kehakujult pisut täidlane, seelik oli kitsas ja suu- repärasest materjalist, džemper isesugusest läikivast karusest lõngast. Ta seisis peegli ees, keerutas ennast ja kehitas närviliselt õlgu:

«Olen imelik inimene! Ma ei söö midagi, aga ikkagi lähen tüsedaks.»

Siis helistas ta telefoniga kellelegi härrale:

«... Viimaks saan sind ometi kätte. Kuule, kas sa käid ja ostsid juba endale ülikonna? Ei käinud? Oh sind küll, sa pead tingimata uue ülikonna muretsema, vana on ju täiesti kulunud. Ja kuule, ma tahaksin ka uut kleidiriidet saada. Kas saad mulle raha saata? Ma olen nii tüdinunud, mul on tingimata tarvis, Harry-kullake. Kas sa siis aru ei saa: see igavene džemper ja seelik... Ütle, et võin riide ära osta, kui üle kolmesaja ei maksa. Oh, sind küll! Sa oled tõesti paha. Mul ei ole enam... Ah et mis ma olen ostnud? Oi, sukad, no need on juba täitsa närud, need ju lähevad selle aja peale katki. Kuula: džemper ja seelik, džemper ja seelik, seelik ja džemper, džemper ja seelik... Olen õmbleja juures, temagi naerab niisuguse asja peale! Aga sina, sina mõtled ainult oma mööblile, naine jääb hoopis kõrvale. Saada ükskord ometi minule kah raha, ja kuule: saada mulle sidruneid! Ütle juba: kui saan selle kahesaja viiekümnega, siis võin osta ja sina maksad? Oh, oh, džemper ja seelik, džemper ja seelik...»

Kui ta niiviisi kiiresti korrutas, ikka «džemper ja seelik», just nagu oleks ta valmis seda ei tea kui kaua kordama, kuni teine tema tahtmisele järele annab, siis oli tema hääles mingi tungiv, sundiv toon, ja Kaarile tuli meelde Niilo Vasalli, kes ütles end olevat ohver. Ta taipas, et telefoni teises otsas on keegi ohver, ja omas südames oli ta tuliselt tolle tundmatu poolt.

«Sa ei taipu naistest midagi: naisel on vaja vaheldust! Peab olema korralikult riides. Armas Harry, ma tunnen, et ma pole üldse korralikult riides. Ma ei tihka enam selles džempris ja seelikus tänaval käia. Ja kuule, saada mulle sidruneid. Kulla Harry, ma lähen Lönbeckide poole, muidu suren igavuse kätte ära. Täna...»

Tundmatu ohver oli järele andnud ja Kaari nägi naise pruunides silmades ja naerus pilkavat võidurõõmu, kui too

seadis vilunult kübarat pähe, nii et kukla tagant tõusis uljalt püsti kaks sulge — roheline ja punane.

Ombleja saatis teda ukseni, palus teinekord jälle sisse astuda ja läks kööki oma tööd jätkama.

Kaari võbises, kui ta oli üksi jäänud.

Sügise algus oli vihmane, puhus kõle tuul. Külma tungis sisse ja suur tuba oli vilu, seal pesitses otsekui mingi irvitav tühjus, ükskõik kui palju seal oleks mööbliesemeid olnud. Nagu oleks iga mööblitükk lausa lõdisenud oma kohatusest ja kõõritanud teiste poole. Iseloomustav sellele toale oli põrandapadi ahju ees: väike kivikõva nahalatakat test õmmeldud kägarik, eales ei istunud sellel keegi. Ainult Kaari istus seal õhtuti, käed süles, ta võis tundide kaupa aega veeta luitunud mustriga patja silmitsedes. Muster oli väga inetu ja segane, ta mõtles alatasa, kuidas küll oli võidud nii inetut teha. Kui preili sisse astus ja talle midagi rääkis, oli talle vastumeelt omaenese häält kuulda, ta kõverdas suu mingil moel naeratuseks, aga see ei tahtnud õnnestuda, huuled ei kuulunud sõna ja ta nägi hirmsat vaeva, et paista heatujulisena.

Ta elas Pika silla lähedal, mille kaudu käis kogu liiklus töölislinnaosa suunas. Akna all asuvat tänavat mööda voorisid laial trotuaaril hommikuti ja õhtuti töölisteparved, rühmiti ja siiski lakkamatu vooluna. Nad panid trammivagunid viimse kohani täis, seisid treppidel ja täiskiiratud platvormidel, kõõludes üle kaitsevõrede... Sadas, valgustatud vagunid tormasid üksteise järel piki tänavat. Läbi suurte aknaruutude võis näha, kuidas ühed istusid sees, platvormid aga olid nagu tuubil täis omapäraseid musti taimi, just nagu oleks tehasehoone ladu, kust neid nüüd turule viiakse. Nad kõõluvad üle kaitsepuude, nende üleriided on täis lubjatolmu, roostet, soppa, värvi, ja näod on neil...

Tänavu sügisel hakkas Kaari inimeste nägusid vaatama.

Varem oli ta käinud sedasama tänavat mööda, kui läks vennaga kokku saama kaugele trammidepoo lähikonda; siis oli ta vaid hinganud kergendatult, et sai sellegi aja kodunt ära olla, meeles mõlkusid vaid omad uudistamisid, lootused, eluhimu, ja Niilo Vasalli suur mehine nagu varjas silmade eest kõik muu.

Nüüd oli tal nii ütlemata raske ja trööstitu tunne, ta

pidi end tugevasti keelitama: «Ära vaid nuta, peab vastu pidama, mu armas tüdruk!...»

Talle oli juba muutunud harjumuseks kõnelda oma õnnetu südamega nagu teise inimesega, keda tahaks aidata.

Tühjus otsekui kõndis toas lakkamatult ringi, aken oli kitsas ja kõrge ja raskete kardinatega piiratud, õhtuti oli pisut videv ja külm. Ta oli näljane, seda võis taluda, aga kui jalad samal ajal tundusid tuuletõmbelises nurgas istumisest kogu päeva jooksul niiskeina, siis tekkis halb enesetunne.

Hommikul oli hirmus voodist tõusta ja minna välja öise vihma kätte, tuli end anuda: tõuse üles, mu kullake! Ole vapper!

Omblejal oli seinakell köögis, kuid ta ei lubanud Kaaril seda öösel vaatamas käia, nii pidi Kaari alati umbropsu teele asuma, siis kui juhtus ärkama. Kord oli ta öösel oma paunaga jooksnud juba terve pika tänava lõpuni, kuni taipas tänavakella järgi, et oli ärganud paar tundi varem kui vaja. Kuid voodisse tagasi ta ei saanud minna, ei olnud välisukse võtit, nii seisis ta ühe kaupluse ukse ees väikese trepikatus all, saju piiramisrõngas.

Kogu nädala oli sadanud, vihma valas ojadena, ainult vahetevahel veidi vähemaks jäädes, vesi nirises krae vahele, valgus varrukasuust sisse, kui kätt tõstsid, ja lirtsus jalgade all. Kuidagi võõrastav on niisugune vihmane hommik, on piine, kuskil ei põle reklaamtulesid, kaupluste aknad on pimedad. Vihmane õhtu võib olla ilus: lombid läigivad. Tänavaaäres põlevad värvilised tuled peegelduvad märjal asfaldil mitmekordsete sammastena: maa on punane, kollane, roheline. Trammirööpadki helendavad talapäraselt tänavakäänakuil pöörangute kohal. Varane hommik aga on valgustamata ja tühi, vihm peseb tänavailt kõik ära, kõige varem teeale asuvad on varjul väravalustes, niikaua kui saavad, ootavad trammi, ja mõni jookseb kaugemal üle tänava, pea õlgade vahel... «Soome Hääle» laialikandja pidi aga käima oma teed, tohtimata kuskile varju alla minna, ei sõandanud jääda ootama saju vähenemist, sest kui leht hilines, vihastasid tellijad, avasid pooleldi riides olles ukse ja sõimasid. Töölised, kes juba seitsmeks tööle läksid, tahtsid enne seda uudised läbi lugeda. Alles nüüd nägi Kaarina, kui innukalt töölised oma lehti lugesid. Proua Pallas ei tellinud ajalehte,

kui isa kodunt ära oli, töölised olid teistsugused: pid teadma, mis maailmas toimub, pidid otsekohe õiseid telegramme nägema.

Talle endale jäi alati üks eksemplar «Soome Häält», s kuulus töötasu juurde. Tagasi jõudnud, pesi ta end, i siis niiskete riietega istuma ja silmitses teateid, mida o nii tulise kiiruga mööda linna laiali kandnud. Eriti su red pealkirjad kippusid meelde sööbima. Veel päeval, k Kaari istus ja aitas õmblejal traageldada, hommikuse kingad jalas, varbad otsekui külmas vees, pöördusid nee suured laused nagu kaja mällu tagasi:

«Sündivuse reguleerimine on hea asi, kui see taotle laste arvu suurendamist,» ütleb meie maal külas viibi kuulus günekoloog. «Suur laste arv on kasuks riigile i rahvale.»

«Surmaotsus seitsmele kommunistile Bulgaarias.»

«Printsess Maria Pia sündimine tegi Itaalia rahval siirast rõõmu. Lootused troonipärijale ei läinud täide kuid siiski suurenesid.»

«Lõunanaba poole! Ellsworth jälle pikal uurimisretkel.»

«Valuuta salajane sissevedu Saksamaalt. Raha kava lasti peidetud.»

«Põhjamaade ajalehekuningad Helsingis koos.»

«Ertshertsog Otto kinnitab oma armastust Austria vastu.»

«Mussolini pidas suure kõne.»

«... kägistamise teel surmanud oma õe ja seejärel võltsides tapetu allkirja, võtnud pangast välja tema hoiusummad.»

Säärased laused hommikusest «Soome Hääldest» pöördusid mällu tagasi, olles vahepeal justkui kasvanud, need ei masendanud ega erutanud teda nagu Mirjamit, ta vaatatas neid, nagu näeks ta pakase käes seistes kedagi bengali tulesid särtsutavat. Bengali tuli ei soojenda külmetavat inimest, see ei anna ega aita midagi. Aga millest see tuli, et inimesed vihastasid ja sõimasid, kui ajaleht hiljaks jäi?

Kui traageldustöö lõppes, läks Kaari sageli Mirjamit vaatama ja nad uitasid üheskoos tänavail, hoides teineteisel käe alt kinni. Mirjami luuletuskogu oli tagasi lükatud, ja nüüd ta nuttis, nähes sügise esimesi raamatuklaame. «Tõelisest andekusest nad ei hooli!» Kuid ta ei saanud tegevusetult pealt vaadata, kui teisi ülistati, vaid sattus ühel

heal päeval jälle hoogu ja otsustas kirjutada näidendi pealkirjaga «Meie, geeniused, ja müsteeriumid».

Kaari sammus tavaliselt sõnatult tema kõrval ja unustas iseenda, kuulates Mirjami vulisevat juttu. Ta imestas, märkas vasturääkivusi, kuid ei teinud neist välja. Vähe-malt oli meeldiv sooja olendi käe alt kinni hoida.

Iga kord, kui tänavail süttisid tuled, läksid nad lahku, Mirjam läks õhtukooli ja Kaari hakkas astuma kodu poole, seisatades aeg-ajalt kaupluste vaateakende ees.

Tihti olid üle kangaskaupade akende tõmmatud suured riidest transparentid, millel oli lugeda: «TEINE SORT», «SAMUTI TEINE S.», just nagu oleksid inimesed nüüd-sest peale hakanud kõige halvemat materjali himustama. Kaari ei suutnud isegi teist sorti osta, mõnesuguse igatsusega silmitses ta villaseid sukki klaasi taga. Kuid iseäranis ahvatlesid teda seisatama puuviljad. Säärased püramliidid punetavaid ja kollakasklaare õunu, mille sisu hambad mäletasid kunagi hammustanud olevat, nii et neist immitses värsked, imehea viinhappe erutavaid piisku, — pisut armetu enesetundega inimeses süttas nende nägemine sinise leegi: õun, muinasjutt, arusaamatult ahvatlev muinasjutt.

Kui ta siisugusest aknast mööda sai, siis sundis isegi juba vorstikauplus teda peatuma. Seal sees hakkasid silma õrred lae all, nende konksude otsas rippus sadu erikujulisi vorste, ja ta sai lõpuks enda peale pahaseks, kui vorstiketid ja -rõngad teda otsekui paigale naelutasid. Nõnda põgenes Kaari oma kõledasse tuppa ja sundis end lugema laenukogust toodud raamatuid, kuid nüüd tundis ta olemuses alatasa sellist sinist leeki, mis tegi erksaks, veidi rahutuks ja silmad nii vilkaks.

Kord sellisel ajal tuli tema juurde Mirjam ja töötas teda paradiisi viia.

Mirjam oli tervelt nädal aega korralikult süüa saanud ja tal oli raha, sest ta oli leidnud pühapäevase lisatöökoha: kandis kohvi laiali. Ta kirjeldas oma elu seal imetoredana:

«Kõrval on pagarituba, sinna võib üle koridori sisse lipsata ja süüa kooke ja küpsiseid, mis aga ise tahad. Ma olin paar nädalat tühja kõhtu kannatanud ja kasutasin nüüd võimalust. Jõin ainult koort, lõikasin väikese viilaka leiba, õhema kui noatera, ja selle peale võid ja liha, sest kui pääsed harva söögikraami manu, pead sööma

seda, mis on kõige toitvam. Lõpuks olin lõhkemiseni täis, oli tahtmine ümiseda: «Ma tunnen paiku ilusaid, on suvil sealmail aina vaid ja suured jõed seal voolavad...»

Ja kui võileibade tegija Hinni maksavorsti lõikas, läksin tema juurde, seisin seal ja vahtisin lausa üksisilmi, ta oli sunnitud küsima: «Kas tahate ka?» Vastasin häbelikult: «Tahaksin küll,» ja passisin peale, nii et ta ei saanud midagi süüa, ilma et ta poleks ka minule andnud. Me saime toredasti hakkama. Tuli ainult vaadata, et midagi näpu vahel ei ole, kui peremees juhtub sisse astuma. Ja ma tundsin kohe, et võin Hinnile südant puistata.

Jutustasin talle, et olen kannatanud, rännanud hulkuritega ringi, näinud nälga ja äärmist viletsust, et olen vaene kirjanik ja tahan oma südame kunsti altarile ohvriks tuua, tahan kirjutada viletsusest, anda selle eest oma hinge. Seepeale ta heldis ja andis mulle veel rohkem vorsti ja koort. Ta on jumalik inimene, ja minu jutus oli ka politseinik, kes tiris mind jalgupidi mööda põrandat. Ja ma mõtlesin ühe laulu välja, tegin viisi kah ja me laulsime seda koos, see algas niiviisi:

Poisid, tõrvaga Turu maanteed vikside,
vist aimate, milleks see kära?
Ärge kuraditki häbenege
oma parlamendi pärast.»

«Ära sa igal pool endast räägi,» manitses Kaari.

«Ma ei saa vait olla, olen kunstnik, kunstnikud on ikka avameelsed. Peab tooma lagedale kõik, mis südame peal on. Varsti lähen ma siiski sealt ära ja alustan näidendit, kirjutatan selle kahe, kõige rohkem kolme nädalaga valmis. Ma ihkan raha ja kuulsust.»

Mirjam ütles seda tuliselt, kuid hetk hiljem purskas ta naerma ja hakkas siis naeru põhjust seletama:

«Kui ma pühapäeva õhtul südaöö paiku kohvikust lahkusin, pani Hinni mulle nädalaks otsaks mooni kaasa, et mul oleks jaksu kirjutada ja koolis käia. Mul oli pluusi põues rindade all heeringapürk ja pakk lihaviiludega, taskus juustukäärakas ja käekotis kolm suurt šokolaaditahvlit. Need tuli salaja välja viia, et kui peremees peaks vastu tulema või öövaht näeb. Ja mul oli kõht täis ja ma olin linnas kohvi ringi tassinud, nii et olin väsimusest ümber kukkumas, pealegi vajutas too kandiline heeringapürk mulle südame peale. Läksin hiljakesi, linnas valitses pühapäevane hilisõhtu, ja puistikus tuli minu juurde mees,

taaras mul käest kinni ja suudles kinnast: «Teeme nii, nagu oleksime teineteisele loodud.» Ta oli jumalik mees, aga ma kartsin, et purk maha kukub, ja ütlesin: «Te peate rahulik olema ja end ohjeldama. Olge nagu mina, niisama rahulik kui jäämägi.» «Ma ei saa, teie juures ma ei saa.» Siis ma tuletasin talle meelde Shakespeare'i sõnu: «Sa ole alandlik, kuid mitte madal...», ütlesin, et olen kirjanik ja teen homme algust suure näidendiga. Siis kahmas mees mind kaenlasse, sealsamas puisteel, aga heeringapürgi serv vajutas mulle südame peale, purk ja lihalõigud lüüsid meie vahel, kui ta mind oma rinna vastu surus...»

Mirjam naeris jälle, kuid natukese aja pärast hakkas alandlikult paluma:

«Järgmisel pühapäeval mine sina, Kaari, minu eest kohvikusse, siis näed, et see Hinni on nagu issanda ingel. Vaata, see mees, kes ütles, et me oleme teineteisele loodud, palus mind järgmisel pühapäeval kohtamisele. Ma ei võinud ju öelda, et ma kannan kohvi laiali. Ta mõistab muulet ja ma ei võinud teda proosaga eemale peletada. Mine minu kohale, seal saad süüa, nii palju kui tahad. Helde jumal, see mees ei tea aimatagi mu kehvast, kui ma käest riided laenan, küüned ära poleerin, ennast lokin ja puuderdan ja talle siis suursugusel moel vastu astun.»

Järgmisel pühapäeval läkski Kaari Mirjami asemel kohvikandiaks kohta, mis Mirjami arust oli paradiis.

Kohvik asus kesklinnas, see oli kaheosaline: tänava ääres oli «suur pool» — mitu ruumi, klaasuksed, eesriided, muusika, ja ettekandjad käisid pitspõlle ja tanuga. Väike kohvik oli suure õue taganurgas, jääkeldri juures, pagaritoe kõrval, küllastaate jaoks üksainus ruum, selles mõned ilma linata lauad. Kohvi anti kõõgi seinas asuvast köögist. Köögist viidi kohvi tellimise peale välja ja seal valmistati «suurele poolele» võileibu, puljongit ja šokolaadi, need kanti jooksuialu üle õue.

Kü'made roogade kokk Hinni oli vanaldane naine, just seda oli Mirjam nimetanud issanda inglise. Ta oli eriskummaliselt iretu ja isesõruse häälega rääkis ta Kaarile, et kui ta kliinikus uurimisel oli, öeldi diagnoos: põies rike, maos katarr, esineb usse, südamenärvid nõrgad, hääleorganid rikkis, nahk rõugearmiline. «Leidsid mul küll üht, küll teist vigal»

Hommikul oli kohvikus rahulik.

Kaari oli käinud jääd lõhkumas ja jooksnud Hinn nädalalehte tooma, too istus külmutuskapi kõrval ja lug Kaari viis «suurele poolele» sütt, tõi tagasi tulles ka «v kesele poolele» ja ajas pliidi alla, pliidiraud läks tulise ja muutus helepunaseks. Köök oli korras ja Kaari võt silmapilguks istet. Ta oli paljaste käsivartega, üht kül soojendas pliidi lähedus, teise käsivarre vastu puhus la tisest aknast niiske ning jahe tuulevinu.

Köögiseina luuk oli lastud rõhtasendisse, niiviisi mo dustas see väikese riiuli, kuhu küllastajad võisid asetada oma kohvitassi ja marga raha. Sellest august ulatus kööki kõik kohvipoe juud ja hääled.

Seal oli ainult kolm hingelist.

Üks vanamutt kõneles, et olevat möödunud öö Kuu tähe põllul kraavis maganud, keegi olevat ta täis jootnud ja sinna jätnud. Ta hõõrus kuue küljest pori maha, j tulist kohvi, leidis saia rosinast ja tähendas:

«Rosinate sees on väikesi kive.»

«Rosinad on kuivatatud viinamarjad, kui teada tahate ütles keegi noormees.

«Ei ole ühti! Viinamarjad on rohelised, rosinad aga pruunid.»

«Toored viinamarjad on rohelised, küpsed on sinakas punased.»

«Ei ole ühti! Mina ise olen käinud kärnelimajas ja nä nud, et need on täitsa rohelised.»

«Võib-olla olid tomatid?»

«Ei olnud ühti! Tomatid on madalad, viinamarjad kasvavad puu otsas.»

«Ei kasva puu otsas, vaid niisuguse varre küljes nagu humalad.»

«Ei kasva ühti! Ma võin vanduda, et olen triiphoone näinud viinapuid, me varastasime veel nende okstel marju, kui kärnel oli kogemata akna lahti jätnud.»

Vanamutt raius aina ionnakalt: «Ei ole ühti!»

Kolmandana istus seal politseinik, ta keelas nüüd sõne lemise ära ja ütles autoriteetsel häälel:

«Arvan, et need kasvavad põõsa küljes.»

Vanaeit vaikis, jõi kohvi lõpuni ja alustas jälle väle dalt:

«Aga mina laulan teile sihukese laulu, et ükski silm ei jää kuivaks.»

Ja ta venitas isesuguse kimeda häälega:

«... tumepunase roosiga
tuln su hauda ehtima.»

Teised kuuldi naeru lagistavat, politseinik tõusis, pistis aua august kööki, nõjatus küünarnukiga luugile ja hakkas «sissanda inglisa» kaupa sobitama, kuidas ühele suurele mehele pikka ja paksu naist sokutada.

Siis helises telefon, anti kohvitellimus.

Kaarina võttis korvi, pani sellesse tassid, teelusikad, suhkru, koore ja kohvikannu, sai Hinnilt võileivad sinna juurde, laotas valge lina üle korvi ja läks, aadressleht käpu vahel.

Ta helistas antud aadressil, kohvi tuli vastu võtma tant sanna, sädelev hommikumantel seljas ja brokaattuhvlid jalas; seejärel viis Kaari tassi kohvi ilma võileibadeta üle lunde tegevale kontoriametnikule.

Töö algas õieti alles õhtupoolikul.

Pühapäevaõhtu, esimesest videvikutunnist hakkab täna val ringivaatamine ja otsimine, kaubategemine saab hoo sisse öö ajal, ja see väike kohvik on nagu soon, kust voo lab üha libestavat ja ergutavat määret laiali: tubakat, õlut, tuletikke, šokolaaditahvleid. Kõike seesugust vajab mees, kes varakult toob enda juurde naise tänavalt. Kaarina rut tas, korv käe otsas, lakkamatult treppe mööda üles ja jälle alla, viimasel korral viis ta kohvi voodis olevale paarile. Ja alati tasu, kõrgendatud tasu kohvikule, temale joot raha, ühed rahad ühele, teised teisele.

Kaari sai vabaks kesköö ajal.

Oli hakanud lumelörtsi sadama, tuul peksis seda viiliti näkku. Ta möödus väravavalvurist, jälestas ennast — olnud kõige selle keskel, tundis ta end nagu haigena. Ja kui ta kodu poole sammus, tuli talle meelde jumal:

Võib-olla teda ei ole, ma ei tea... aga kui oleks — et ta küll niisuguseid asju võib sallida, mis minugi nõrka õiglustunnet meeleheitele ajab. Kui tema võib sallida seda viletsust, siis nean teda: kui ta olemas on, siis olgu ta tuhandekordselt neetud! Nüüd — kui ta mu mõtteid kuuleb, karistab ta mind selle eest, lõmastab mind, piinab ikka rohkem, ja siiski ütlen ma: neetud olgu jumal! Armetu, räpaselt vastiku elu pärast.

Talle kerkisid pisarad silmi — kibedusest, ja kipitasid lau all.

Nean jumala ära, sest ta on ütlemata julm, sallib üle-

kohut, teadmatust ja ükskõik mida. Nii kaugele olen jõudnud! Kas ma pole võidelnud kokkuvarisemise vastu? Ma ei taha elada, kui ma pean selleks, et teenida sada kahesajast marka, taluma selliseid päevi. Mis on elu mõeldud? Masendada, piinata inimest, kuni see ei suuda enam loota uskuda, mõelda, rõõmustada ega elada. Pikkamisi tapen temas kõik looduse külvatud võrsed. Tappa temas inimehing, teha teda siisuguseks, et ta ei julge ega suuda midagi nõuda, ei palu isegi luba hingata. See on elu mõeldud! Ma tunnen seda, ma näen seda! Oh jumal, kui toores, julge ja troostitu!

Sadas vihma ja jääsogast lobiakat.

Kaari oli väga väsinud, tal oli kummaline tunne, nagu tahaksid silmad peast välja tungida. Iga samm tegi jalga dele valu, need olid hellaks muutunud, ja kui ta oma kätte teri juurde jõudis, oli välisuks lukus.

Õhtul lukustatakse kõigi majade väravad ja välisukse et hulgused ja vargad öösi trepikotta ei saaks tulla. Peavarjuta paarid ulualla armatsema ei pääseks. Parimas linnaosas kõnnib veel öövaht lukustatud värava ees. Niisiis peab igaühel endal olema võti, et pääseda trepikotta, kus on ainult siledad kiviseinad ja rida lukustatud kettidega varustatud ukse. Kuid Kaarile polnud õnnestunud leida võtit andnud, et kaasüüriline õigel ajal magama tuleks.

Ta jäi seina vastu seisma, et oodata, kas tuleb mõni kellel on võti, ja laseb teda ukse avamisel sisse. Vihmaveroratus rabisesid veepiisad, tekitades kummaliselt terava heli. Kogu aeg tajus ta seda, hakkas viimaks jälle astuma ja läks läbi vihmajärgi politseijaoskonda, et sealt Elisal helistada. Kui tema vanemad on maal, laseb ta mind kindlasti oma katuse alla.

Väikeses jaoskonnas oli vastu hommikutki kordnik valmis, ta võttis vastu vahistatuid ja paigutas neid kongi keldesse ja ootas telefoni juures teadet, kas kutsutakse politseid kuhugi relvastatult välja, kas on vaja kedagi kinni võtta või mõnda tapetut haavakliinikusse viia. Ta lubas Kaaril helistada, Kaari ütles Elisale:

«Olen... tärava ülemises otsas, ainult niipalju lähemal aega, et ma jalgsi sinu juurde tulen, kui sa jaksad ärkvel olla.»

Nii jõudis ta Elisa maja ette, ka siin oli välisuks lukustatud. Üstel on veel säärane seadeldis, et need ka kõige hoo-

letuma mineja järel iseendast kinni lähevad. Kaari jäi teisele poole tänavat seisma, et Elisa teda aknast näeks.

Küüma vaibana kattis teda lobiakasoga, ukseklaas jäi pimedaks. Ta tuletas endale mitu korda meelde: kui Elisa lõpuks avama tuleb, pean ma talle ütlema: «See on sinust imekena, et tulid mind sisse laskma.» Ma pean meeles pidama, et ma niiviisi ütlen.

Viimaks lõi ukseklaas valgeks, Elisa laskis ta vihma käest varju alla, ja Kaari ütles:

«See on sinust imekena, et sa tulid mind sisse laskma.»

Kuid Elisa oli vihane, oli juba kolm korda jõudnud uksele vaatama joosta, öökuues ülemiselt korruselt alla. Kaari oli nii kaua teel olnud.

«Kumb on tänava ülemine ots? Kust mina võisin teada, mida sa tänava ülemise otsa all mõtled?»

«Kahju küll, et sa alla jooksid, mina arvasin, et sa vaatad aknast, kas on tänaval kedagi näha.»

Läbimärg Kaari komberdas talle ülemisele korrusele järele, väsinud peaga ei suutnud ta taibata, miks Elisa aknast ei vaadanud.

Elisa viis ta kööki, keetis veel teed ja andis kõharohtu. Kaarina oli vaikne, ta ei kõnelnud oma tänasest päevast, ja kuuldes vihma vastu akent rabistavat, ütles ainult:

«Väljas on kole ilm. Suur tänu, et sisse sain.»

Elisa vahtis oma teeklaasi:

«Eks ole mõnikord hea, et minagi olemas olen?»

«Mispärast sa nii ütled?»

«Olime varem head sõbrad.» Kaari ei suutnud selle peale midagi öelda.

Kaari mäletas seda õhtut ja oma needust tagantjärele, kuid ei võtnud seda tagasi ega kahetsenud, mõtles vaid: nüüd hakkab ta mind alles õieti piinama, kui ta olemas on.

Kaari teadis, et proua Pallas oli lastega juba ammu linna tagasi, juba kooliaja alguseks, kuid talle ei tulnud neid meenutades kordagi lepitavat mõtet — minna külastama ja vaatama. Tal oli siiski tädi, päästearmeelane, kellelega proua Pallas oli lõpetanud igasuguse tutvuse. Kaari oli vahetevahel ennegi seal käinud — «saaks ometi selle ajagi kodunt ära olla». Nüüd läks ta ka sel sügisel sinna. Tädi Ines kohkus, kuuldes, et Kaaril ei ole paremat tööd kui «Soome Hääle» laialikandmine, ja juba samal näda-

lal õnnestus tal Kaarile vähemalt esialgu muretseda passija koht, kaks päeva nädalas, perekonnas, kes toetas päästearmeed. See oli laupäeva- ja kesknädalakoht, selle ülesanne oli: nädala tööd. Suurpuhastus, toidunõude pesemine, põrandate poonimine, pesupesemine, sissekeetmine.

Töö kui siisugune pole just kõige halvem, noor inimene jaksab ühte ja teist, aga mis on kõige halvem? See on jalge alla sõtkuv, silma peal hoidev ja ühtaegu tagant-sundiv kohtlemine...

Kaari muutus üha vaiksemaks, liikus nagu masin, kuulas ja pöördus sinna, kuhu lükati, ta ei öelnud midagi enda kaitseks ka sel juhul, kui teine tema kavatsust valesi mõistis... ta näis nii lõpmatult rahulik ja solvamatult, pilk nagu loori taga, ainult nagu kahvatum.

Ta jäi tööle nii hilise ajani, et otsustas magama heita kööki puudiivanile. Oli laupäevaõhtu, ta oli valguse juba kustutanud, kuid avas viivuks akna ja jäi vähekeseks selle alla seisma, vaadates alla õuele.

Madalates, pooliti maa sees olevates keldriakendes paistis tuli lõõmavat, ta arvas samas, et seal asuvas laos on tulekahju süttinud. Leegid loitsid nii vilkalt maadligi klaasi taga ja heitsid isesugust kuma pimedale õuele, kus enam kedagi ei liikunud. Värav oli juba ammu suletud, enamik aknaid suures majas pimedad; tema aga seisis seal vaikselt ja otsustas, et ei ütle kellelegi sõnagi.

Paraku ei ole kogu see maja proua oma, siis oleks kahju veel suurem. Hõbeda jõuab ta võib-olla päästa.

Kummaline palang rinnus, jälgis Kaari all lõõmavat tuld: orjalikult, sõnatult ja kuulekalt oli ta käsku täites liikunud hommikust poole ööni.

Paraku ei ole kogu maja tema oma, oli ainuke mõte.

Kuid tuli keldris hääbus, ta vahtis pinevalt ja hakkas viimaks taipama, et seal põlnud üldse tulekahju, need olid kindlasti katlamaja aknad, vististi oli ahju koksi pillutud.

Võbisedes sulges ta akna, heitis pimedas diivanile ja ütles endale:

Nüüd ma mõistan mõrvareid ja peaaegu armastan neid! Armastan kõigist kõige rohkem neid, kes tahaksid maailma hävitada. Kogu maailma ühel hoobil, üheainsa hetkega.

Nad olid raamatukaupluse akna ette seisma jäänud, nägid seal kirjanike suurendatud fotosid, ja Mirjam rääkis, millise pildi ta laseb endast võtta, kui on kuulsaks saanud.

Kaari seisis kõrval ja tema pilk uitas üle raamatukaante, äkitselt tuli talle mõttesse venna nimi: Lauri Pallas, nagu oleks ta näinud seda kuskil või nagu oleks tuul selle talle kõrva toonud. Ta vaatas hämmastunult ringi ja hakkas siis ridade kaupa silmitsema sadu nimesid, ja ühe ajakirja kaanele see oligi kollaselt trükitud: Lauri Pallas, Individualism.

Kaari saatis Mirjami tema õe juurde, tuli siis tagasi raamatukauplusesse ja ostis selle odava ajakirja. Ta tundis end võbisevat, elavalt kerkis meelde Niilo Vasalli.

Ajakirja pea järel seisis esimesena deviis: «Muutkem maailm õiglasemaks ja paremaks!»

Niisiis mõtlevad nad, et seda võib muuta, imestas Kaari, ka Lauri kirjutab selle deviisi all.

Ta hakkas venna kirjutist uurima.

Selle läbi lugenud, otsustas ta venna poole minna. Enne läks ta ajakirja toimetusse, et Lauri aadressi küsida.

Toimetus asus äärelinnas, üksainuke ruum, suure osa sellest võttis enda alla lai diivanitaoline nari, kus oleks võinud magada viis inimest. Nüüd lamas seal ainult ilus väike tüdruk, pliidi juures valmistas proua toitu ja akna all seisis suur laud. Sellel raamatuid, pabereid ja tilluke kirjutusmasin, mille pärast kolm inimest parajasti tülitse- sid. Seal oli keegi naiskirjanik, ta oli masina toimetusele laenanud ja tahtis seda nüüd ära viia. Toimetaja, üks käsi masina peal, rääkis:

«Meil on masinat tarvis ja sinul on jälle parem käsitsi kirjutada. Kui kujutad suurt stseeni, siis voogab sellesse käest elavat soojust, vere hõõgust. Meie ju peame sinu enda kasu silmas, kui me selle masina sinu kätest eemal hoiame, et sinu teosest ei tuleks surnud, masinaga kirjutatud raamat, vaid suur ja värske teos, nii nagu seda on loomulik lill kunstliku kõrval.»

«See jutt jätab mind täiesti külmaks,» vastas naine. «Kas inimene saab olla kirjanik, kui talle nii suurepärane kõne sugugi mõju ei avalda?»

«Ei saa, kinnitan mina, ja kuivõrd sa kirjanik ei ole, pole masinat vaja!»

Kirjaneitsi pöördus väiksema mehe poole:

«Ütelge teie, kas saab olla?»

«Ei saa, aga palun teid arvesse võtta, et sekretär peab peatoimetajaga alati ühel meelel olema.»

Sööki valmistav proua palus Kaaril istet võtta, Kaari istus ja ootas pliidi lähedal. Ruumis oli juba tema tuleku ajal suitsu, kuid nüüd hakkas seda pliidisuuust hoopis pak-sult välja ajama, nagu poleks sel jaksu korstnat pidi üles tõusta.

Kaari silmad kipitasid, ta kuulis toimetajat ütlevat:

«Istugem nüüd ja kõnelgem Voltaire'ist, kuni Herttal õnnestub sind välja suitsetada. Kohe ajab siia nii palju suitsu sisse, et sa oma masinat õnneks üles ei leia.»

Naiskirjanik läks laua juurest ära, tegi ukse lahti ja ütles:

«Pean ehne ära minema, kui ma pimedaks jään. Pole mõtet hakata teiega masina pärast lahingut lööma, teid on ju kolm ühe vastu.»

Toimetaja järgnes talle uksele ja kõneles:

«Ei, selhel pole mõtet, ja sul ei maksa pahane olla. Kui hakkab kirjutama mälestusi fašismivastasest võitlusest Soomes, kujuneb sellest masinalaenamisest mälestuste ilusaim koht. Nii et kui soome kirjandus jääb ilma suure-päraseimast sündmusest, siis Soome ajalugu saab selleest oma hiilgavaima lehekülje.»

«Ma pole auahne, see väljavaade ei lohuta mind põr-mugi.»

«Kuid sel teel jäädvustatakse igaveseks sinu nimi.»

«Ma ei hooli igavikust, praegusel hetkel pean ma tööd tegema.»

Viimased sõnad kostsid õuest, siis pääses Kaarina oma asja õiendama, sai aadressi ja pliidi juures seisev proua palus teda mõni teine kord neile tulla, kui suitsu ei ole.

Lauri korterini oli pikk tee.

Kaari sammus linna poole ja õhtused pilved olid nii imelist värvi ja maa ligi, nagu oleksid majad neisse sula-nud, nagu oleksid majadki osa pilvest.

Sama läbipaistvus oli täna Lauri Pallase silmades. Üht-lasi oli neis haruldaselt soe virvendus, just nagu oleks temaga nüüdsama midagi head juhtunud, kirgas hetk,

mille sära oli jäänud alles, muutes hallide silmade vaate nii pehmeks, sügavselgeks. Kaari hämmastus, kui vend tema kätt surus. Ja samas tekkis jälle ühtekuuluvustunne, mis veel kooliajal oli nende vahel valitsenud.

Lauri oli suvel maal olnud ja nüüd ülikooli pooleli jät-nud. Uuris iseseisvalt, ja artikkel ajakirjas, mille Kaari oli täna ostnud, oli tema kolmas trükitud kirjatöö. Ajakiri oli töötute häälekandja ja seda toimetati tasuta töö kor-ras, isegi peatoimetaja elas vaesteabi toetusest.

«Ma ei saa päriselt aru, mida sa selle artikliga tahad öelda,» ütles Kaari.

«Mida ma tahan öelda? Alles praegu taipan ma, et sel-lest võib välja lugeda, nagu ma ei tahakski midagi öelda,» lausus Lauri Pallas. Ta näis mõtteis oma kirjutist kaa-luvat, siis asus ta selgitama:

«Maailm hakkab tervikuks põimuma, ta hakkab laadilt ühetaoliseks kujunema. Mingi tähtis nähtus Ameerikas või Jaapanis, inimestevaheline sündmus ükskõik kus, see peab minusse puutuma — see hakkab tahes-tahtmata meisse kõigisse puutuma. Ja küsimus on meie sugupõlvest, inimkonnast, kaalul on selle hukkumine või edasiarene-mine.»

Vend selgitas pikalt oma mõtteid.

Kaarile meenus küsimus, mida ta kevadel polnud sõan-danud Niilo Vasallile esitada.

«Hirm,» alustas ta, «mida sa sellest arvad?»

«Mis hirm?»

«Üldse niisama... sina analüüsid alatasa inimtundeid ja ütlesid kord, et praegusele ajale on sümboolsed lange-varjurid, kes julgevad niiviisi maailmaruumist alla söösta, kuigi võivad surma saada. Mina jäin tagantjärele mõt-leva, et kui see on sümboolne, kuidas sa siis seda seletad, et mõni inimene koledasti kardab?»

«Kas see, kes nii väga kardab, ei ole viimati sina?»

«Olen või ei ole, aga kas võib hirm ja kartus olla kel-lelegi... elu edasiviivaks omaduseks? Nii kui vargaie väledus? Ja kelmile petmisoskus?»

«Ja nii kui kaupmehele on kavalus, pastorile oskus piiblitcitaate valida, mehest sõltuvale naisele truudus.»

Nõnda loetles Lauri Pallas, jäi mõttesse ja arutas siis laual istudes edasi:

«Võib-olla pole mõne inimese elutahtel võimalust teisiti

esile tungida kui hirmuna. Enesesäilitamistung sünnitab hirmu ja kartuse.»

«Kas andestad mulle kõik rumalad küsimused, mida ma eales sulle esitan?» küsis Kaari nüüd vennalt.

«Andestan.»

«See on hea, mul on selle üle hea meel, sest mul oleks nii paljus nõu küsida. Tahaksin, et sa seletaksid... ütle mulle, kuidas ma saaksin kõik, mida ma tahaksin?»

«Niisugust asja võib ainult saatan Jeesusele lubada.»

«Saad aru, ma ei mõtle sellega maailma riike ega au, ma ei mõtle sugugi ennast, vaid tööd: kuidas ma õpiksin kõikidest asjadest aru saama ja neid mõistma? Ma tahaksin, et mõni käsi mind juhiks, selline käsi, mis teab ja tunneb; ma kuuletaksin hea meelega, kui ainult mõni tark inimene mind käsutaks.»

«Endal tuleb õppida, kunagi ei tohi täielikult loota selle peale, et kellegi teise käsi on nii tark.»

«Aga mina ei tea, viga on selles, et ma ei tea ega tunne kõiki asju.»

«Võib ju ometi õppida tundma.»

«See pole kerge. Ma ei jõua ju järsku raamatukogusid otsast otsani läbi lugeda, praegu näiteks loen Rousseaud, aga see masendab mind väga, sest kommentaarides oletatakse, et tema surm oli enesetapp. Mind tegi see lihtsalt õnnetuks, et nii suur inimene, ja ei suutnud elada. Oli siis tema mõtetes mingi... vildakus, et need ei aidanud tal niisugusest otsusest võitu saada?»

«Jah, enesetapmised on märksa tavalisemad kui uuestisündimised. Individualist otsustab kõikide asjade üle iseendast lähtudes. Tuleb otsustada iseendast ja teistest lähtudes. Näiteks ka sina oled individualist.»

«Noh, seleta siis, mis asjus ma olen talitanud ainuüksi iseendast lähtudes?»

«Praegu ei saa ma seda seletada.»

«Miks?»

«Vaata... näiteks: mõni arst oskab panna diagnoosi, aga võib arvata, et haige ei talu operatsiooni.»

«Küll ma juba talun! Olen juba kõike talunud! Võid rahulikult etteheiteid teha.»

«Praegu ütled sa nõnda, aga niipea kui ma su tundemaailma puudutan...»

«Löö, heldene aeg, purusta siis mu tundemaailm, kas või pihuks-põrmuks, annan sulle ise selleks loa. Olen kindei,

ei talun su etteheiteid, ja kui olen nii nõder, et ei talu, siis olen kokkuvarisemist väärt. Võid sõeluda mu tundeid kui armutult tahes.»

Lauri jäi taile järelemõtlikult otsa vaatama. Üksikute Kaarina ja teisalt Niilo Vasalli ütlustest oli ta välja lugenud, et õe hingeelus toimub tragöödia. Endamisi oli ta jõudnud otsusele, et Kaari lahkumine kodunt möödunud kevadel oli just millestki niisugusest tingitud. Nüüd teeb õde siin nii julgesti ettepaneku: purusta kas või pihuks-põrmuks! See meeldis talle, sellest tundis ta õe kõige paremini ära, kuid ta kõhkles kõnelust alustada, sest selle tragöödia iseloomu, suunda... ta ei teadnud, kas ta seda õigesti aimab.

«Jah, no võtame kas või ühe päeva möödunud talvel. Niilo Vasalli ütles, et kannatab sinu pärast süütunde all, sina karjud: «Ma vihkan sellist asja.» Oli sul endal selleks missugune põhjus tahes, oleksid ikkagi pidanud teist inimest arvestama. Viha tekitab reaktsiooni.»

Lauri avas kuuendööbid, tõmbas põuetaskust igasuguseid pabereid välja ja otsis midagi:

«Mul on sulle kiri, olen seda kevadest saadik taskus kandnud.»

Ta ei öelnud, et ta teab, kellelt see on, lehitses oma pabereid, leidis kirja, ja Kaari võttis selle vastu ja vaatas ümbrikul olevat käekirja — ta tundis seda hästi: kiri oli Niilo Vasallilt. Ta oli kohe võpatanud, kui Lauri hakkas Niilo Vasallist kõnelema. Kui ta ütles: «Viha võib tekitada reaktsiooni,» ja siis vaikides oma paberites soris, tundis Kaari südant tarduvat, nagu oleks kuskil midagi koledat juhtunud, millele teda tasa ja targu ette valmistatakse.

Ta värises kummaliselt, silmitsedes kirja, hoidis seda sõnatult käes, pea veidi longus, nägu kahvatu, laud varjasid silmi. Siis ta mõistis, et ei saa seda kirja siin lugeda, pani selle käekotti, ja samas polnud tal vennaga enam midagi rääkida. Ta tegi paar sammu ukse poole, seisatas veel hetkeks ja küsis:

«Kust sa selle said?»

«Läksin sind kevadel otsima, korter oli tühi, ja kirja leidsin sealt esiku põrandalt, see oli visatud muidugi pärast seda, kui sa olid läinud. Laual oli sinu teade, et ei maksa sinu jälgi ajada. Ma arvasin, et sa sinna tagasi ei

lähe, ja võtsin kirja kaasa. Minu võti jäi sinu võtme kõrvale.»

Kaari lahkus, kuid ei suutnud kaugele minna, võttis käekotist kirja ja silmitses seda kõnniteel seistes. Tookord, kevadel, kui tema, Kaari, põrandal põlvitas, oli Niilo Vasalli öelnud oma kõige karmimad sõnad: «Võib-olla on see nii.» Tunnistanud, et tema südame põhjapinnal võis leida ainult jääd. Oli kuuletunud, täitnud Kaari ainsa palve: jäta mind nüüd üksi. Kirja oli ta niisiis kirjutanud pärast seda... kui Kaari oli jõudnud kodunt põgeneda.

Kaari seisis, kiri käes, üksinda kõrvallisel tänaval, mis tõusis sealsamas väikesele künkale, ja ta ronis sellest üles, seisatas laternaposti all, selg vastu posti, avas kirja ja luges, hoides seda vastu ülalt langevat valgust:

Armas Käärina.

Julgen Sulle niiviisi kirjutada, kuigi ma pole kindel, kas see Sulle meeldib. Loodan siiski, et usud selle siirusesse.

Otse sellest hetkest peale, kui ma eile sinu ukse kinni tõmbasin, pole mul olnud rahulikku silmapilku. Olin närunen mees, kui lasksin Sul uskuda, et minu hangunud hing võiks olla suuteline armastama. Anna see mulle andeks, armas Kaari. Olen väga õnnetu. Ka mina tahaksin vahel armastada, minu hinges kõeb nagu tuli alatine igatsus leida armastust. See põletab mind alatasa, aga ma ei suuda seda tunda.

Ma ei mõista, mis pärast ma säärane olen, ei mõista, mis pärast elu üllaim kingitus on minule keelatud. Kannatan oma ebasümmeetrilisuse pärast, kuid ma püüan seda tasa teha küünilisusega, kibestumusega, mis annab jõudu, enese rooniaga, mis karastab tahet. Olen harjunud end kalgiks tegema. Olen harjunud lööke vastu võtma, laskmata neil kr imustustki endasse järele jätta, kuid iga kord, kui nõnda olen teinud, on üks osa inimest minus jälle surnud. Ma ei tahaks, et meie vahekord kujuneks niisuguseks, millest võiks tulla selline löök. Ära sunni mind oma südant kalgiks tegema.

Oled mulle ometi kallid, Kaari, omal viisil. Ära põlga mind, olgugi et olen säärane, nagu olen. Katsume nüüd uut teed leida! Elu on küll raske, kuid aeg-ajalt on põhjust

rõõmustamisekski, kui juhtub näiteks ilus ja päikesepaisteline ilm olema. Tõsi küll, seda pole palju, aga vahel kahtlen, kas olen sellegi nägemist ära teeninud.
Niilo.

Kirja läbi lugenud, valdas Kaarit ootamatu soojus, kärsitu hellus. Kas mina siis tahan teda sundida oma südant kalgiks tegema, mõtles ta, kas mina siis tahan aidata temas inimest tappa, temas, kelle süda on juba peaaegu liikumatuks külmunud? Mina? Kes ma ometi põlvili ja nuttes palusin, et see süda liigataks ja tunneks ja lakkaks ainuüksi iseennast tunnustamast. «Katsume uut teed leida!» Jah, ma usun nüüd, et me selle leiame, kindlasti leiame, kui me mõlemad tahame. Uus tee koos temaga. Ja praegu ma ikkagi teenin endale ise leiba, olen rahul nii vähesega, kui üldse võin, ja temal ei tarvitse siis ka selle pärast karta.

Kaari ei suutnud kirjutada ega vastust oodata, juba samas seadis ta sammud künkalt alla Niilo Vasalli kodu poole. Aadressi ta mäletas ja pöördus vastavasse tänavasse. See oli pikk ja sillutamata tänav, laternapostid seisisid üksteisest kaugel. Tee ääres mustendasid kuused, sirutades oma kõrendlikke latvu kõrge taeva poole. Maju oli hõredalt, teisel pool alanes maapind laiaks nõoks, seal hõljus kerge uduline. See otsekui hoidis üleval suvemajade väikesi katuseid.

Oli soe õhtu.

Tänavaa ääres nägi ta maja, millel oli vastav number, selle järgi teadis ta, et Niilo Vasalli kodu asus tolles vanas hoones. Kuid Kaari ei tahtnud helistada ja sisse minna. Tal olid meeles kõik armastatu sõnad, kõik tema kunagised laused elasid Kaari mõtteis edasi ka pärast lahkuminekut, seegi, et ta oli öelnud: «Mu kodu on säärane... et külalisi ma sinna ei tihka kutsuda.»

Seepärast jäi Kaari nüüd tänavale uitama. Maja üks otsaaken oli valge, poolkardin ees, keset ruumi paistis põlevat lihtne lamp. Uhegi inimese varju polnud läbi kardina näha — nagu oleks tuba tühi ja lamp põleks oma pead. Hämaralt õuelt kostis laste hääli, niisiis sellele samale õuele oli armastatud mees kord lahtisest aknast vaadanud ja kuulnud čepoega nutvat: «Anna korraks proovida... Las ma natuke sõidan...»

Kaari ei saanud jääda maja lähedale, lapsed oleksid

võinud näha ja tema seismise üle imestada. Ta hakkas kaugemal piki tühja tänavat edasi-tagasi kõndima.

Polnud tuult, vaikselt seisis puud tänava ääres.

Ta kõndis kaua-kaua aega, viimaks hakkas juba oma enda varigi selles vaikuses tema tähelepanu äratama. Ta möödus tänavalaternast ja nägi varju enda ees iga samuga pikenevat, obeliski mõõtmeteni kasvavat, kuni ta jõudis uue laternaposti lähedale ja selle kiired varju vähehaaval jalge eest hävitasid, hakates teist otse selja taha looma. Just selle piiri peal, ühekaugel mõlemast laternast, langes temast kaks pikka ähmast varju. Ta pöördus küljega varjude poole, silmitses neid ja mõtles:

Kaks, tõepoolest, ma pole säärast asja kunagi märganud. Kui keegi oleks mulle varem öelnud, et ühest ja samast inimesest võib kaks varju tekkida, poleks ma seda kindlasti uskunud, aga nüüd näen seda ise. See tuleneb liimarusest, kui astuda valguse lähedale, jääb ainult üks selge vari.

Ta hakkas jälle kõndima, heites aeg-ajalt pilgu oma varjudele. Kaks! Sellest sügenes isesugune meeleolu ja talle meenusid Lauri kunagised sõnad: «Samast lähtepunktist võib kujuneda kaks eri olukorda, sõltudes...»

«Olen alati rahulolematu, sinna pole igatahes midagi parata, sest isegi kujutluses ei suuda ma midagi sellist välja mõelda, millega ma rahul oleksin,» oli Niilo Vasalli kunagi öelnud.

Kuid mõnikord leidis ta enda arvates siiski väärtusliku hetke: kui sündis mingi mõte. Eeskujulikku vormi rüütatud intuitsioon.

Tõeliseks eluks pidas ta vaid vestlust, kirjutamist, lugemist. Ta oli harjunud soostuma ka spordi mõttes peetavate vestlustega, harjunud treenima säärases laadis: näe, kui hästi ma rääkida oskan, kuigi sel pole eetilist väärtust, oskan ka sisutut juttu ajada... ja ta võis tundide kaupa istuda restoranis seesuguste inimeste seltskonnas, keda ta südames põlgas. Vahest tekib hiljem, kas või üksinda kodu poole astudes, mingi mõte.

Oli sügisene õhtu ja ta tundis iseäralikku rahutust. Ta oli üksipäini oma kehvast korteris, köögitaguses toas. Oli

videvik, ta pikutas diivanil, mis oli temast lühem, jalad ulatusid üle ääre.

Täna õhtul oli üks «Soome Hääle» toimetajatest lubanud tulla temaga juttu ajama. Tema artikkel oli tähelepanu äratanud. Oli möödunud mitu kuud ilma ainsagi sellise silmapilguta, mida ta oleks väärtuslikuks pidanud, vaimselt... Inimene on võimeline elama alaväärtuslikku elu, nentis ta jälle, muiates vaid, nagu seisaks iseendast kõrgemal.

Ta polnud oma haritud tuttavat siia kutsunud, oli juhtunud nii, et nad olid tänaval, too kiirustas kuhugi ja oli ise küsinud: «Kas olete õhtul kodus?» Oli öelnud, et tuleb ise siia. Tema oli lubanud vaid kodus olla.

Seepärast oli ta õige iseäralikus meeleolus, kui ta seal diivanil lesis. Ema ja õde oli ta viisakalt palunud õhtuks lahkuda, et miski ei tulitaks ega häiriks, köögi ja toa vaheline uks oli lahti, selle oli ta enne diivanile heitmist nimme avanud, et kellatirin köögi taga asuvast esikust paremini kuulda oleks, kui teine peaks tasa helistama.

Teda hakatakse hindama; kuid päriselt ei suutnud ta selle üle rõõmustada. Ka nüüd oli temalt jõuluks kaastööd tellitud, ja paar-kolm nädalat oli ta püüdnud midagi valmis saada, aga ei, ei tahtnud midagi välja tulla.

Ta kujutles, kuidas ta ütleb toimetajale, pisut-pisut muheldes, kuid siiski kerge irooniaga:

«Üks vana kirjutis mul on, aga see on niisugune, millega ei tihka ehk Soome noorsugu hakata rikkuma.»

Videvik läks juba pimeduseks üle, ta ootas pinevalt ja arutas: küllap ta varsti tuleb. Mistarvis ta muidu oleks pärinud, kas ma kodus olen, ja öelnud omal algatusel, et tuleb, kui ise ei kavatsenudki tulla?

Ta tõusis püsti, pani tule põlema ja tõmbas aknaeesriide ette, tundis isesugust närvilisust selles üha edasi liikuvast vaikuses, võttis väikese raamatu, luges ja tegi mõnele leheküljele allakriipsutusi. Ängistav tunne tükkis peale, ta otsustas, et on väsinud, ja pani raamatu käest, heitis jälle diivanile, tõmbas viltvaiba üle jalgade ja puhkas, kuid väsimus oli õigupoolest ärevus: ta ootas külalist, nagu oli kogu lugemise ajalgi oodanud.

Õhtu kulus. Et uksest olid lahti, kuulis ta naabri kella tirisevat, seal jooksid lapsed edasi-tagasi. Kui ta ei tule, siis ütlen talle järgmisel korral kokku saades: «Tegite halvasti, et palusite oodata, ja ei tulnud. Milleks te tegite

ettepaneku juttu ajada? Kuigi selline vestlus võib mulle palju tähendada, pole ma seda omalt poolt palunud, hindan teie aega väga kõrgelt ja ma ei leia, et ma võiksin niisugust ettepanekut teha. Kui te säästaksite mu närve ega narritaks oma palvega? Sel õhtul... võtsite minult lubaduse kodus olla.»

Ta lebas diivanil, kuulas pingsalt, kuidas naabri uksekell ühtelugu helises, ja jäi veel rahulikuks, kuni hakkas juba pisut mürgiselt plaanitsema: kui teda järgmisel korral näen ja ta jälle ütleb: «Tulen tuleva nädala alguses teie poole vestlema. Kas olete sel ajal kodus?» — siis pean ma tema säärase küsimuse peale vastama: «Ärge öelge nõnda, öelge parem: ma ei tule teie poole.»

Ta tundis ise, kuidas ta üha mornimaks muutus. Ja nii jõudis kätte aeg, millal väravad suletakse, oli juba võimatu neile tulla. Ta tundis kergendust, et pahad aimused olid juba täide läinud.

Ta mõtles:

Niisugusel õhtul tekib lausa tunne, et võiks veel abielludagi, olgugi selleks, et naisega tülitseks.

Rusutud meeleolu võttis maad, talle tuli meelde aken, millele ta võis igal ajal koputada, kas või südaöösel: teda võetakse alati vastu, ümmardatakse, hinnatakse. Kui ma ikkagi abielluksin, mõtles ta seda meenutades. Ma pole ju leidnud midagi, mis vääriks võitlust, ja ma ei kaotaks palju. Väga tihti tunnen, et õigupoolest olen ma juba hukkunud.

Kui ainult naised nii jõhkraks, avalikuks poleks muutunud. Nad isegi ei salga enam midagi. «Kui mees ei jõua mind üleval pidada, siis visaku püksid jalast,» ütles mu õde, ja nõbu: «Hea, et sind seal ei olnud, sa oleksid võinud peigmehe minu käest üle võtta.»

Vana hea aia naist ei leia kuskilt. Ja kui nüüd veel uus sõda tuleb, langeb jälle milioneid mehi ja vastavalt jääb jälle milioneid naisi vananema. Siis muutub nende olemus sääraseks, et mingi kultuur ei saa enam säilida.

Ta tõusis üles, läks läbi avatult oodanud uste esikusse, pani salli kaela ja kune selga, surus kaabu ettevaatlikult räähe ja otsustas kindlalt: ära mõt'e abielule! Vahest on niisama hea, kui lähen natukeseks jalutama.

Mööda kodutänavat minnes nägi ta eemal üht naist, kes seisis keset teed ja vahtis maha külliega tema poole.

Midagi tuttavat oli selles peenikeses pihas, vilksatas

meelde Kaari Pallas, kuid alles lähedale jõudes, kui naine samme kuuldes näo tema poole tõstis, tundis mees Kaari selgesti ära. Kaari oli parajasti oma kahte varju vahtimas. Nad ulatasid teineteisele käe, ja just nagu oleksid nad viimati alles eile kohtunud, hakkas Kaarina, käsi veel mehe pihus, vilkalt rääkima, heitis kärke pilgu kord tema'e, kord tänavale.

«Vaata, kaks minu varju, sinna ja sinna. Üks tuleb lähemal asuva laterna valgusest, see on lühem, too pikem tekib kaugemast laternast. Imelik, kas pole? On isegi niisugune raamatu pealkiri: «Inimese vari». Mispärast ma pole kunagi märganud või kuulnud öeldavat: «Inimese kaks varju?»»

Niilo Vasalli seisis tema kõrval ja nägi, kuidas nüüd neist mõlemast langes kaks varju, ähmast, ebaselget, ja kui ta sammu astus, sulasid nende teised varjud ühte.

«Sa seisad hämaruses,» tähendas ta. «Mõlema laterna valgus on siin piiri peal nii nõrk, et ei suuda teise heidetud varju hävitada.»

Kaari huvi variude vastu oli juba samas kadunud, too kõige väiksem, kõige pealpoolsem mõte oli vaid sellepärast esimesena esile purskunud, et südant täitis terveni mingi avar, seletamatu tunne. Oli ta ju täna õhtul Niilo Vasalli kirja lugenud: me peame uue tee leidma... Tundis end nagu mingi ukse ees seisvat, varjud olid ainult äratanud müstilise tunnetuse, et see tee on niisama äraaimamatu ja salapärase nagu omaenda kaks varju.

«Kuhu sa tahtsid minna?» küsis Kaari, hiliutise uudistamise heledus silmades oli muutunud pidulikuks tumeduseks.

«Mõtlesin lihtsalt jalutama minna.»

«Kas ma võin sinuga kaasa tulla?»

«On sul tarvis niiviisi küsida?»

«On,» lausus Kaari tõsiselt, nagu oleks see hädavaialik, mõistis mehe küsimust siiski kui nõusolekut ja pöördus samasse suunda, kuhupoole Niilo Vasalli oli ennist minekul. Nad kõndisid veidi aega kõrvuti, siis kordas Kaari tundeliselt, nagu kätkeks tema sõnades andekspalumine:

«Küllap mul on tarvis küsida.»

Tänav ja maantee ühinemiskohal pöördusid nad linnast välja mööda tühja laia teed, mis lookles piki mere- randa. Kõrgete kuuskede valve all seisis õuedel suvilad,

mõni vaher kummardus üle aia ja säätendas laterna päis-
tel nagu kuld, suured haralised lehed varte otsas õieli
nagu kahvatud tähekobarad.

Algul sammusid nad vaikides. Aeg-ajalt silmitses Kaari
kõrval kõndiva mehe nägu, see näis tema arvates palju
ilmelisem kui enne.

«Mulle näib, et miski rõhub sind: kas on mingi pahan-
dus juhtunud?»

«Ei midagi erilist.»

Kaarile tundus, et see tuli veidi pingutatult, tal ei õnnes-
tunud pilku tabada, see oli otse ette suunatud, ja ta küsis
vaiksemalt:

«On ehk siiski midagi halba?»

Niilo Vasalli ei vastanud, võttis tal ainult käe alt kinni
ja surus tema käsivart kõvasti oma külje vastu, nii meel-
divalt ja tugevasti, et peaaegu kandis teda edasi. Kaari
pidulikkus rauges, talle tulid meelde suvi ja sügis ja ta
mõistis korraga alles nüüd, et nii ääretult raske oli olnud
vaid sellepärast, et nad olid olnud lahus. Kui ränk see
oli olnud! Ainus pilk sellele ajale äratas praegusel hetkel
jubedust, kuigi kõik oli seljataga.

Mehe käsivars tema oma vastas kutsus avameelsu-
sele, ta lausus:

«Mul oli raske suvi.»

Seda kuuldes tundis mees heldimust. Tal endal oli alati
raske olnud, ei mäletanud üldse teistsugust aega, aga kui
selline noorem, vähem muserdatud inimolend, keda on
kallistatud, kellega vesteldud, keda kujutlustesse põimi-
tud, kui tema nüüd seda ilustamatult, vaikselt ütles, tun-
dis ta alles praegu, kui lähedaseks ta temale on saanud.
Ta nihutas Kaari kätt oma külje vastas, toetas tema
samme, märkas jälle, kui kerge ta on, oli tookord kevadel
teda sageli lae alla tõstnud. Ta seisatas, pöördus Kaari
poole, hoidis tal mõlema käega piha ümbert kinni ja ütles:

«Ma sooviksin, et sinul oleks maailmas hea elada. Ma
tahaksin, et sul mingeid raskusi ei oleks. Võib-olla tegi
minu kiri su suve veelgi halvemaks, kirjutasin selle pärast
meie lahkuminekut, ma ei suutnud tookord läbi mõelda,
kuigi kandsin kirja kaks päeva taskus, ilma et oleksin
seda postil pannud. Unusta see kiri, kustuta need sõnad,
kirjutasin selle õnnetuna. Olen sinu sõber ja tahaksin teha
kõik, mis võimalik, et sinul oleks hea.»

«Ma ei unusta seda, see oli hea kiri. Oige minu mee-

lest. Andestust paluda pole vaja, ja pealegi sain ma selle
alles täna. Lauri kaudu.»

Nad vaatasid tühjal maanteel teineteisele silma, Niilo
Vasalli hoidis Kaarinat pihast, järsku valdas teda kerguse,
rõõmu üürrike sööst: ta tõstis tüdruku kõrgele üles, osa-
vasti, vähimalgi määral vankumata, hoides tal vöökohast
kinni, sõrmed ulatusid peaaegu ümber piha. Ta tundis
oma käsivarte tugevust, kandis teda oma pea kohal, ja
Kaari sirutas rõõmupuhangus mõlemad käed üles, nagu
tahtnuks ta sõrmedega madalaid pilvi puudutada.

Niilo Vasalli pani ta aegamisi ja sujuvalt maha, kuid
ise muutus juba nukraks. Säärane jõud — tol ajal, kui ta
veel kive klompis, oli see tal alati olemas. Nüüd oli jõud
üldiselt kadunud. Ainult mõnel harval hetkel tundis ta
seda jälle. Ja see hetk tegi peaaegu valu, andes märku
väsimusest, hinge ja ihu nädalaid kestnud rammetusest
ja tülpimusest.

Nad jalutasid edasi, ligistikku, läksid ühe tühja suvila
väravast sisse ja kõndisid sama jalga käies mööda puude
all looklevat lehtedega kaetud teerada. Tuhmilt valgusta-
tud murul helendasid kollased vahtralehed, nende läige
meenutas kustunud tähti. Jalgrada viis randa, sealt algas
kitsas, kahelt poolt käsipuudega varustatud ujulasild, see
oli ehitatud laudadest ja seisis kivitulpade otsas. Niilo
Vasalli talutas Kaarit, tema käsi enda külje vastu suru-
des, mööda seda pikka silda, oli meeldiv kõndida vee
kohal, otsekui sammunuksid nad tuleviku poole. Maailm
ümberringi on pime, maantee tuled on jäänud metsa taha,
kõik on siin hämaruses, kogu taevas pehmete äärjoontega
õrnraugete pilvede peidus, need liiguvad tõttamisi nagu
unes, meri on täiesti vaikne, sealt paistab vastu pilvede
mahe liikumine, rand ja mets selja taga on üksainus koi-
sev sumedus. Vesi silla kõrval uhkab soojust, pole veel
suvest saadik päriselt jahtunud... Jalge all on vaid kit-
sas sild.

Väike supelmaja oli lukus, nad istusid seinale veerde
vanale pingile.

Niilo Vasalli kõneles Kaarile jälle endast.

Tema jutt kutsus Kaaris esile õrnuse, tema süda soo-
jenes, mees tundis seda selgesti, ja nad rääkisid endid
üha lähedaseks ja armunumaks, Kaari paitas tolle
suure kurvameelse mehe käeselga, kuulas teda, paitas ja
oli õnnelik. Et ta võis õnnelik olla, kuulates teise inimese

murepihtimusi, — see tuli armastusest: oma paitusega tundis ta, ajab ta mured mõnevõrra eemale, leevendab, rahustab ilma sõnadetagi, nagu vabaneksid nad neist mõlemad koos.

Ta vaevalt pillas mõne sõna, kuulas vaid, sõrmed liuglesid kergelt ja hellalt nagu linnu tiib, kuni Niilo Vasalli unustas rääkida oma mõtteist, vaikis, kummardus lähemale ja küsis:

«Kas sa võid öelda, mispärast sa mind nii kalliks pead?»
Kaarina naeratas hämaruses kergelt, õnnelikuna.
Uus tee.

Kaari oli kujutlenud, et nad kõnnivad nagu õde ja vend, ja võib-olla oli ka Niilo Vasalli nii mõelnud, kuid kord asetleidnud sülelus ei muutunud iialgi olematuks, vähimgi puudutus, kui tuttav käsi on jälle ligi... ainuüksi käise kahin vastu õlga — seegi äratab sinus mälestuse hurmavast hetkest. Nagu oleksid kord leidnud karika kõigi eest peidetud joogiga, mis tollel hetkel su olemuse imelikult ümber kujundas. Jälle näed karikat, arvad, et vein on ehk otsa saanud, kuid pisut selle kohale kummardudes tunned juba lõhna, ainult üllamat kui enne. Tunned, nagu oleksid jäik, veidi sürnud, kui sa ei saa seda huultega puudutada. Võib armastada nii, et inimene sellest muutub, ja sõbrale, kes äratab sinu olemuse, ei lähe sinu ukseid eales täiesti lukku.

Seda pidid nad kogema, kui nad jälle kokku said.

Nad käisid sellesama supelmaja pingil tihti istumas, kuni meri ranna ääres jäätus ja lumi nende istmele sadas. Kaaril polnud ikka veel välisukse võtit, teda varitses alati oht ööseks välja jääda, ja siis ühel külmal õhtul palus ta Niilo Vasalli oma tuppa, kuid järgmisel päeval kihutas õmbleja ta majast välja, ja ta oleks seda teinud juba südaööl, kui ta poleks pidanud õuduseks sellisel kellaajal mehe silme alla ilmuda. Kaari ei kaitsnud end sõnagagi sõimu eest, pakkis vaid oma riided kokku ja mõtles rahulikult:

Ma armastan teda, mul on hea meel, kui ta mind enda kõrvale tahab. Önnistan teda selle pärast, et ta mind oma käte vahel tahab hoida.

Riidekompsu kõrgutades läks ta Mirjami juurde, teises käes aialehepaun ja selles laenatud raamat; ta oli ka pea-aegu ilma rahata, sest too vooruslik naisterahvas oli ette-

makatud tüüri kinni pidanud, otsekui trahviks selle eest, et Kaari oli pöördunud säärasele teele.

Mirjam tundis tema saatusest rõõmu ja ütles:

«Minu õe juures saab peavarjuta inimene alati ööd veeta, mina olen kah vahel seal, kui oma korterist jalga lähen. Paruniproua ei käi kunagi köögis, tal pole õrna aimugi, et seal on hulkurite võõrastemaja.»

Kaari istus seni köögitaguses toas, kui Mirjami õde Pauliina oma tööd tegi: läks ühtepuhku siseruumidesse, kui elektrikell helises, tuli jälle tagasi ja käis vahepeal Kaari juures sosistlemas.

«Vahi ajaviiteks aknast välja,» soovitas ta, «seal on kõik, mis mulle seltsiks on. Kustutan tule, istun siin ja vaatan teisi aknaid.»

Kui väike ruum oli pime, võis kaheruudulisest aknast üle hoovi teistesse köökidesse näha. Kõigi maja köökide aknad olid kinnise hoovi poole. Päris vastas asuval köögil polnud üldse eesriideid, seal talitas teenijatüdruk, valge põll ees ja pitsäärisega tanu peas nagu Pauliinalgi. Üle pimedada hoovi paistis kõik üpris selgesti ära, justkui oleks seal suure valgustatud akna taga kõndiv tüdruk vitriini vaatamiseks välja pandud. Ta seadis teevett tulele, käis koridoris ja tuli jälle tagasi, siis tuli kööki maja noorhärä, jäi pliidi juurde tüdruku kõrvale seisma ja suudles teda. Ja härä pani tüdruku eest teevet keema.

Pauliina oli alatihti jälginud, mis tööd teisel käsil olid: millal ta pesu tassis, millal ööaegu triikis, väga sageli aga küüris ta vasknõusid. Neil mõlemal võttis alati üheteistkümmeni õhtul aega, enne kui kõik tööd olid tehtud. Kui muud polnud, siis istus pererahvas paar tundi vesteldes teetassi taga, alles siis võis tassid ära tuua ja pesema hakata. Valgetel öödel, just sel ajal, kui nad teevõtmise lõppu ootasid, olid nad avanud hoovipoolsed aknad, istunud, käsivarred paljad, akna all, siniseruuduline puuvillane kleit seljas, valge tanuke otsmikul, ja vahtinud teineteist niimoodi üle hoovi — midagi kõnelemata, midagi teineteisele hõikamata, teades, et mõlemal on ühesugune saatatus, ainult selle erinevusega, et üks neist on noorem ja teda käib härä talvel suudlemas.

Kui Pauliina õhtul talitustest vabaks sai, hakkas ta ühele oma tuttavale kleiti õmblema. Tal oli paruniproua

masin, mida hoiti tema väikeses toas, ta viis selle lamina alla ja see vurises hubaselt. Ta palistas, nokitses õmbluste kallal ja ajas kogu aeg Kaariga juttu. Tema nimeltasus Mirjami õhtukooli ja riiete eest.

Ta andis Kaarile šokolaadi, oli saanud karbitäie jõulueelseks kingituseks ja alal hoidnud, et võiks külalistele pakkuda. «Mirjam on säärane, et kui saab karbi šokolaadi, sööb kõik ühekorraga ära, jäägu kas või haigeks.» Nad proovisid toda kirevat kleiti Kaarinale selga, see sobis hästi, ja igasugu ribasid ja kaunistusi oli ta selle odava riide jaoks välja mõelnud. Seepärast palusid tutvavad teda ühtelugu endile ömmelda, kuna ta pealegi tegi seda jumalamuidu. Viimaks peitis ta selle meistritöö kappi, lükkas masina nurka ja pani kaane peale, naerdes salapäraselt:

«Paruniproual pole aimugi, et ma masinat kasutan. Ega talle ei meeldiks, et ma sellega kogu maailmale õmblen, olgugi et masin sellest rikki ei lähe, kui ma korralikult õlitän.»

Siis heitsid nad voodisse, mis oli ühe inimese tarvis, kätke pandi teineteise õlgade ümber, et kumbki üle ääre ei kukuks. Sageli oli Mirjam seal samamoodi maganud, ja eelmisel sügisel oli ta kuu aega salaja siin elanud. Just samal ajal oli arst öelnud, et Mirjamil on tiisikus, Mirjam oli nädal otsa nutnud, et peab surema, ja õel oli temast nii hale hakanud, et ohvrimeelsusest magas temaga koos, kuigi kogu aja kartis nakkust ja palus jumalat. Ta ise oleks võinud ööseks põrandale heita, aga õde oli nii õnnetu, et ta ei raatsinud oma kartust välja näidata. Siis oli Mirjam õnneks lahkunud.

Kaaril tarvitses siin salaja ainult paar ööd elada, ta leidis korteri kaugele linna servale, Niilo Vasalli kodu lähedale. Sealt oli, tõsi küll, pikk tee «Soome Hääle» korterisse.

Ta tõusis üles vara, hommikupoolt ööd ja tõmbas alles unesegasena oma õhukesed riided selga. Talve esimesed külmad olid saabunud, tänavad olid lumest valged ja öisel ajal täiesti tühjad. Kõrgel pimedas linna kohal vilkusid eredalt tähed, vahel puhus raevukas vastutuul. Kaari oli harjunud kergelt sörki laskma, ilma end hingetuks jooksmata, õhukesed rõivad ei koormanud, ja ometi oli tal isenesest soe, ainult nagu löikas külm õhujuga. See lausa

soojendas. Väike ja habras, nii jooksis ta mööda tänavaäärtimedate akende all, üksinda kogu pikal valgel lagendikul. Nendes kuivades, pimedates hommikutes oli midagi meeldivat, ja ta jõudis oma kaugesse korterisse tagasi juba enne päeva valgenemist.

Nõnda jõudsid kätte jõuludki, ja esimese püha hommikul polnud tal vaja tööle minna.

Ta oli Niilo Vasallile saanud hankida jõulukingituse, pidžaama, oli ju too vana õla pealt katki kärisenud, olgugi et Kaarile oli see katkine koht omal moel rõõmu valmistanud. Ja ise sai ta vastukingituseks punased tuhvliid, need olid ilusad ja pehmed, ja kui ilmad uue aasta algul jälle niiskeks läksid, võis ta koju tulles märjad kingad ära võtta ja uued tuhvliid jalga tõmmata. Tal tekkis heel tunne nende vastu, need olid armsad nagu unenägu, ja ta kõndis toas rõõmsalt ja kergelt ringi, vahtides oma jalgu.

Kuid vähehaaval hakkas Kaari nõrkust tundma. Südame all tekkis vahel paha tunne, mõnikord oli kohutav söögisu ja hommikul tööle joostes pidi ta aeg-ajalt peatuma, ja suust mulksus lumele märjanireke. Ta aimas: laps minu üsas, kuid ei tahtnud sellele mõelda. Palju teravalt kurvastasid teda armastatu iseloom ja mõtted. Ta tundis alati valu, kui mehe jutus jälle ilmnes kõige põlgamise varjund.

Niilo Vasalli võis naeratada, nii et huultel oli lootusetus ja iroonia ühtaegu, ja öelda: «Ma pean vist ikka nii kaua elama, et jõuan selle tumeda pidžaama närakaks kanda,» või: «Täna olen haige, aga sellest pole midagi. Mis sellest lugu, kas inimene sureb kümme aastat varem või hiljem.» Mees märkas Kaari näost, kuidas tema sõnad otsekui kõrvetasid naist, selle pea vajus tasakesi longu, siis hakkas ta alati Kaari juukseid sagrama, küsides: «Kas said väga pahaseks? Ära võta seda nii tõsiselt.»

Ühel talveõhtul jalutasid nad koos tänaval ja kohtasid Mirjamit, too jäi nendega vestlema ja esines täpselt nii nagu sajad intervjueeritavad «Soome Hääles». Kaari arvas algul, et ta matkib neid meelega, kuid siis märkas ta, et Mirjam usub oma sõnadesse. Ta pajatas, et olevat vabakirjanik, tema näidendi pealkirjaks on «Meie, geeniused, ja müsteeriumid», ta rääkis pikalt-laialt oma stiilist, teemast, millal ta näidendi valmis saab, ja ütles veel, et see tuleb juba kevadel Rahvusteatri lavale. Mirjam oli otse

üles keeratud sellest, et kunst tänapäeval madalseisu püsib. «Seda tehakse laiseldes, mitte kellelegi pole kunsti püha.» Ta jutustas, kuidas ta öid läbi üleval oli ja hirmusti oma näidendit lihvis, ilma söömata, juues ainult musta kanget kohvi. «Kirjandus peab enesest kujutama tuld, värku, geniaalsuse leeke.»

Mirjamist lahkunud, sammused nad natuke maad sõnastult, ja nii on tihtilugu: kui kolmas kaaslastest ära läheb, on teised kaks wait, kuni nende täiesti omavahelised suhted jõuavad valitsevaks muutuda.

Niilo Vasallit hakkas nüüd erutama jutt, mida ta äsja oli kuulnud. Tema pessimism hakkas jälle pead tõstma, see oli ju kogu aeg olemas olnud, kuid sedapuhku polnud see haruldaselt kaua end ilmutanud. Ta ei mäletanud juba mitme nädala jooksul ühtki päris pimedat hetke. Nüüd kibestas teda üha rohkem asjaolu, et too tõusev suurus üksinda vestlust juhtis, tema naergi oli nagu jõupurse, kindlasti polnud ta neist lahkudes põrmugi väsinud, kui võrd see hetk oli nauding: enese kõrgemaletõus. Tema aga tundis end olevat tühi ja lõpuni kulunud — hinge jõud oli tilgatumaks otsas.

Esinevad, nagu poleks tänini veel midagi kirjutatud, mõtles ta, nagu poleks kõigi aegade parim mõistus meile mingisuguseid teetähiseid jätnud, nagu ei saaks kriitikud millestki tolku... et ainult nemad ise, loojad, oskavad kõige paremini ka arvustada. Me kõik peaksime põrmuks saama, et too suurvaim löögile pääseks, ja kus on näha tema töö? Seda pole isegi veel avaldatud! Väga palju on inimesi, kelle suurus põhineb sellel, et nad ei lase teistel rääkida. Säärane hiilgav enesega rahulolemine, see teeb teise inimese lausa haigeks.

«Niisugune mõõdutundetus ajab mul alati hinge täis,» ütles ta Kaarinale, ja natukese aja pärast veel mornimalt: «Mäletan ühte teist juhtumit.»

«Räägi sellest!»

«Räägin siis, kui oleme selle tänava lõpuni jõudnud, seni oleme wait.»

Kui nad tänava lõpuni jõudsid, ei tuletanud Kaari lubadust meelde, arvates, et mees on selle unustanud, aga kui nad üle risttee olid läinud, hakkas Niilo Vasalli kõnelda:

«See oli maal, möödunud suvel. Läksin pühapäeva

õhtul ühte moonaka hurtsikusse öömajale. Tead sa, mis moonakas?»

«Kas mitte selline, kes saab palgaks vilja?»

«Tähtsaval määral küll. See moonakas elas mõisale kuulavas hurtsikus ja sai palgamaaks lapi põldu, ta ise külvas ja koristas seal. Ja lehmale sai ta kariamaad. Aga iga päev käis ta selle eest kümme tundi mõisatööl, kõik argipäevad aasta ringi.

Sel pühapäevaõhtul oli kodus naine lastega, ta oli alles noor inimene, rääkis palju ja naeris peaaegu kogu aeg, too naine, mulle näis, nagu oleks tal niisugune suu, et kui huuled vaid pisutki paotuvad, siis on naer lahti.

Siis tuli mees koos oma vennaga koju. Naine käis talle peale, et ta lehma pere karja hulka viiks, tassis last järel, käis vahepeal lehmale ohelikku sarvi panemas, kamandas jälle meest viima, kussutas last, ja juba jättis tema suu naeratamise, kui mees viivitas ja ikka veel istus. Vend viivitas: «Vali, kas hoiad last või viid lehma ära!» — «Ei sellest puhkepäevast tule ka tuhkagi, mõtlesin juba hakata püha pidama, sest muud asjad sain ära tehtud, nüüd veel see — lehma viimine...» — «Mine aga mine, kui kord juba ebielus oled!» — «Seda ma olen küll. Mõtlesin veel tänna õhtul heinateoga pihta hakata. Teised lähevad küla peale, mina oma tööd tegema. Eks pea siis vist leinariided kohe selga tõmbama.» — «Tõmba aga leinariided selga lahti!»

Mina imestasin endamisi, mida mehed leinariiete all mõtlevad, siis nägin, kuidas ta tööriivad selga pani, too moonakas. Need rõivad, millega ta kümme tundi iga argipäev käis mõisatööl ja õhtuti ja pühapäeviti oma tööal palgamaal. Seekord olid leinariided kortsude kohalt natuke valged, kas lubjast või millestki muust niisugusest. Leinariidel See tundus nii kummalisena. Oleksin tolles mehes nagu näinud midagi iseendast... Meie maal võib ju leituda tuhandeid, kel on põhjust oma tööriivaid leinarüüks nimetada.

See juhtum tuli mulle meelde tolle näitekirjanikust näitajiku tõttu, tema silmades meenutas mingi vilksatus selle moonaka naist.»

Kaarile tuli kohe mõttesse Mirjami öde, ta mõtles: Paulina on leinarüüs Mirjami pärast. Kuid ta ei kõnelnud sellest sõnagi, ei sobinud isegi Niilo Vasallile oma sõbrast varjuheitvaid asju rääkida, niimoodi tagaselja.

Nad olid Kaari korteri juurde jõudnud. Niilo Vasall palus luba tuppa tulla, täna õhtul piirasid teda otsekui rahutud mustad tiivad, ahastuse aimus. Ta ei julgenud jumalaga jätta ja üksi jääda.

Kaari istus vanale diivanile, mille otstest olid kombinieritud raamaturiulid, Niilo Vasalli pani pea tema sülele ja tõstis jalad madalale riiulile. Ja Kaari silitas kaua tema taandunud juuksepiirdega otsaesist ja lühikesi heledaid juukseid. Tema käeliigutustes ja silmades oli nüüd lohutavat rahu, mida mees oli kevadel igatsenud. Kui mehe suletud silmad viivuks avanesid, kummardus Kaari neisse vaatama ja küsis:

«On sul nüüd hea olla?»

«On küll.»

12

Tädi Ines, kes oli sügisel muretsenud tolle kesknädalase ja laupäevase passijakoha, hakkas nüüd Kaarit eriti armastama. Tahtis Kaarit hoida nagu omaenda tütart, suudles ühtelugu, kui Kaari sinna läks, ja kaelustas lahkumisel ja palus end meeles pidada.

Proua Pallas, Kaari võõrasema, oli tädi Inese kohta tihti öelnud: «Ma ei taha selle naisterahvaga mingit tege- mist teha, igasugune tutvus meie vahel on lõppenud.»

Viimati olid nad koos olnud kümme aastat tagasi. Tookord oli tädi Inese ema surnud ja tädi oli palunud härra Pallasele kuuluvat hauaplatsi ema põrmu jaoks. Nimelt oli härra Pallas pärast oma esimese naise surma ostanud vanalt Husal kalmistult kaks kõrvuti asetsevat hauaplatsi, et teda ennast kord sinna Kaari ema kõrvale viidaks. Kuid tema teine naine kartis, et mees mälestab ja armastab ikka veel oma esimest abikaasat, ütles isegi lausa välja, et «tema elu tumestab pidevalt selle naise vari». Niisiis oli ta solvunud paljast mõttestki, et mees tema kõrvale hauda ei tule. Seepärast lubas härra Pallas hauaplatsi tädi Inese emale, ja matusteks oli juba kõik valmis, kutsed laiali saadetud... kuid proua Pallas ei tahtnud hauaplatsi ka käest ära anda, ta sundis meest kirikukantseleisse minema lubadust tagasi võtma: «Minu abikaasal on teised plaanid.» Need olid härra Pallase klassikalised sõnad teise abielu ajal.

122

Tädi Ines, kelle ema pidi juba ettevalmistatud peietel süüsi peaaegu matmata jääma, oli proua Pallaselt küsinud: «Kas mõtlete õige ise sinna hauda minna või?» — «Ei, mina sinna ei lähe,» oli proua vastanud, «ja sinna ei lähe ka mu mees, meid maetakse kõrvuti teise kohta. Kuid see hauaplats on ostetud Kaarinale, seda ei saa keegi teine, Kaarina tuleb oma ema kõrvale sängitada.»

See oli viimane konflikt tädi Inese ja proua Pallase vahel.

Tänavu talvel oli tädi Ines hakanud Kaarit armastama.

Ta oli avastanud mingi magistri, kellele Kaari pidanuks tema arust mehele minema, siis oleks ta võinud nende juures võõrsil käia ja saanud tuttavaks magistri vanema vennaga ja võiks ise sellega abielluda, ja siis võiks ta sügagi hästi päästearmeest lahku lüüa». Kõiki neid plaane ta Kaarile ei ilmutanud, kallistas teda vaid ja ütles, et hakkavat tema läbi veel elama.

Kui Kaari isa oli teistkordselt abiellunud, tehti abieluleping, mille järgi vana mööbel, toidunõud ja riided, Kaari ema omad, pidid Kaarile kuuluma. Tädi Ines tuli see nüüd meelde ja ta saatis proua Pallasele sõna, et ta Kaarile kuuluva mööbli, vaibad, padjad ja toidunõud kätte annaks. See on tingimata vajalik, nad võtaksid siis parema toa, elaksid Kaariga koos ja saaksid sel kombel korraliku toa- sisustuse ja võiksid siis magistri külla kutsuda. Kui aga kogu kraamist polnud kippu ega köppu kuulda, läks tädi ise seda ära tooma. Just samal ajal oli härra Pallasel abielulahutus käsil ja proua Pallas kees ja vahutas, ta lootsis veel protsessi võita, nii et lahutust ei antaks. Ta viskas tädi Inese välja, ütles end olevat ööd läbi nutnud ja üleväl olnud ja palvetanud, et tema kodu seekord veel puutumatuks jääks... kuidas ta võib siis mööblit ja muud vara käest ära anda? «Kui te veel katsute mu kodu lõhkuda, kutsun politsei endale appi,» ütles ta tädi Inesele, «mul on mure, lastagu mul rahus palvetada!» Tädi ei andnud alla... püüdis härra Pallase jutule pääseda, et too annaks käsu mööbli kohta, kuid sai vastuseks, et teda ei maksa tülitada, temal on teenistuskohas palju tööd ja lisaks ületunnitööd, tal ei ole tahtmist selle asjaga tege- mist teha, kui proua Pallas on kord juba teisiti plaanitse- nud.

Kuid tädi Inese meelest olid need mööblitükid, padjad ja toidunõud hädavajalikud tema uueks eluks, ta ei või-

123

nud asja niisama jätta ja läks hoolekandekomisjoni. See
õeldi, et on liiga hilja neid välja nõuda, oleks tulnud neid
ära tuua siis, kui Kaarina täisealiseks sai. Viimaks palus
tädi Kaarit protsessi alustada ja lubas kõik kulud ka
kanda, aga ei saanud teda nõusse.

Siis õnnestus tädil Kaarit ja toda magistrit tuttavaks
teha ning ta viis nad Rahvusteatriisse esietendusele.

Seal istus pidulik publik, oli imeselgesti näha, et maa
ilmas on hiilgust, kunsti... Kuid Kaarile tuli aeg-ajalt
mõttesse: homme hommikul vara pean minema «Sooma
Häält» laiali kandma. Ja lõpuks jäi talle sellest teatri-
õhtust meelde üks pilt: kui nad olid lahkumas, istus vest-
büülis üks naine, valge kleit seljas, hõbedane vöö ümber.
Ta oli Kaari kasvu ja tal olid pikad valged kindad ja ta
naaldus diivani seljatoele, silmitsedes üleriideid võtva
inimesi. Tema ees oli peaaegu põlvili noor mees, kes tõu-
pas naisele hoolitsevalt botikuid jalga ja pani haagid
kinni. Seda nähes tundis neist mööduv Kaari kibedust: too
mees osutab hellust ja hoolitsust ilma kartuseta.

Talle meenus Niilo Vasalli, ja kui tädi oleks teda ma-
gistriga üksi jätnud, oleks ta magistrile kuidagiviisi oma
mõtetest rääkinud. Kuid tädi oli juba ette öelnud, et ta ei
julge neid viivukski kahekesi jätta, sest ta peab Kaari
neitsilikkuse järele valvama. Kaari aimas rahutusega, et
ta on sellises seisukorras, kus säärase hoolitsemine tun-
dub sünge pilkena, kuid tädile tahtis ta küll kõige vähem
süüdant puistata, ta ütles vaid:

«Kuidas sa siis võid mind talle eluksajaks naiseks anda,
kui sa praegu ei julge mind natukesekski temaga täna-
vale jalutama jätta?»

Tädi ei vastanud selle peale, suudles ainult ja käskis
suu pidada.

Varsti pärast teatris käimist tuli Mirjam Kaari juurde.
Ta oli oma korterist jalga lasknud ja tal polnud raha kor-
terikuulutuseks ega aega teiste kuulutuste järgi otsimi-
seks. Kaari viis ta nüüd tädi tuppa, ja Mirjam jäi sinna
mõneks ajaks kolmandaks asukaks.

Siis sai Mirjam oma näidendi valmis ja palus Kaarit,
et ta selle masinal ümber kirjutaks. Ta tassis süles ääre-
linna suure raske kirjutusmasina, mille oli saanud lae-
nuks ühelt kontoriametnikult, olles lubanud tasuks kahe-
kuu jooksul tolle tuba koristada. Ta pani masina lauale,
kallistas Kaarit ja ütles:

«Kirjuta mu näidend ümber, sa oled ju kunagi masina-
kirjakursustel käinud. Tasun siis, kui olen kuulsaks saa-
nud. Ma ei unusta sind iialgi, kui selle ära teed.»

Kaari hakkas tema näidendit ümber tippima, tal oli
segi hea meel, et sai sellega aega viita ja eemale tõrjuda
lakkematut mõtet, mis teda enam sugugi rahule ei jätnud:
laps minu üsas! Siiski polnud ta veel päris kindel.

Algul luges ta näidendi kohe läbi, pealkiri oli sama,
mida Mirjam oli juba mitmel korral nimetanud: «Meie,
geeniused, ja müsteeriumid». Ja inimesed kõnelesid selles
palju geniaalsusest, kuid Kaari ei olnud siiski täiesti
veendunud, kas näidendi peategelane oli genius ja mis-
moodi. Igatahes sai ta kogemata kombel vaesest rikkaks.

Kaari istus kirjutades aknaaluse laua ääres, küljega
tänava poole. Jättis vahel viivuks tippimise ja pöördus
aknast välja vaatama, jälle tulid pähe omaenda ootama-
tult murelikuks muutunud mõtted, kuid silmad jälgisid
ometi kõike, mis oli ruutude taga.

Maja oli linna viimane kivihoone. Akna alt läks läbi
hüdaabitööde korras ehitatud uus tänav. Kord saab sellest
avar puistee, praegu aga seisid pärnad vibalikenä, tugi-
puude külge seotuna, nende ladvatutt oli kõrgel ja õige
pisuke.

Päike paistis, vastas, teispool tänavat kerkis lage kalju,
küljed punakad, lõhedes lumi, nõlvadel igiroheline sam-
mal. Allpool, laugel, tänavani laskuval rinnakul oli näha
paljaid vaarikapõõsaid ning jalgradu, siin-seal kuusk või
mänd, nende tüvede vahele olid tõmmatud pesunööril.
Tuul puhitas valgeid ja kirjusi pesuhilpe, päikesepaistel
välgatlesid need säravpuhastena, voltides varjud, kummis
alrgiseljad plaukumas tuules. Kaarina nägi taburetil istu-
des, kuidas tuul puhus pükstesse ja särkidesse, paisutas
need vorstideks ja puserateks, jäi sinna pidama, laskmata
pesul lonti vajuda, just nagu oleksid nähtamatud olendid
aluspesu selga tõmmanud ja vähkreksid nüüd käte ja koi-
badega vehkides kõhuli nööri. Need kuivavad ilusti ära,
mõttes Kaari endamisi. Rinnakul oli peaaegu iga päev
äärelinna kümnete töölisnaste pesu väljas. Mõnikord juh-
tus, et nad ei jõudnud seda õigel ajal ära korjata, särgid-
püksid hilibendasid juba kuivadena, siis kerkis kalju ta-
gant pilv ja varsti ripnesid need vihmasegare all kur-
valt longus, vesi servast tilkumas. Kirjutades tänav-
poolse akna all Mirjami näidendit ümber, oli Kaari harju-

nud riidehilpude saatust jälgima. Ta nägi pilveserva kaljutipu kohal ja mõtles tippimise ajal: tuleksid nad nüüd ometi õigel ajal oma pesu ära viima! Ja kui inimesed kohale ilmusid, ohkas ta kergendustundega: märkasid ikka parajal ajal pilve!

Teda rõhus ühtsoodu teadmatus: kuidas? Kas on nii? Laps minu üsas? Kuid silmad vaatasid imevalgeid, ägedalt laperdavaid särke: need kuivavad ilusti ära.

Ta pöördus otsustavalt kirjutusmasina poole, püüdis maha raputada eelaimusi homsest päevast ja tulevatest nädalatest ning hakkas jälgima Mirjami voolavaid lauseid ja neid samasugustena hoolikalt puhtale paberile kandma.

Kui Niilo Vasalli tema juurde tuli, põimis ta juba esikus käed tema kaela ümber, surus end kirglikult mehe vastu, nagu tahtnuks ta temasse sulada ja maailmast kaduda. Mees tundis seda vaistlikult naise kallistuste vaiksest tülisusest, tõstis ta süle, avas teise käega ukse ja kandis ta tuppa. Ta pidas seda sõnatut tervitust enda järele igatsemiseks, ja Kaari varjas tema eest oma mõtteid.

Kuid päevad tulid ja tõid Kaarile selguse: nõnda see on. Ta teadis, mida ta peaks sel juhul tegema, ta mäletas hästi Niilo Vasalli kõiki kõnelusi.

Ja tema uus ümbruskond tuletas iga päev meelde, mida tuleb teha.

Perenaine kurtis: «Hakkasin lapsetoomise masinaks...» Lapsed vajasisid iga päev leiba.

Tema, korteriperenaine, oli saanud esimese lapse seitsmeteistkümnepäevaseks, praegu oli tal neid kuus, ja möödunud sügisel oli ta pidanud end mehest lahutama. (Kaari oli saanud magamiskoha just sinna tühjaks jäänud voodisse.) Lapsi kaitstes ja joodikult mehelt nende tarvis raha naakudes oli ta nii närviliseks muutunud, et need tunnetepursked juba üksi olid tema ihu punaseid kuplasid täis ajanud ja laiguti kestendama löönud. Vahepeal kadusid laigud tasapisi ära, aga kui kuu algul tekkis riid ja ta ei saanud raha, ilmusid need varsti jälle. Arst oli kinnitanud: see tuleb närvidest.

Elatusraha, mille kohus oli välja mõistnud, laste isa ei maksnud; ja ikkagi oli ta tihtilugu püüdnud vägisi sisse tungida ning tuppa pääsedes manganud: «Ma jään kas või põrandale, mul ei ole üldse kohta, kuhu minna.»

Ja teda ei saanud isegi meelitades välja. Tuli kutsuda politseinikud teda ära viima.

Sageli ei julgenud perenaine kellatirina peale kohe ust avada, enne hõikas ta pimedas esikus valju häälega: «Kes seal on?»

Ja mitmel korral toimus Kaari ja tema vahel seda laadi kõnelus:

«Kas teile tuleb täna külaline?»

«Arvan, et ei.»

«Ma küsin vaid selleks, et mu meest on täna purjuspäi siin tänaval nähtud. Nüüd võib ta ukse taha helistama tulla, sellepärast ma paluksin, et kui keegi minu äraolekul helistab ja te lähete avama ja näete seal tundmatut meest, ärge siis teda sisse laske. Ma kardan kangesti, et kui ta tuleb, siis ei saa teda muidu minema kui politsei abiga. Kohtunik ütles, et mul pole vaja teda purjuspäi sisse lasta, selge peaga võib ta muidugi tulla lapsi vaatama.»

«Ärge muretsege, ma ei lase ühtegi tundmatut inimest sisse. Kui näen mõnd võõrast, siis võin ju ukse kinni tõmmata.»

«Aga kui ta katsub jõuga sisse saada?»

«Ärge kartke, kui olete kord juba keelanud, ei ma siis lase.»

«Kui te külalist ei oota, siis oleks parem, et te üldse ei läheks ust avama, kõlasegu kell kui palju tahes.»

Perenaine seletas, kõhkles, kordas oma palvet mitut puhku ega saanud enne rahu, kui Kaari oli korduvalt kinnitanud, et ei lähe üldse ukse juurde.

Ta oli alles noor naine, ainult mõni aasta Kaarist vanem, korpas käsivartega, nagu oleks ta naha millegi vastu katki hõõrunud, kuigi verd veel ei tulnud. Mure, millest ta alatasa rääkis, tema leib, riided, hirm, saamatajäänud elatist raha lastele... kõik see tuletas Kaarile iga päev meelde, mida ta peab laskma endaga teha.

Kuid ta ei teadnud, kelle poole tuleks pöörduda.

Kui inimene on mingi õudse tunde, ängistava needuse küüsis, sisemiselt pingul, otsekui kõnniks ta parajasti kõiel üsna pilvede all... siis võib ta ometi üürikese silmapilgu kestel kõige taltsutamatumalt naerda.

Ühel nukral õhtupoolikul oli Kaari parema pluusi selga pannud, mõeldes: tõmba punane pluus selga, elu on nii üürike.

Tema perenaisel oli töötu vend, kes oli hakanud õppima.

Too õppis sageli Kaari toas, et lapsed ei tuleks segama. Ta oli avameelne, muretu nooruk, tõi linnaraamatukogust raamatuid, hoidis neid Kaari aknal ja oli talle kord öelnud: «Küll teie naeratate armsasti. Tuleb kohe tahtmine teid suudelda.»

Sel õhtul joonestas õppur geomeetrilisi kujundeid, ise rinnuli laual. Kaari võttis laualt ühe pruunide kaantega laenukoguraamatu — vabavärsid. Ta istus iärile ja mõles: võtan õige ühe stroofi tolle õppurselli kohta, ükskõik kust juhtub, paremalt.

Tilluke laev marraskil parrastega
rüsib tuulele vastu.
Terav ja lustakas vile:
Teravmägede!

Ta tõstis silmad raamatult ja heitis pilgu õppijale: tolle kuub on hatune ja armetu, kingad liiga pikad, meenutavad pisut suuski. Krae annab talle haletsemisväärse välimuse, meelelaadilt on ta muretu ja tarmukas: Teravmägedele!

Loetud värsid iseloomustasid teda nii hästi. Kaari luges uuesti sama stroofi ja vaatas õppuri poole: tilluke laev, marraskil parrastega... Kaari suunurgad kõverdusid veidi ülespoole ja terava ja lustaka vile kohal puhkes ta juba vastupandamatult naerma.

«Mida te naerate?»

«Seda luuletust.»

«Küll te naerate armsasti. Ärge naerge, muidu ma murran oma töötust ja suudlen teid.»

Kaari naeris end hingetuks, järelejätmatult.

«Ärge naergel!»

Ta püüdis naerust vägisi võitu saada, muutus juba tõsisemaks, aga samas tundus too võrdkuju jälle pööraselt kütkestavana. Naljakas, naliakas... ta pahvatas veel kord naerma, kuna teine teda imestunult vahtis, siis läks ta akna juurde, jäi sinna seisma ja vaikis, kuni õppur hakkas paluma:

«Naerge ometi veel natuke!»

Kuid Kaari pöördus kõrvale, pühkis veetiba põselt ja küsis endalt: kuidas ma võisin niiviisi naelda? Unustasin viivuks selle asja hoopiski! Kuidas oli see võimalik?

Ühel õhtul külastas Kaari jälle selle ajakirja toimetust, millele vend kaastööd tegi.

Proua Hertta Kannas oli üksinda lastega kodus, tal oli Kaari tuleku üle hea meel.

«Tore, et tulite, kõik külalised käivad meil ainult minu mehe pärast, nüüd tuli ükskord minulegi oma külaline. Ma olen nii väsinud, aga seltskonna puhul unustan selle ära. Eilegi panin õhtul lapsed magama ja läksin külla, pärast, kui sealt tagasi jõudsin, olin nii kohutavalt masendunud. Siis ütlesin mehele: «Lohuta mind nüüd!» Tema vastas, et talle tikub kangesti uni peale. Alati tikub talle uni siis peale, kui mind on tarvis lohutada.»

Proua Kannas oli nüüdki parajasti lapsi magama panemas. Neid oli neli, kõik prisked, punaste põskedega, sini-silmalised. Nad olid alasti, ta pesi neid, patsutas paljaid ihuliikmeid ja suudles kord ühte, kord teise kohta — võlutult, väsimuse-jutu vahepeal, just nagu oleks ta alles päris nõudsama oma alasti lapsi armastama hakanud. Kuivatades kummardus ta suuremat suudlema, tõmbas siis noorima sülele, surus enda vastu ja ümises, huuled lapse kaelal: «Vaadake, kui ilus, kui armas... vaadake seda rinda, ja nii liigutavad käed!»

Ta pani nad kõik suurele narile kõrvu, kattis tekiga ja läks ise naabrilt koort laenama, siis ajas noorim tütar end põsti ja hakkas hädise pilguga meeletult nutma. Ema seistas lävel, vaimustuses:

«Kas näete seda pilku? Ta ei saa minust lahus olla. Kui mu mees seda praegu näeks!»

Proua Kannas keetis kohvi, leiba tal sinna juurde polnud. Lapsed olid juba uinunud, ja siis istus ta nende sukki noeluma ning palus Kaarit nii kaua neil olla, kuni mees koju jõuab, sest ega talle enne seda kunagi und ei tule. Ta jutustas oma elust, varemalt olid neil kuusissetulekud elatunud tuhandetesse, tal oli siis imeilus kasukas, siidjakk ja sõrmused. Ta oli terve ja ilus ja tol ajal oli tal kodus alati maiustusi tagavaraks.

«Mul olid nii imetoredad sõrmused, puhtast kullast, üldse mitte vaseseguga. Vasega segatud on punakad, puhtast kullast on kollasemad. Mul oli üks lihtne, kollane, ja teine heleda kiviga. Oh, kui kahju mul on sõrmustest!»

Praegu oli tal seljas sügislehtede värvi kleit, mis oli

lapitüd. Nägu murelik, muidu kahvatu, ainult huultele oli ta pannud puna, lopsakad lokid ümber pea, suured kokkupigistamata emarinnad, ümarad õlad.

Ta paljastas oma õnnetust nii avameelselt, nagu ikka see, kes kõiges süüdistab teisi.

«Ma olin kahekümneaastane, kui mul esimene laps sündis. Pahandasin tookord ainult selle üle, et ma juba nii vana olin, et ma varem last ei saanud. Aga ma polnud varem abielus. Olin juba noorest tüdrukust peale alati vahtinud ja imetlenud neid, kes tõukasid tänaval väikest vankrit: sealt pitspalakate ja tekikeste vahelt paistis selline tilluke pea.

Igal inimesel on ju mingi kalduvus — minul ei ole mingit muud kalduvust kui olla ema. Doktor Salonen tegi mulle kord abordi, see tähendab, teate, et kui laps on emalhus elu saanud, kõrvaldatakse see väike loode, siis ta ei saa enam areneda ega sündida. Niisugune asi on tohutul valus, aga ma olin vait ja vaatasin kogu aeg kellaosuteid, arst ütles, et ma olen vapper naine ja vaatas mind veel tükk aega, minu keha: «Teil on säärane kehaehitus, et teie saate iga aasta lapse.» Ja lahkudes patsutas ta mulle õlale.

Nüüd on mul jälle sama lugu, ma ei tahtnud kuidagi tema juurde minna, oleksin parema meelega ükskõik mida teinud, kui et oleksin uuesti sinna läinud, ja ma pärisinigi mujalt järele, aga siis pidin ikkagi samas asjas teist korda sinna minema.

«Ei, pai proua,» ütles ta lõpuks minule. «Mina ei saa midagi parata. See on juba nii kaugel, et oleks ebamoraalne seda kõrvaldada.»

Nii ma siis tulin tulema. Alles tänaval turgatas mulle pähe, et ma oleksin pidanud talle vastama: kas see siis ei ole ebamoraalne, kui toon lapse ilmale, ja ei saa teda toita ega katta? — Kas ei ole koomiline ja kurb, et näiteks avalikkuse esindajad, riigimehed, need on mures sellepärast, et sündivus ei ole küllalt suur, nemad tahavad, et oleks rohkem rahvast. Mina olen niisiis musterinimene! Arst ütleb, et ma võin iga aasta lapse saada.

Loodus on mind nii ohtralt õnnistanud, aga seetõttu olen sattunud kitsikusse ja peaaegu hukatuse äärele. Mul on juba neli last, kord läks loode aia taha, kui verandalt diivanit sisse tirisin, ja kord tegi arst mulle aborti, ja nüüd

olen jälle rase. Kolm aastat oleme elanud vaestehoiukassa küll.

Kuskil nad põletavad nisusaake, aga minul on nii suur nälg, isegi tänaval ajab söögiisu lihtsalt südame pööratama. Rasedana on mul isu lausa mitmekordne ja mu lapsed ongi kõik olnud sündides suured, prisked ja tugevad. Varem olid nad alati terved, punapõselised, vaata et puna tilgub põske mööda alla, alles nüüd, vaestehoolekande all, on nad hakanud põdema, kõhima, neil on palavik, kõiksugused teadmata hädad, aga nad ei ole ikka veel päris viletsad. Vaestehoolekande inspektor imestab alati meil käies, kas lapsed ei hakka juba kõhnaks jääma. Mind ajab naerma: mis mina saan sinna parata, kui nad saavad kehva toitu, seda rohkem nad söövad, olgugi et paljast leiba, ja neil on alati kõht tühi, õige vähe on kõhnemaks jäänud. Eks ma hoiagi neile kõik paremad palad, ise ma ei julge midagi paremat maitsta, sest see on hirmus: kui ma näiteks võtan tükikese apelsini, tuleb mul koletu himu lõpmatuseni süüa. Parema juba päris ilma olla.

Juba hulk aega tagasi, kui käisin büroos tööl ja ma polnud veel abiellunud, ütles üks kavalier mulle: «Hertta, sinuga on mõnus restorani minna, sina sööd nii vahvalt.» Minu arust on suur rõõm süüa ja elada. Mul on praegu ka veel ääretu lust süüa ja elada, kuigi olen palju haige olnud ja näinud igasuguseid hädasid, nii et ma peaksin olema lõpmata norus ja täiesti ükskõikne. Loodus on mind nii ohtrasti õnnistanud — musterkehaehitus, ja kas see pole naeruväärne... just selle tõttu pean ma otsa saama. Nii et need peavad siis ülistama oma saatust, kes on kuidagi puudulikud; ahtrad, sigimatud inimesed võivad jumalat tänada. Meie naaber seinaga taga on samuti ilma tööta, aga neil on palju kergem. Naine on alles vanast peast saanud ühe lapse, seegi on põdur. Tema isa oli helistanud arsti koju, tõelise lastearsti. Too oli hoolega uurinud ja kirjutanud retsepti. Alles siis nad ütlesid, et neil ei ole raha tasuda. Minul oli selle üle hea meel, minu arust oli see õige. Kui nad oleksid seda ette ütelnud, oleks laps surnud, arst poleks tulnud. Arsti käitumine oli ka kohe muutunud. «Eks katsuge siis pärast õiendada,» oli öelnud.

Nende laps on igatahes hästi riides, mina ei saa kuidagi moodi neljale riideid selga, ja alati karjuvad nad süüa, järelejätmatult.

Ma armastan lapsi. Nad on minu arvates kõigis oma

askeldustes nii liigutavad ja armsad, ma lihtsalt ei saa jätta neid sülla võtmata, kallistamata ja suudlemata.

Täna hommikulgi — niisugune lõbus juhtum. Mul oli akna peal väike kaktusepott, selle sees on säärane kera kaktus, pikkade ogadega. Minu kõige väiksem tüdruk oli põlvili toolil selle ees, mina arvasin, et ta urgitseb sõrmega mulda, ja läksin vaatama. Lapsel oli käes väike puust jänest, tõukas aga selle suud vastu ogasid. Kaktus oli ümber kukkumas, tema aga söötis jänest ja ütles mulle: «Jänku — rohtu!»

Ta ei oska veel õieti rääkida, kaktuse kohta ütleb rohtu. Naabril oli suvel kuuris küülik, kes söi rohtu, nüüd tuli see maimukesele meelde ja muudkui tõukas jänest suud vastu ogasid. Ise ütles nii liigutavalt: «Jänku — rohtu.» Mulle tuli kohe vaimustus peale, tahtsin last kohe sülla võtta. Sel hetkel armastasin teda meeletult: ise nii väike ja pontsakas, hoidis jänest nagu ema, hoolitses nagu täiskasvanud inimene, ja sealjuures nii kentsakalt.

Armastan eriti just seda nooremat, tema käeliigutusi, sõnu, kõik temas on nii võluv.

Oh, kui hea meelega ma sünnitaksin veel ühe lapsel!

See on ju looduslik õigus — lapsi sünnitada. Kui rasedaks jään, on mul ikka hea enesetunne, teised soiuivad, et süda paha; mina ei mõista, kas ma olen päris erisugune, sest kogu mu keha on rõõmus ja rahul, nii nagu oleks midagi ilusat, mida ma olen oodanud, täide läinud. See on mingi selätamatu rõõm... nii imelik on mõelda, et midagi uut kasvab minu ihus, on varjul, tuksub, kõssitab pimedas, niimoodi armsalt kägaras, looteasendis. Ta magab ja viibib meeldivas teadvusetuses.

Sünnitus on minu arust palju kergem kui abort, see on ju loomulik tee. Ma sünnitaksin rõõmuga veel paar, isegi kolm last maailma, nii palju kui tahes, kui ma ainult tunnen, et maailm on minule ja neile kindel varjupaik. Kui ei oleks seda kitsikust, survet, nälga, riietepuudust. Ühtelugu pean ma vihastama ja peaaegu tülitsema, et saada lastele sukki, ja siis annab vaestehoolekanne mulle pehastunud lõnga, nii et see nõelumisel katkeb. On mul vaja sukki või puid, ikka pean ma hirmsasti sabas seisma, siis tuleb inspektor kõigepealt koju vaatama, kas meil on seda või teist või ei ole. Ta on imestunud, kui lapsed ei näegi kõige viletsamad välja.

Ja kas ei ole naljakas, eile käis siin üks töölinaine ja

ütles mulle: «Kas teil on jälle halvasti läinud?» Kõik ütlevad siin sedaviisi, aga kas see ei ole arutu ütlemine? Nagu oleksin ma jabur, et olen rasedaks jäänud!

Aga küllap ma juba tunnen, et ma seda enam ilmale tuua ei saa. Kui ma üksinda hoolitsema pean ja raha ka ei ole ja kuhugi ma välja ei pääse. Ja ma olen juba nii kole, et ei või kedagi enam siia kutsuda. Ja siiski ei too ma seda ilmale, ennem valan vett õue ja proovin veel jää peal kukkuda või raamaturiidlit tõsta. Võib-olla see aitab. Juba oma neljandat last kandes kurtsin mehele: ei või seda ilmale kanda! Nüüd on mul üks naine teada, see aitaks mind neljasaja marga eest, ja mu mees lubas mulle selle raha muretseda, aga ta ei saanud, ja nüüd käib mulle peale, et ma peaksin siiski sünnitama...

Kaarinal hakkas kõike seda kuuldes pea ringi käima, kohutatuna lahkus ta sealt ja alles väljas tuule käes läks tal paremaks. Teda valdas vaid üks mõte. Nüüd on ta saanud teada õige arsti nime, nagu juhuslikult: doktor Salonen aitab niisugustes asjades.

Ta otsustas juba ülejärgmisel päeval sinna minna. Ta kartis vaid, et talle võidaks öelda: on juba liiga hilja. Või ei taha doktor Salonen lihtsalt teda aidata. Võib-olla ta ei taha, sest selle eest võib vangi minna.

Niilo Vasallil oli tänini tööd, kuid ta oli öelnud, et järgmisel päeval tuleb ta Kaari juurde. Nüüd ootas Kaari teda innukamalt kui iialgi enne: oh, kui ma saaksin vähemalt tema käest kinni hoida, kuigi ma ehk rääkida ei tohi.

Sel õhtul ei suutnud ta olla üksinda ega vaadelda sõnatult õppuri rahulikku tegevust pealt; õnnetu otsib teise õnnetust, seepärast seadis ta sammud läbi Eläintarha uue tuberkuloosigaigla poole. Pauliinal oli olnud verejooks kopsust ja ta oli haiglasse viidud. Kuna Kaaril polnud muud teha, läks ta haiget teenijatüdrukut vaatama.

Haigus oli alguse saanud kindlasti juba siis, kui Mirjam üle aasta tagasi salaja tema juures elas. Tookord oligi arst öelnud, et Mirjamil on tuberkuloos, kuid öde ei söandanud näidata, et ta seda kardab, ja magas tema kõrval. Mirjam ütles, et ta on haigusest jagu saanud. Tõtt öelda pidas Kaari seda küll fantaasiaks, kui Mirjam rääkis, et ta on haiguspesad kopsudest välja sülitanud, kuid igal juhul, olgu Mirjam ükskõik kuidas pääsenud, nüüd oli siis tema öde haiglasse viidud.

Pauliina oli juba selles väikeses üksikpalatis, kuhu

viiakse surijad. Kaari arust näis ta vaevalt üldse haigena, oli ergas, endist viisi kainelt arukas ja kergitas pead.

«Kas sulle praegu miski valu ei tee?» küsis Kaari. «Võib-olla sa ei tohi nii palju rääkida.»

«Tühise asja pärast ma ei hädalda,» vastas Pauliina üleolevalt. «Vaevalt et ma surmasuuski hädaldama kukusin. Ja siin on ju uhke olemine: isegi söök tuuakse alati voodisse, just nagu paruniprouale hommikune kohv.»

Kui ta siia toodi, oli tal jäänud pooleli kleit, mida ta Kaari tädile Inesele õmbles.

«Su tädi veel seletab, et olen lubanud talle õmmelda kaks kleiti kuus ilma rahata, kuivõrd ta on lasknud Mirjamil nii odava tasu eest enda juures elada, aga ma mäletan selgesti, et ütlesin: kaks kleiti aastas ehk jõuaksin. Tema ajas muudkui vastu, et kaks kleiti kuus... Igatahes ma pean need vist katsuma valmis teha, muidu ta nimetab mind valetajaks. Su tädi tahab mehele saada, ta ütles, et siis võiks rahulikult päästearmeest lahku lüüa.»

See hämmastas Kaarit. Tal oli halb olla, ja tulnud haigla väravast välja, hakkas ta üle heinamaa minnes imetusega enda ümber vaatama: loodus võib olla nii ilus, õõ näib nii suurena, ainult inimese rinnus on kitsas ja armetu.

Ta jäi heinamaale seisma: kas selline ülev ilu meie viletsuse ümber on võimalik?

Õhus oli haruldast kargust ja päeval päikese käes soojenenud mulla lõhna, õigupoolest oli see nagu lageda maa lõhnade igatsus.

Läänepoolne taevas oli kahkjast, mitte mingit hõõgust ega õhetust ei olnud seal, kuid kauge musta metsa kohal püsis veel imeilus valvakus, kõige heledam oli see puude latvade kohal, kõrgemal tumenes ja muutus ülal pimesiniseks öötaevaks. Metsa kohal seisis kitsad pilvesiilud nagu sild, trepp taevasse, mis tõusis silmapiirilt tumenevasse laotusse ehatähe lähedal. Suur heledalt kiirgav täht, heinamaateel paistis see ilusasti kätte, kui teised tähed taevael ei jõudnud veel siia oma valgust kiirata. Ehatäht oli suur, rahulik, üksildane.

Kaari vaatles seda igatsev-kurvana: see teeb meele veel mõrumaks. Tundub, nagu ei kõlbakski ma niisuguse südamega maapinnale.

Ta hakkas aegamisi sammuma jalgrada pidi, mis sukel- dus metsa, jälle tuli talle meelde selle arsti nimi ja ta mõtles:

Doktor Salonen, doktor Salonen.

Ma pean minema tema juurde, enne kui mu asjad on liiga kaugel. Minu armastatud mees ütles: «On kuritegu last sünnitada.» Ma kannaksin lapse ilmale, võtaksin ta endaga ühes millisesse puudusesse tahes, aga ma ju ei saa seda tema eest salajas pidada. Ta ei taha olla isa, hakkaks mind võõrastama. Ja niikuinii on ta viimastel nädalatel nii süngemeelne olnud. Ta ütles: «Kardan haiglaselt uue perekonnavankri ette rakendamist, sest ma pole veel endisestki vabanenud.» Ta on õppinud, et perekond on sundus, koorem, piitsaplaksutaja, ahel... Mul on võimatu oma last ellu jätta! Ma ei taha, ma ei sauda! Võimatu! Kui ma ka püüaksin lapse eest ise hoolt kanda ja vastu- tada, ei saaks ma ikkagi tema eest seda salata. Ja tema kardab, ta muutub süngeks sellest teadmisest. Võimatu!

Kas ma räägin talle sellest, kui ta homme minu juurde tuleb? Kas ma võin öelda, et ma pean arsti juurde minema? Parem oleks vait olla, teha kõik tema teadmata. Mõistan, et talle ei meeldi see, see teeks talle siiski hinge- vaeva. Ja ma ei suuda näha tema nägu süngena ja viha- sena. Parem on, et ma ei räägi talle midagi, pean tegema nii, et ta ei tohi sellest asjast midagi teada. See on parem. Aga kuidas ma oskan talle teeselda rõõmsat ja muretu- meelt, kui ma tunnen, et olen sisemisest piinast kivinemas? Kuidas ma saaksin olla tema vastu leebe ja armastus- väärne? Ta ütleb, et ta ei leia rõõmu endast, et on rõõmus vaid minu rõõmsa meele pärast. Kuidas ma saaksin kõike seda tema eest varjata ja olla õnnelik ja hea! Nende päe- vade jooksul olen ma tundnud, et mu süda ei jaksa enam tuksuda, et kogu maailm minu ümber kisendab ahastusest. Ma ei saa eales seda aega unustada.

Doktor Salonen...

Mul on õudne minna ja pakkuda oma keha rebestami- seks, juba see mõte — lamada ja kuulata, kuidas rebitakse minust lahti tibatilluke elualge, kuidas kiud minus kat- kevad... Ma pean laskma hävitada väikese loote, kes sel- lises liigutavas asendis minus uinub. Säärane kunstlik tee, see võib olla kogu kehale ohtlik ja see on mulle nii vastu- meelne just sellepärast, et see on ebaloomulik, otsekui patustaksin sellega iseenda, elu ja rõõmu vastu... Aga ma olen sunnitud: süda muutub kalgi- ja metsikuks sel- lest, et ma olen sunnitud! Et see maailm on nii vilets ja raske ja ajab mind sellele teole — lasta rebestada oma

keha, vabatahtlikult, vastu panemata, isegi veel paluda arsti seda teha, ja oodata... kuulata.

Neis hirmumõtetes oli Kaari kõndinud läbi metsa. Lagedale jõudes kiindusid silmad jälle ehatähte. See näis olevat laskunud madalamale, ja teekäänakul oli Kaari sellest otsekui mööda jõudnud. Teised tähed sirasid juba kõrgemal, rahutult vilkudes: annan kiire, tõmban ära, annan siiski, tõmban... Ainult ehatäht ei tuiganud niiviisi, see näis üha suuremana, puhkas rahulikult nagu avasüli.

Kaari läks mööda kaljuveert, vaatas taevasse, ja tähest allpool seletas ta pilk silmapiiril suure hoone katuseviilu. See oli natuke maad tema korterist maa poole, põldude taga, ilusal kingul asuv mitmekorruseline valge maja, vallaslaste kodu. Maja ümbritses piirdeaiata leplik, ja ta oli kuulnud sellist ütlemist: «Eluilmaski ei mahu sellesse majja kõik need isatud lapsed, kes samas võpsikus on sigitatud.»

Ei tea, võtaksid ehk minugi lapse sinna, mõtles Kaari imestunult. See pole teada, ja ma ei või, niikuinii ma ei või last sünnitada.

Kui ta oma tuppa jõudis, istus seal õppur oma raamatute taga ja hakkas kiusama:

«Naerge täna ka! Naerge mulle vähemalt natukenegi!»

Kuid Kaari võttis ühe raamatu, kummardus selle kohale ja püüdis nuttu tagasi hoida.

Üksi jäänud, mõtles ta kohe jälle oma asja:

Ma pean selle arsti juurde minema, ja kõige parem on, et ma ei räägi sellest sõnagi. Oh, kui raske on alatasa vait olla! Kaarina, ole vapper, mu armas tüdruk! Kui sa ei murdu ega muutu tühiseks, siis ma ise armastan sind natukene. Armas kallis Kaarina! Ole rahulik, kannata kõik vaikselt ära! Ära räägi temale sellest, tema nägu muutuks süngeks!

Ta istus järil, selg kumaras vastu voodit.

Toas oli külm. Ta oli kõhnaks jäänud ja näis nii väiksenä, kui käsivarred olid vastu rindu surutud ja põlved rindealusele toeks tõstetud. See tuletas meelde just seda asendit, mis on emaülas lebavatel lastel.

Ta oli teinud raske otsuse ja huuled kordasid: ole vapper, mu kullake! Kuid kogu tema olemus jutustas alateadlikust igatsusest ammugi mahajäetud looteasendi järele: varjul, peidus, pimedas.

Niilo Vasalli oli kirjutanud «Soome Häälele» üsna pika essee, see käsitles üht rootsi luuletajat, kelle värse ta oli suvel lugenud ja meelde jätanud.

Selleks oli ta kodus istunud, minemata õueaiastki välja, ka muidu oli vastik linna minna. Kuid siis, ühel kirkal külmal päeval viis ta oma kirjutise ära ja sai isegi avanssi, pidi aga töö veel kohendamiseks koju kaasa võtma. Inimesi ei maksa nii väga masendada, öeldi talle, neid tuleb ühtlasi pisut julgustada.

Ta tundis selgesti, et muutmine ja täiendamine ainult rikub tema ükskord ometigi õnnestunud essee sisu, see kaotab oma ehtsuse, kui sellele mingi tobe optimismi ilupael külge seotakse.

Kuid ta oli otsekui tuimaks jäänud, võttis raha vastu, ja sealt tulema saanud, läks mornis tujus kauplusse ning ostis endale uue kübara. Õigupoolest oleks ta sama hästi võinud vana kübaraga käia, isegi parema meelega, kui ta poleks pidanud hakkama oma esseed parandama, kuid nüüd oli tal tahtmine teha midagi mittemõistlikku. Ta ei hoolinud kübarast, ja seegi raha oleks kodus muu peale marjaks ära kulunud.

Samal päeval sai tema ema võimaluse kaupluses võlad ära maksta, ta ostis ka päratul hulgal toidukraami ja valmistas rikkaliku lõunasöögi. «Eks me ühed söömakehvikud ole,» mõtles ta.

Pärast sööki läks Niilo Vasalli välja ja talle meenus isa, kes oli kodusõjas maha lastud. Kuid isa oli enne seda mitu aastat joonud, ta oli niivõrd haige, et polnud suuteline tööd tegema. Tema surmaga lõppes abielu viletsus, kuid algas orbunud perekonna viletsus, see laskus tookord tema noortele õlgadele, lapseõlgadele, ja nii ta siis nüüd elas-liikus, väliselt üsna isa moodi: pikk, vilajas, laiad ilusad õlad, ka nägu oli samasugune — suur, korrapärane ja mehine. Tema meelelaadki hakkas kujunema samaks mis isal vanemas eas, kui kahekümne aasta töö polnud kaasa toonud midagi muud peale väsinud keha. Meel ja mõte olid kahestunud, kõiges kuidagiviisi jagunenud, kauneid hetki ei olnud õieti enam unistusteski leida.

Ta läks üht pikemat teed kaudu Kaari elukohani, samal ajal pahane, et otse ei läinud. Kuid ta kartis kohata seda naist, kes teda nii sagedasti neis paigus otsis.

Ta oli tollele tema ümber keerlevale naisele midagi lubanud, kindlasti, või õigemini: too oli kujutlenud, tahtnud, ettepaneku teinud — tema oli lasknud seda sündida ja seega otsekui lubanud. Ta polnud teisel keelanud kujutleda nende tulevast kodu ja valmistada linu... Too teine oli naeratanud, ümmardanud, õmmelnud ööd läbi suuri laudlinu ja teinud ettepaneku: meile.

Tema polnud seda tagasi tõrjunud.

Ta helistas tasakesi uksekella. Kaarina tuli avama, ei pannud esikus tuld põlema, hoidis ainult toaukse paakil, kuni mees üleriideid seljast võttis. Mees hoidis kübarat käes ja ütles muheldes:

«Eks vaata, ma sain uue kaabu.»

«Said uue kaabu?» Kaari lausus seda nagu kaja, võttis kübara tema käest, silmitses seda viivuke aega uksest langevas valguses ja asetas siis riiulile.

Nad läksid teineteise järel tuppa, Niilo Vasalli suudles Kaarit ja istus seina ääres asetsevale kitsale voodile, naaldudes seljaga vastu seina. Kaari, punased tuhvliid jalas, seadis end tema kõrvale, jalad enda all, ühe küljega vastu meest nõjatudes, üht kätt küünarnukist saadik tema rinnale toetades, pehmelt, kassi kombel kerra tõmbudes. Kuid pea oli pisut norus, silmalaud langetatud, suu kõvasti kinni, otsekui pingutaks ta kogu oma tahet vaikimiseks, huuled olid päris väikestes kurdudes ja näol oli kahvatu nukrus.

«Mispärast sa niisuguse näoga oled?» küsis Niilo Vasalli sedamaid.

«Mul on pahandusi,» ütles Kaari tema poole vaatamata, ebakindlalt.

Mees surus tema kõhetut õlga, see tundus käe all üsna kõva, ta tundis sõrmedega mingi ümara luu nukki ja tõmbas tüdruku ülakeha enda vastu, mõeldes: pahandusi oleks igaühel, kui laseks ennast neist mõjutada. Ta ütles pisut ülemeelikult, püüdes olla julgustav:

«Pahandused tuleb olematuks juua.»

Kaarina ilme ei muutunud. Ta vahtis ikka veel maha, silmi polnud näha. Too vastus tegi talle valu, kuid oma mure raskus ei andnud praegu maad selle üle kurvaistamisele, ta mõtles vaid: võib-olla sina jood. Mees võib nii viisi teha, aga kus siis mina peaksin jooma, kellega? Ja mure, mis mul mõttes on, ei kaoks sellest, vaid läheks suuremaks. Vaikse häälega vastas ta:

«Ei saa, nendest lahti ei saa, sest nad seisavad ees.»

Ta vaikis, ikka veel kahevahel, kas tal jätkub julgust Niilo Vasallile asja ära rääkida. Ta vaimusilma ette ilmus proua Kannas, too oli lamanud, näost lubivalge, olles kaotanud palju verd, ja oodanud lõikust, mille õnnestumises ei võinud sugugi kindel olla. Täna hommikul käis Kaari teda haiglas vaatamas. Ja ta mõistis, kui kohutav on samm, mida ta ise kavatses teha. Kui ta hommikupoolikul istus jääkottidega ümbritsetud proua Kannase voodi äärel, oli ta sisemiselt nii hirmul, et too vaevatud ja operatsiooni ootav proua küsis: «Mis teid rõhub? Mõtlesin sellele juba möödunud korral, kui teid nägin, ja arutlesin oma mehega ja temagi imestas.»

Nüüd armastatu kõrval mõtles Kaari, et oleks justkui kergenduseks, kui kõneleks proua Kannasest.

«Vaata,» alustas ta takerdudes, sõnu otsides. «Keegi proua, minu tuttav, tal on hulk lapsi — ja kord oli üks arst kõrvaldanud tema üsast väikese lapseloote. Veidi aega tagasi käis ta jälle selle arsti juures, aga see oli öelnud, et loode on nüüd juba liiga suur. Kuid proua on nii vaene ega või last saada ja ta läks ühe ämmaemanda juurde. See oli raske juhtum, ja nüüd on ta haiglas... ja ta võib surra. Käisin teda täna vaatamas.»

Ta jäi vait.

Mees ei rääkinud tükil ajal midagi, tema käsi oli harralt õlalt maha libisenud, siis vaatas Kaari talle järsku otsa ja ütles raskelt:

«Nüüd pean ma ise samal põhjusel selle arsti juurde minema.»

«Sina?»

Mees võpatas ja tõusis istuma, otsekui oleks ta alles praegu saanud teadlikuks, et oli nii tihti seda naist kallistanud. Ta vaatas Kaarina silma, ja naine ei langetanud enam lauge, ta vaatas kuidagi raske ainitise pilguga otse mehele vastu. Kellelgi nendest naistest, kellega Niilo Vasalli oli läbi käinud, polnud tarvis olnud talle niisugust asja ütleva tulla, ja ta oli harjunud mõttega, et temal ei juhtu kunagi nõnda. Ta oli mõelnud, et see on vahest temapoolne nigelus, kuid muianud selle peale kergelt: õnnelik nigelus.

Nüüd vajus tema selg jäigalt vastu seina tagasi ja ta sõnas järsult:

«Ma ei usu.»

Kaari kuulis seda, ta tundis, nagu oleks teda äkki löödud, kuid ta oli nii sügavas meeleheites, et see teda erilisel ei puudutanud, vaevalt et üldse puudutas, sest ta oli hommikul otsekui ette näha saanud eelseisva sammu kole dust. Vihastamata, jõuetuna ütles ta:

«Ma ei oska muud mõelda.»

Ja ta tõmbas käe, mis mehe rinnale oli toetunud, ära ja pöördus pisut kõrvale, jäädes omaette konutama, endist viisi jalad enda all. Ta vaatas eemale, kalju poole.

Vaikuses möödus hulk aega.

Kaarina istus omaette, mõtlik, kõrvale pöördunud, Niilo Vasalli nõjatus seljaga vastu seinale. Lõpuks äratas see vaikus ja naise asend mehes imestust. Kummaline naine! Jääb nii sügavtõsiselt mõtlema, murdumiseni kumaras, ja ainsatki liigutust tegemata. Teised naised — need on nagu taimed või liblikad. Oli midagi nii jonnakal Kaari lõuajoones, mis akna helenduses selgelt nähtavana allapoole kaardus.

«Millest sa mõtled?» küsis mees, unustades omaenda mõtled.

«Kõigist asjadest.»

«Mistarvis sa kõigist asjadest mõtled?» hüüatas Niilo Vasalli. Tema hääli oli tavalisest erinev, see oli veidi häldav, imestust avaldav hääli, peenem ja nõrgem kui muudu. Ta haaras Kaarinal ümber kinni ja tõmbas enda ligi, jälle iseenda vastu.

Samas näis Kaari oma liikumatusest ärkavat, ta ajas end sirgu, võttis mehe pintsaku revääridest mõlema käega kinni ja ütles kindlalt:

«Kuule! Ühest asjast pead sa aru saama!»

Niilo Vasalli tõmbas ta oma põlvedele pikali ja kummardus tema kohale ning vaatas talle otse silma:

«Mis see siis on?» küsis ta, nagu näo lähedal.

«Et mina vastutan ise enda eest. Ise! Ja tahan... vastutada. Mõtlesin, et ei räägi sulle sellest üldse, aga mis see siis on, säärane vahekord, kus ei või teisele isegi oma mõtteid ära rääkida?»

Ta oli kõnelnud kindlalt, vaatas meest pilku kõrvale pööramata ja lisas hetke pärast nagu trotsivalt:

«Niisugune vahekord võib minu arust parem olemata olla.»

«Muidugi võib rääkida,» vastas mees ja surus oma näo tema näo ligi, kõrva kõrva juurde, nagu selleks, et end

kuuldavaks teha, sõnatu vastus otse oma sisimast naisele üle anda. Niiviisi vaikisid nad seal kaua, habras naine mehe põlvedel, mehe käed tema ümber, mehe rind hella õrnusega kummardumas madalale tema kohale, pead kõrvuti. Mees tundis, et naine oli äsja valmis nendevahelist sidet katkestama, ja hääletult palus ta naist jälle enda vastu leebuda. Naine — tema oli viimastel päevadel väga palju kannatanud, talle tundus, nagu ei võiks ta enam eales armastusest rõõmu tunda. Kuid ta kuulis meest üha kutsuvat ja alles nüüd mõistis ta, et nad on kuidagiviisi nagu teineteisega laulatatud. Ei saanud selles vaesuses laennast andmata jätta.

Vabastanud naise oma sülelusest, istus Niilo Vasalli samuti nagu ennist vastu seinale toetudes, ja Kaari kõssitas tema kõrval ja kuulas, kuidas mees omadest asjadest jutustas. Et ei jätku enam innustust, töö edeneb vaevalt. Ja ees on varasema essee muutmine ja täiendamine.

«Kui sa sellega kiirustad, võib essee halvemaks minna,» tähendas Kaari.

«Jah, pole enam kerge selle kallale asuda. Siis kui ma seda kirjutasin, aitas see ühest masendavast meeleolust lahti saada, nüüd pole ta enam muudmoodi tähtis, kui et selle ilmumine tähendab lähedate päevade jätkumist.»

Nad ei kõnelnud sellest tülikast asjast, mis Kaaril ees seisis; alles kui Niilo Vasalli lahkumiseks püsti tõusis, võttis ta Kaaril õlgadest kinni ja küsis sellele viidates:

«Ega sa ei karda?»

Nagu kaja metsas kordas Kaarina viimaseid sõnu, niisama küsivalt:

«Ei karda?»

Tema käed olid kergelt Niilo Vasalli kaela ümber, mõttes ta imestas: kuidas võib karta, kui see on juba kindel? Ebakindlat kardetakse. Mina aga tean seda, pole mingit muud teed, see on ainuke võimalik, tulgu kas või surm. Olen mõelnud ja kõik läbi kaalunud, ja surma võimalus, seegi on arvesse võetud, muud teed mul ei ole. Karta? Mis mõtet on küsida kartusest, kui ollakse sunnitud? Mõningail hetkil tunnen, nagu muudaks mure mind igavesti tule-sambaks.

«Ei karda,» ütles ta, naaldus mehe vastu ja pani pea tema õlale. Oi-oi, kui vähe sa aru saad, mõtles ta mehe lähedal seistes. On nii raske, on nii õudne, tean, et sa liialgi ei too mulle mingit rõõmu, seisan otsekui surma ees,

ja siiski tunnen praegusel hetkel selgesti: armastan sind. Pigem hävitaksin iseenda, kui et sulle halba teeksin.

Ta ei lausunud sellest midagi, seisis vaid mehe vastas. Niilo Vasalli mõtles, millal ta oma essee parandatud saab, lisas endamisi: halvendatud, ja otsustas alles pärast seda jälle külla tulla.

«Ma tulen siis nädala pärast,» ütles ta, «õhtupoolikul. Niisiis teisipäevani!»

Kui Niilo Vasalli oli läinud, sulges Kaarina esiku ukse ja istus väikesele järile, nõjatudes samamoodi vastu voodit nagu enne mehe tulekut.

15

Kui Kaarina pärast Niilo Vasalli lahkumist sel õhtul oma tuppa istuma jäi, elas tema hing nõndasamuti, nagu kuutõbine kõnnib kuristiku serval, mööda äärmist joont, pea veidi longus, vaatab laugudega pitserdatud silmil otse alla ja ei suuda aru saada ega taha midagi teada maa peale tagasipöördumisest, aga ei väärata ka.

Imelik, ütles ta endamisi. Ta ei takistanud mind, ei keelanud. Imelik, õudne! Ega sa ei kardad? See oli ainus, mida ta selle asja kohta ütles, kui teada sai, kõigest kõike. Tal polnud lahkumisel mulle sõnagi lausuda, tema hing on läbini külm, see ei suuda armastada, ei suuda näha teisi peale iseenda. Tundsin tookord õigesti, kui põlvili palusin: tema põhjapinnal on palju jääd! Tema käed on liikumatud — ei suuda midagi anda. Tema keel ei paindu armastavat sõna ütlemaks. Ta võib näha mind hukatusse tormavat ega püüa natukenegi takistada. Imelik, imelik! Ta kutsus mind uut teed otsima enda kõrval, kuid lubab mul siin kas või surra. Imelik, imelik! Tema meel ja mõistus on terve-nisti külm ja armastuseta, imelik! Nii karm, nii külm, nii täiesti üksik iseenda jaoks. Südame poolest vaba ja kõigist irdunud, nagu ei teaks ta kedagi endaväärilist. Ja ta tuleb minu juurde, kuigi ei pea mind oma hingesugulaseks? Imelik! Nii karm ja külm? Ja ometigi inimene? Too hämmastus — võib-olla teeb see mindki samasuguseks.

Alles vastu hommikut jäi Kaarina magama, tõusis vara üles ja läks mahedate kevadiste tähtede vilkudes päevatööd tegema. Kui ta tagasi tuli, ei võtnud ta Mirjami käsikirja laualaekast välja, kuigi too selle valmisaamist

tötutas, ta istus vaid samuti nagu õhtul, ikka veel hämmastunud, kuid ühtlasi kurb:

Kummaline, et ta säärane võib olla! Natukestki ei takista mind seda teha. Kui valus: ta saadaks mind rahulikult isegi surma! Laseks sellel minu üle võimust saada. Imelik! Et mu armastatu on pikk, tugev, tal on ilusad õlad ja ta võib mind hõlpsalt lae alla tõsta. Aga ta tundis kergendust, kui ütlesin, et vastutan ise, kas ta polnud koguni rõõmus? Seda kuuldes muutus ta õrnaks ja pani pea minu kaela vastu. Ta tunneb sellest kergendust.

Ma tahan selle täide viia, ma pean tema lootusi õigustama.

Issand... iialgi ei või ta aimata, mida mina kui ema tunnen.

Kaari oli niiviisi hulk aega tegevusetult istunud. Lõpuks ta tõusis, otsekui ei kannataks neid mõtteid välja, nii kui inimene, kes näeb: kõige halvem on ees; nii nagu surmamõistetut võib paluda: tapke mind kiiremini. Selles meeleolus ta tõusis, pani riided selga ja tõttas läbi linna arsti juurde, kelle nime proua Kannas talle oli nimetanud.

Ta istus veidi aega ooteruumis, siis avanesid rasked kahe poolega ukse, doktor astus oma valges kitlis sisse, ja Kaari tõusis ja ulatas kätte, nimetades oma nime. Doktor Salonen oli suurekasvuline, natuke tüse, blond ja alles noor mees, tema pehmejooneline nägu paistis olevat väga sõbralik, kui ta, ümar lõug vastu rinda surutud, rahulikult Kaarile otsa vaatas ja ikka alles tema käest kinni hoides küsis:

«Mis mure teid rõhub?»

Kaari ei saanud sellele vastata.

Doktor viis ta oma kabinetti, asetas kirjutuslaua otsa enda ette toolile istuma, ootas ja püüdis mõne abistava küsimusega teda rääkima panna. Tema olemuses ja hääles oli midagi kindlat ja ühtlasi leebet.

Kaari toetas küünarnuki lauanurgale ja surus sama käe sõrmed vastu laupa, nii et silmadki jäid varju. Ta ei suutnud midagi öelda, just küsimuste sõbralikkuse tõttu tundis ta, et kui ta neile vastata katsumaks, purskaks ta võib-olla nutma.

Viimaks jäi doktor hulgaks ajaks vait. Kaari istus, käega siimi varjates, tal tekkis tunne, et kui ta sõnagi ei

lausu, saadetakse ta peagi minema ega võetagi enam jutule. Ta palus tasa, katkeval häälel:
«Oodake... üks silmapilk, küll ma räägin. Ainult natuke aega...»

Vaikus kestis, siis suutis ta ise alustada: «Armastasin ühte meest,» ja sai juba rahulikumalt oma asja ära rääkida. Aga kui ta siis oodates arsti laual lebas ja kuulis teda kõrval liikuvat, hakkas ta üleni värisema, täiesti tagasihoidmatult ja vastu tahtmist.

«Miks te tahate seda teha lasta, kui see teile nii raske on?»

Doktor küsis, kuid ei saanud mingit vastust, nägi vaid, kuidas pisarad silmi varjava vasaku käe alt mööda põski tema lauale voolasid. Ta võttis vatitopi, pühkis kõigepealt pisarad mõlemalt poolt pead ära ja tegi siis, mida patientsient oli palunud.

«Kas oli valus?» küsis ta, kui oli lõpetanud.

«Ei see... ei ole midagi. Aga ma kannatan... hingeliselt.»

«Hingeline kannatus tuleb nurka visata.»

Kaari küsis tasu suurust, kuid doktor ütles, et ei võta midagi.

Siis ulatas Kaari talle jumalagajätku käe ja mõtles nähtud vaeva eest tänada. Nüüd vaatas ta arstile silma, kuid huuled ei suutnud lausuda: suur tänu; siis surus doktor äkki tema kätt, pöördus kähku ringi ja tõttas teise ruumi, otsekui ei kannataks teda oma silme all. Tühja ooteruumi kaudu otsis Kaari teed esikusse ja võttis oma ülerõivad. Praegu polnud tavaline vastuvõtuaeg, ta oli seal olnud täiesti üksinda.

«Oigus on naistel, kes lapsi ilmale ei too,» ütles perenaine heakskiitvalt.

Kaari lamas oma voodis, vaatas teda sealt suurenenud silmil, lausumata midagi, ja mõtles: ta aimab.

Perenaise pilgust oli näha, et ta teab kõik, kuid tal oli küllalt omi muresid, ta palus jälle, et Kaari ei läheks ust avama, kui helistatakse, ja läks välja alles siis, kui Kaari oli paar korda öelnud:

«Minge rahus, ma ei lase siia kedagi ega lähe isegi ukse juurde.»

Kui Kaari oli voodist tõusnud, oli tal palju jooksmist Mirjami asjus, sest tolle õde oli surnud ja neil tuli kiriku-

kantseleidest, kalmistutelt ja büroodest küsida ja järele küsida, millise hinnaga nad surnule haua, pastori ja puu- sargi saaksid. Lähedal asuval kalmistul maksid hauaplat- sid lohutuid summasid, ja ka odavamal surnuaial, linnast kaugel väljas, pidi laiba kõdunemise aja jooksul maa eest renti maksma; ja tuli osta kirst ja üürida surnuvanker kadunu jaamaviimiseks ja muretseda koht rongis ja palju muud.

Kaari ja Mirjam jooksid koos need kohad läbi ja kuu- lasid kõik järele. Siis ühel õhtul tuli Kaari üksipäini oma korterisse, ja tema näos oli kindlasti näha mõtete pitser, sest kui ta tänavat mööda tuli, jäi tema kõrval seisma tundmatu mees, nähtavasti teel vabrikust koju, ja ütles imestamisväärses südamlikkusega:

«Näete teie aga väsinud välja!»

Kaari heitis talle pilgu; see oli vanem mustaverd mees, tal olid väiksed pruunikad silmad ja tema olekus oli min- git avalat kindlustunnet. Kaari püüdis naeratada.

«Kole palav on.»

«Ei maksa liiga palju tööd teha,» õpetas mees, «muidu tuleb inimesele sihuke nägu pähe, nagu oleks ta surma lävel.»

«Täna teid, ma katsun meeles pidada.»

«Ärge laske end jalge alla sõtkuda,» ütles mees soojalt. «Ärge olge asja ees, teist taga valmis oma keha kurnama. Nii noor ja päris viirastuse nägu. Isegi rikkuste eest ei maksaks cma näoilu müüa.»

«Te olete väga sõbralik! Ma katsun meeles pidada.»

«Kas elate kaugel, kui ma õige saadaksin teid? Arvasin ennist, et te siinsamas kõnniteel kokku varisete.»

«Täna, ma olen terve, mõtlesin vaid kurbi asju.»

«Ärge olge asja ees, teist taga valmis surema,» hoiatas mees.

Kaari ulatas talle käe ja jättis ta siis sinna seisma, jätkates üksinda oma teed, kuid see väike juhtum oli ka tema aja tagant olnud ainus, mis teda elustas. Ta oli naerata- nud mehele, märkas seda tagantjärele ja mõtles: ma võin nii hõlpsalt unustada ja naeratada. Tolsamal hommikul oli õppur, kes tuli tema tuppa ülesandeid tegema, öelnud: «Te pole mitmel nädalal naeratanud.» Ja tema oli vasta- nud: «Ma võib-olla ei naerata enam ialgi, igatahes praegu tunnen ma küll nii.»

Niilo Vasalli tuli tema juurde teisipäeval, nagu oli öel-

nud. Kohe, kui mees oli voodil istet võtnud, ütles Kaari: «Ma tegin seda, millest ma rääkisin.»

Vastust ta ei saanud. Mehe näol oli juba tulles otsekui tume vari, nüüd näis see üha süngenevat, Kaari märkas seda selgesti ja ootas. Mees ei lausunud sõnagi, hoidis vaid sigaretti sõrmede vahel ja paistis, et ta on selle unustanud, sest sigaretti ots oli pikalt tuhaks põlenud. Kaari nägi, et tuhk võib peagi mehele sülle kukkuda, ja et tal tuhatoosi polnud, tõusis ta ja võttis aknalt väikese lillepoti, hoides seda käes valmis:

«Võtsin lillepoti, võid sigaretituha siia raputada.»

Aga kui ta seda pakkus, ütles Niilo Vasalli mõrult ja ühtlasi põlglikult:

«See on paras siia voodisse puistata.»

Kaari sai vihjest aru ja viis lillepoti aknalauale tagasi. Tema näkku oli tõusnud puna: ta tahab öelda, et säärane voodi, kus me oleme sülelustes kiimelnud, sigitanud lapse hävitanud selle lootekese... säärane voodi, kus vahest veel uuesti jätkame sedasama, on paras tuhatoosiks.

Ta jäi seisma ja ütles:

«Kui sa niiviisi mõtled, eks siis puista tuhk voodisse.»

Kuid mees tõusis siiski ja läks akna juurde, ta torkas sigaretikoni lillepoti mulda, mitte voodisse. Läks siis endisele kohale istuma ja ütles Kaari poole vaatamata, mõeldes arsti juures käimist:

«Mina poleks seda tahtnud.»

«Sina ei tahtnud,» kordas Kaari.

Ta seisis laua ääres ja nõjatus küljega kergelt selle servale. Inimest võib kaua piinata, ja näib, nagu polekski ta sellest teadlik, kuid ühel hetkel vihastab ta ootamatult ja võib siis äkitselt lüüa puruks ükskõik kui kalli eseme. Et säilitada endale selle mehe sõprust, oli Kaari lasknud oma lapse lootekese õue prügikasti viia. Armastatu oli talle tihti varemgi karme sõnu öelnud, need olid jäänud temasse nagu tuli, ja ta oli mõistnud: kõige karmimates sõnades on tõde.

Nüüd sähvisid tema peas mehe kõige julmemad laused. Mees oli öelnud: «Ma ei saa sulle mingiks... ankruks olla...» Sellega sundis ta mind endamisi otsustama, et ma iialgi ei abiellu temaga. Ta on seletanud, et kuritegu on last sünnitada, aga nüüd tagantjärele ütleb ta minu teo kohta: «Mina poleks seda tahtnud.» Nüüd ta süüdistab mind, põlgab mind selle teo pärast. Kas ei läinud ta süda

kohe kergemaks, kui ma ütlesin: «Ma ise vastutan.» Ta kartis, et kaotab vabaduse; ei takistanud mind selles! Ei takistanud! Vastupidi, tundis kergendust! Ta hakkas mind armsalt paitama, kui kuulis, et vastutan selle teo eest ise. Ja muutus õrnaks ja hakkas kallistama. Ja nüüd ütleb ta: «Mina poleks seda tahtnud.» Põlastab: «Meie voodi oleks paras tuhatoosiks.»

Niiviisi seal seistes sattus Kaari aegamööda raevu.

Niilo Vasalli tõusis püsti ja tahtis tema juurde astuda, kuid peatus keset tuba, nähes, kuidas Kaari kael sirutus otse nagu röövlinnul, kui see end pilvedest äkitselt maapinnale kukutab.

«Sina arvad,» ütles naine, «et ma oleksin nõus olnud... koormaks... vankriks hakkama! Sinule! Mida kõike sa oled rääkinud, tuleta ainult meelde! Ole siis nüüd rõõmus, et oled sellest koormast lahti. Täna nüüd ükskord mind, et ma seda tegin. Rääkisid mulle, et lapse sünnitamine praegusel ajal on kuritegu, et millelgi pole väärtust, et sina ei suuda iseendagi eest vastutada, veel vähem teiste eest...»

Kaari hääl murdus hetkeks, ta tundis, et praegu pole tal jõudu seda meest välja kihutada, ja temast ringiga möödudes läks ta ise ukse juurde, avas selle ja ütles lävelt:

«Nüüd on meie vahetõde lõppenud. Sellel on lõpp.»

Ta jättis mehe keset tuba seisma, sulges ukse, võttis esikust üleriided ja, riided käe peal, läks välja.

Kaari ei läinud enam üldse tagasi, ta ei tahtnud seda paika näha, vaid otsustas uue korteri otsida ja läks selleks ajaks tädi juurde ja magas seal Mirjami kõrval.

Pauliina surnukeha ootas ikka veel haigla keldris, nad polnud talle kuskilt hauaplatsi saanud.

Emake maa on täpselt ära jaotatud.

On nii, et hauda sa ei pääse, kui keegi sinu eest ei osta või ei loovuta sulle sinu keha suurust maalappi. Ja kui sa kahekümne aasta pärast oled selle põues ka ise jõudnud mullaks muutuda ja sinu puhkepaigalt võib endisel kujul leida vahest ainult sinu kirstu hõbetatud risti, siis avatakse maa ja sinusse maetakse jälle uus surnukeha. Ja jälle kahekümne aasta möödudes tuleb teil võtta oma süle keegi kolmas. Kelle suule satub niiviisi sinu suu? Sa ei või aimata, millise olevuse mullaks muutunud sooned imevad endasse sinu oma keha mahlad.

On küllalt neidki, kes tahavad surnult üksildasemad

olla, need ostavad «igaveseks ajaks» veidi suurema töömaad ja piiravad selle graniidiga. Kuid kõige tavalisem on, et meie linna surnukehad, meeste, naiste ja laste omad, elus üksteisele täiesti tundmatud, pannakse, sedamööda kuidas neid vüravast sisse tuuakse, pikka hauda tihedalt üksteise kõrvale ja kahekordse lademenä ülestikku. Ja kahekümne aasta pärast pannakse neile otsa ikka jälle kaks ülestikku rida, nii et lõpuks koosneb liiv vaid inimestest.

Aga olgu su keha kui tilluke tahes ja pandagu see teiste alla ja keskele, ei saa sa oma lagunemispäika tasuta, keegi peab selle eest kahekümne aasta jooksul renti maksma.

Mirjami poolest oleks Pauliina laip võib-olla maa peale jäänudki, aga hommikul, kui nad Kaariga parajasti kavatsesid jälle minna kadunule odavaimat platsi paluma, sõitis tolle puumäja avarasse hoovi kolm autokoormat mööblit, toidunõusid, patju — ja kontraht ühe hauaplatsi kohta.

Sel sündmusel, koormate saabumisel, oli pikk eellugu majanduslike ja isiklike suhete pinnal. Abielulepingu järgi kuulus kraamivirn Kaarinaale, kuid proua Pallase ja tädi Inese võitlevatele tunnetele oli see päästev mäetipp. Viimati oli proua Pallas öelnud, et kutsub politsei iseend ja oma vara kaitsma. Kui kraam täna kolme autokoormaga ikkagi tädi Inese korteri ette jõudis, siis oli selleks uus põhjus: abielulahutusasi oli otsustatud härra Pallase kasuks, ta sai lahutuse, ja kui proua Pallas seejärel leidis, et tema kodu, mida ta pühaks nimetas, on lõplikult teotatud ja purustatud, oli ta äkilises vapustuses andnud loa ka mööbliesemete pakkimiseks ja äraviimiseks, et need talle kodu kõige õnnelikumaid hetki meelde ei tuletaks. Oma kuue lapsega oli ta jäänud peaaegu tühjaks rüüstatud ruumidesse, soovides vaid, et nad kõik peatselt sureksid.

Tädi Inesele oli juhtum saatuse sõrmeks, märgiks, et jumal teda soosib. Ta laskis kogu kraami pööningule ja keldrisse kanda ja lukustas hoolikalt ukse, seniks kuni ta mööbli tarvis suurema toa pidi otsima.

Niisiis oli proua Pallas saatnud ka tolle lepingu hauaplatsi kohta, see saabus just parajaks ajaks, nad said Pauliina väheste kuludega viia lühikese maa taha vanale kalmistule, mälestussammaste ja pärgadega ehitud kääbaste keskele, Kaarina ema kõrvale.

Oma «uue elu künnisel» oli tädi Ines sundinud Pauliinat endale tasuta õmblema kaks kleiti või komplekti pesu, muidu poleks ta Mirjamit lasknud enda juures elada või oleks tõstnud üüri. Pauliina oli elu lõpuni seda nõudmist täitnud ja kirju kleidi juures vastu hommikut sõna otseses mõttes kokku varisenud. Kleit oli jäänud pooleli, kuid nüüd muretses tädi ometi tema hauale kirikuõpetaja ja asetaski lilli ning pidaski kõne. Käed lõua all ristis, seisis seal ja kõneles, vahtides kord alla auku, kord üles taevasse, ja Kaaril olid sellest kõnest hiljemgi meeles sõnad: «Kui kõik oleksid niisama ennastohverdavad kui sina, oleks tulevik meie ees heledam. Seal oled õnnelik, seal on sul hea olla, seal lähevad täide sinu kõrgemad unistused. Jumal õnnistagu teid lahkunuid ja armastagu meid sin all maa peal... Nägemiseni, Pauliina...»

Kaari tundis end haua veerel halvasti. Tädi, kes seisis, ristis käed lõua alla tõstetud, näis tema silme ees vaaruvat, ja äkki haaras ta ägedalt Mirjami käe alt kinni.

Samal õhtul tekkis tal tädiga tüli, kui ta kavatses minna endale uut korterit otsima. Tädi ei oleks teda üksinda ära lasknud, tahtis, et nad võtaksid koos suurema korteri, kui see hommikul tulnud trään kord juba siia kitsasse tuppa ära ei mahu.

«Padjad ei tohi niiskes keldris kaua seista,» ütles tädi meelt heites. «Need võivad raisku minna, neid on vaja mõnikord tuulutada ja nende peal magada. Ja mööblil läheb poleer pealt ära, sest katus laseb pööningul kindlasti läbi.»

«Kahju,» vastas Kaari, «et tänaval ei tohi tuld teha. Me võiksime siis need ühte hunnikusse laduda ja põlema pista. Aga loodame, et see puumäja maha põleb, nii et need mööblitükidki tuhaks saavad, siis oleksid sa neist kõige hõlpsamini lahti.»

«Eks ma või neid natuke aega hoida,» ütles tädi.

«Sa võid need endale hoida, kui sa nad juba välja nõudsid, tee nendega, mida tahad. Kui ei meeldi, eks siis kingi teistele.»

«Kas annad need mulle täiesti muidu?»

«Ära kõnele nii pidulikult! Mis mina nendega peale hakkam?»

«Võiksid ju mulle müüa ja raha alles hoida.»

«Ei hooli.»

«Aga kui sa alati niiviisi mõtled, jäädku tühjade kätega.»

«Mis siis? Kui näljasurm ka üks päev varem kätte tuleks ükspuha. Mis loeb mulle üks päev?»

«Jah, aga kui sa mõne teise asja puhul ka samamoodi ütled, saab sellest juba kaks päeva. Siis mõne natuke suurema asja puhul jälle, see teeb juba neli päeva, ja vähehaaval raiskad ära mitu kuud.»

«Ma pole ka kuudega kitsi. Ükspuha! Tulgu surm paar kuud varem! Ütlen juba ette valmis: tere tulemast, surm!»

Kaari hüüdis seda kirklikult, ja tumedate ripsmete vohiseses paistsid silmad mustade leekidena keset kahvatut nägu.

Ta lahkus sealt üksinda.

Oli juba süvi.

«Ema ütles, et ta toob mulle väikese tita, see on praegu vaksapikkune,» ütles proua Kannase vanem tütar ja ajas oma vaksasõrmed harali.

Seda kuuldes lõi Kaari südame alla valu, talle tuli samas meelde aeg, mil tema poeg oli vaksapikkune, ja siis viidi ta linna suurele prügimäele.

Kaari oli praegu pruun, kõhn ja terve, kuid viimane aasta oli temasse otsekui varjatud tule hõõgvele jätnud, näoilme oli kinnine, kuid sõnadest lõõmatus vahel ootamatu ägedus.

Tihti meenutas ta Niilo Vasallit, esialgu veel iga päev. Töö juures tuhatosi puhastades mõtles ta: ütles, et meie voodi oleks paras tuhatosi. Ära tee sellest enam väljagi, Kaari. Kui see, et ta mind tagantjärele halvustab, leevendab või ülendab tema meelt, siis olgu isegi see lubatud. Ta tundis kergendust, kui vastutuse üksinda enda peale võtsin, nüüd ta usub, et ta ei tahtnud seda tegu... Ebaõiglus ei tee mulle midagi, jääb ju temale armastamiseks tema ise.

Torgates õhtuti jalad punastesse tuhvlitesse, tuli Kaarile mõttesse: nende hinna võrra on ta minu peale raisanud. Selle rahaga oleks ta väga hästi saanud ühe päeva vabana elada. Ma võiksin ju selle summa talle tagasi saata... seda ma võiksin. Aga teised lunivad raha tema käest ikkagi endale.

Kui Kaari nõndaviisi mõtles, olid tema silmad poolkinni ja suu ümber hõrdumatu joon. Näen läbi, mu issand, hea küll!

Siiski, vahel surus ta pea ootamatult käte vahele, just silmugustel silmapilkudel, ja sosistas endale:

«Mälestus temast on nagu õudne lõhe minus. Kui ma ometi kord suudaksin temale mõelda ilma karmuseta, andust tundmata, siis hakkaks kuristik õitsema, lõhnama, ma lakkaksin närbumast. See on viha tema vastu; ja ikkagi: ta on vaid kujunenud selliseks ja ei saa ennast muuta.

«Ma ei saanud jätta teda armastamata, aga kui ma ometi suudaksin mitte vihata.»

Tuli aeg, kus Kaari oleks võinud, kus tal oleks võimalus olnud last ilmale tuua. Mu laps, sa ei sünni iialgi, mõtles ta ja silmitses aedades nõõridel lipendavaid lasteriideid: praegu riputaksin ma tema esimesed särgid välja päikese-
paistele.

Ta oli kummaliselt tundlik ja igatsev, seisis kaupluste akende ees, valides silmadega: sääraseid sussid ostaksin oma pojale.

Ja kõnniteel lapsevankritest möödudes piilus ta nendesse ja võpatas: ka minu last võiks juba...

Õhel hilissuve õhtul oli ta proua Kannase juures toimetuses ja sinna tuli ka tema vend.

Lauri Pallas tahtis nüüd Kaarile midagi Niilo Vasallist jutustada. Tehes järeldusi paljudest väikestest asjadest, mõistis ta, et tegevus nende vahelises tragöödias on lõppenud, see on vajunud mõlema südamepõhja ja jääb seal nende elu lõpuni mõju avaldama. Lauri teadis, et sellega, mida ta kavatses jutustada, teeb ta õele haiget, kuid ta otsustas: olgu inimese seisukord milline tahes, alati on tal kõige parem seda ikkagi täielikult teada.

Proua Kannas korraldas parajasti kohvilauda, valas toosi suhkrutükke paksupaberilisest kotist, mille seejärel riiulile asetaski. Lauri Pallas kõndis mööda tuba edasi-tagasi, seisatas siis riiuli ees ja jäi silmitsema suhkrutükki, seesugust, millesse tehases kilo osa valmis pakitakse. Ta luges, mis selle külele suurte tähtedega oli trükitud, ja pöördus siis proua Kannase poole, kõneldes algul pausidega, nagu tal kombeks:

«Imelik... Siia koti peale on trükitud: «...tükksuhkur. Pakitud hügieeniliselt, inimkäte puudutu-

seta.» Nii tugev on seega siis üldine umbusaldus, et kõige paremini leiavad ostmist kaubad, mille kohta kinnitatakse: inimkäte puudutusest... Kartus, et minu kaastöötajad, inimesed, minu enda taoline, on mulle ohtlik, et ta nakatab, nakatab, tekitab oma sõrmejälgedega hirmu! Kord oli maailmas siiski kombeks öelda: suudlen teie kätt... Oli austust teise inimese vastu, on suudeldud isegi jalgu. Aga ega nüüdisaegne hirmutunne pole ilma põhjuseta saanud tekkida, võib-olla peab vaid imeks panema, et see tugevam ei ole. Praeguses ühiskonnas on hirm ja kartus loomulikud. Praegu on kartuse, mangumise ja sunduse valitsemisaeg, isegi armastus, seegi käib nendesamade šabloonide järgi. Kusagilt olen lugenud, et armastuse kujutus on iga ajajärgu vaimse elu kraadiklaas... Kui ma seda väljendust vahest ehk valestigi mäletan, siis ütlen oma sõnadega: praeguse aja armastusel on praeguse aja pits, oma värvus. Selles võib täheldada ajajärgu survet, inimeste enesetunde pulsilööki.

Üks mees, minu tuttav, abiellus just hiljaaegu. Rääkides sellest mulle, ütles ta nõnda: «Nüüd olen ma abielus, ja saatuse vastu ei saa. Põhiliselt olen siiski rahulik, seal sisimas olen ma kindel, et minu elu ei saa iialgi minna halvemaks, kui ta seda tänini kogu aeg on olnud.» Ta ütles täpselt nii viisi. Kummalises meeleolus asutab mees oma kodu. Ja veel tähelepanuväärsem on see, et ta veidi aja pärast pobises: «Halvim kõigest on kartus.»»

Kaari võpatas, kuuldes viimast lauset. Pea kerkis, venna poole sähvatas võrastav pilk, aga samas pöördus ta juba kõrvale, pea kangekaelselt maas. Ahtake selg paindus põlvede ligi ja käed pigistusid vastu südant.

Lauri jätkas:

«Siin oli loobumine vabadusest vist küll ainult väike žest: kirjutada orjalepingule alla, kuivõrd see juba niikui nii maksvus oli. Ta tegi seda meeleheitest, kuid püüdis siis ennast julgustada: «Minu elu ei saa iialgi minna halvemaks, kui ta seda tänini kogu aeg on olnud.» Selles on lohutus: tänini kogu aeg! Selles on viletsuse veelah: «Et saa minna halvemaks.»»

Lauri Pallas käis mööda tuba edasi-tagasi ja kõneles nõndaviisi. Tema hääli oli mõõdukam kui aasta tagasi, silmades polnud enam rahutut teravat välget, iroonilist, hullumeelsust meenutavat pilku.

Ta vaikis natuke aega, siis jätkas:

«Kartus kui niisugune sünnib soovist olla üksinda suur. See aga on võimatu, mõttetu. Fakt on, et iga indiviid on ainult umbes miljard kuuesaja tuhandik osa muutuvast inimkonnast. Järelikult on unistuses viga, seda tuleb avardada... üle meie endi.»

Lauri Pallas seisatas ja vaatas õe selga, mis oli veelgi rohkem kõssi vajunud, nagu oleks sel ajal, kui ta rääkis, langenud neile õlgadele nähtamatu, üha kasvav koorem. Kaari oli oma peenikesest pihast äkki otsekui murdunud.

Lauri pöördus proua Kannase poole ja kõneles ikka veel üksipäini:

«Ma peaksin sellest küsimusest õige meie ajakirjale kirjutama.»

Kaari tõusis, ta oli igatahes aru saanud, teadis nime kuulmatagi, kes oli see mees, kes sel kombel oma orjalepingule alla kirjutas. Ta jättis hüvasti, aga kui ta ukse juures oma jaki nööpe kinni pani, ütles keset tuba seisev vend veel:

«Kuule, Kaari, sa ju tunnend seda meest, kellest ma rääkisin. See on Niilo Vasalli. Jutustades mulle, et on nüüd kaks perekonda oma õlgadele võtnud, ütles ta just need sõnad: «Minu elu ei saa iialgi minna halvemaks, kui ta seda tänini kogu aeg on olnud.»»

Niisiis on Niilo Vasalli abiellu astunud, laulatatud.

Sel õhtul sammus Kaari pikkamööda üle nurmede ja läbi metsasalude looklevat jalgrada pidi linna poole. Sügisel kalduva suve õõ oli võluv, üksildane ehatäht suikus musta männikukingu kohal nagu rahuloleva armastaja silm. Kastused rohukõrred niitmata teepeenral paindusid jalgrajale looka ja vedasid oma karedate ladvatupsudega niiskeid triipe üle tema jalgade, mis ülaltpoolt sokke paljaks jäid. Lillpaju ebemed hakkasid riiete külge kinni. Nõost paistis õhuke uduviir, see oli nagu valge riie pöösaste latvadel.

Kaari ei pannud tähele, et jalad märjaks saavad, ega tundnud metsa ega tähte, tema südant täitis meeletoovapustus, ja ta läks mööda teerada nagu segane.

Sel õhtul jäi ta hilja magama, kuid ärkas veidi aja pärast öösel ja hakkas unesegasena rääkima:

Mu laps, mu laps...

Siis virgus ta täielikult, hinges suur ahastus. Pisarad
voolasid silmist ja tegid padja kuumalt niiskeks. Taie
tuli jälle meelde, et tema laps on kusagil linna prügi-
mäel.

Pimeduses tundis ta puruksmuljutud nisuiva piina: uus
mis hakkas idanema, on ära lõigatud, ja vanal ning kodus
neval ei ole mingit tähendust, kui ta uut ei toida.

Toimetaja O. S a m m a

Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 407-82, 492-54.

Trükkimisele antud 14. I 1963. Trükiarv 20 000. Paber 84×108. /₂₂. Trüki-
poognaid 5. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 8,4. Arvestus-
poognaid 9,02. MB-01512. Tellimise nr. 4108.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

Hind 30 kop.

На эстонском языке

Библиотека «Лoomинг» № 1—3 (269—271)

Ирис Уурто

Любовь и страх

Перевод с финского